

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

K TEORII I PRAXI PŘEKLADU

Dagmar Knittlová

Olomouc 2000

Recenzent: prof. PhDr. Jarmila Tárnyíková, CSc.

SUK Olomouc

2650229654

1-116589

STÁTNÍ
VĚDECKÁ KNIHOVNA
V OLOMOUCI

1515

29-01-2001

© Dagmar Knittlová, 1995, 2000

ISBN 80-244-0143-6

Předmluva

Tato publikace je určena pro ty, kteří chtějí vědět něco víc o tom, co tvoří pozadí překladatelské práce obecně, překládání z angličtiny do češtiny pak zvláště. Může mimo jiné ukázat překladateli cesty a strategie, kterými se ubírat, když převod z výchozího jazyka do jazyka cílového naráží na překážky.

U nás existují z oblasti teorie překladu cenné práce Jiřího Levého a Antona Popoviče, případně skriptum Horálkovo, ti však přistupují k překladatelské problematice spíše z hlediska literární vědy. Kromě toho je v knihovnách k dispozici řada translatologických sborníků českých i slovenských, které obsahují dílejší problémy překladu z různých jazyků, a to z pohledu jak literárního, tak lingvistického a metodologického, teoretického i praktického, ale ve více či méně rozřístěné formě. V nedávné době se objevilo kolektivní dílo pracovníků Ústavu pro jazyk český pod názvem Překladatelství a čeština, které přináší celou řadu zajímavých a užitečných postřehů z dané oblasti podobně jako miniskriptum O. Krijtové a Hrdličkův „Translatologický slovník“. Ucelená práce zahrnující i detailnější, konkrétnější vzhled do překlada- telské konfrontace anglicko-české i alespoň stručný přehled moderních přístupů aplikované lingvistiky k otázce překladu nám bohužel dosud schází.

S pomocí současné teoretické literatury (převážně anglické) a na základě vlastního výzkumu a analýz dobrých publikovaných překladů anglické a americké prózy jsme se pokusili alespoň částečně přiblížit uvedenému cíli. K tomu účelu jsem použila i materiálů svých dřívějších prací, miniskripta „Kapitoly z lexikologie angličtiny“, kandidátské práce „Konfrontační analýza dílčích problémů textově užitých lexikálních jednotek a jejich překlado- vých protějšků“ a poznatků publikovaných v konferenčních sbornících a odborných statích. Zařazeno bylo i porovnání specifiky funkčních stylů anglických a českých po částečné úpravě a aktualizaci dřívějšího skripta „Funkční styly v angličtině a v češtině“, které bylo zaměřeno rovněž pro potřeby překladatelského studia.

Vedle přehledu do jisté míry atomistických dosavadních postupů užívá- ných v mikropřístupu k překladatelskému procesu je nastíněn také přehled dnes doporučovaného makropřístupu k překladatelské problematice, a to z různých hledisek – sociokulturního, sociolingvistického, psycholingvistic- kého a především z hlediska analýzy diskursu a textové lingvistiky. Na závěr je připojen i anglický glosář základních termínů, které se v dané oblasti vyskytují. To vše by mělo přispět alespoň k základní orientaci v lingvistice překladu, v tomto novém oboru či subdisciplíně aplikované lingvistiky.

Využití skripta by mělo být tedy jak teoretické, tak praktické, vedle zmíněné základní orientace v oboru by mohlo pomoci ve vymezení mantinelů při konkrétní překladatelské činnosti, inspirovat překladatele na základě vynalézavých řešení našich předních překladatelů uvedených v příkladovém materiálu a upozornit na nemalé rozdíly v přístupu k textu s přihlédnutím k danému funkčnímu stylu a typu textu.

Přehled není vyčerpávající ani definitivní, ale mohl by sloužit zatím jako opěrná pomůcka pro ty, kteří mají hlubší zájem o problematiku překladu obecně a z angličtiny do češtiny zvláště. Odkazy na literaturu s plnými bibliografickými údaji jsou uvedeny na konci knihy.

S radostí přijmu všechny připomínky, které pomohou případně další vydání zkvalitnit.

Olomouc, červen 2000
D. K.

OBECNÉ POZNATKY

ZÁKLADNÍ PRINCIP PŘEKLADU

Překlady zejména umělecké literatury byly tradičně podrobovány zájmu spíše literárně estetickému, až druhá polovina 20. století přichází s přístupem lingvistickým. Obě cesty pak krácejí někdy paralelně, někdy v konkurenčním boji, až se posléze vyrovnávají v současné době v integrované metodě přihlížející nakonec hlavně k aspektu pragmatickému. Přednostní, dnes maximálně zdůrazňovanou rolí překladatele je překonávání mezikulturních bariér, jemuž se podrobují jednotlivá řešení ve všech plánech jazyka. Z toho důvodu zahrnujeme do našeho výkladu kromě faktorů ovlivňujících tzv. strategická rozhodnutí překladatele, nutná před samotným započítím překladatelské práce, také kapitoly zabývající se detaily a upozorňující na různé možnosti řešení převodu těchto detailů z výchozího jazyka do jazyka cílového, v našem případě z angličtiny do češtiny.

Pokud jde o podíl lingvistiky na překladu a jeho teorii, základní význam má *textová lingvistika* ve všech aspektech od analýzy makrostruktury přes funkční větnou perspektivu po koherenci a kohezi. Pro překladatelskou teorii by měla být přínosná také *konfrontační lingvistika*, a to jak v gramatice, tak v lexikologii a ve stylistice. Nezanedbatelnou roli pro překlad jako komunikativní akt má rovněž *sociolingvistika* (zkoumání jazykových variet), *pragmalingvistika* (a to zejména *teorie řečových aktů*) a *psycholingvistika* (pokud jde o vzájemnou závislost jazyka, zkušenosti a myšlení). Kdybychom se chtěli věnovat např. jevištnímu překladu, aliteraci a rytmu v reklamách apod., přišly by ke slovu navíc aspekty *fonetické*. Zcela zásadní význam má ovšem *stylistika*.

Teorie překladu však není souhrn všech těchto přístupů a disciplín, podstatné jsou pro ni vzájemné vztahy, v nichž význam jednotlivostí záleží na jejich relevanci v širším kontextu příslušného textu, situace a kultury.

Od 60. let tohoto století byla napsána řada prací z oblasti lingvistického přístupu k teorii překladu. Za kardinální překladatelský problém se dlouho považovala otázka *ekvivalenosti*. Zdůrazňovala se možnost převedení věškeré informace textu výchozího jazyka (Vj) do textu cílového jazyka (Cj) i při různosti gramatických systémů obou jazyků.

Jestliže pak vlastně první lingvisticky zaměřený britský teoretik překladu **J. Catford** přichází s názorem, že jednotky V₁ a C₁ nemusejí mít v lingvistickém smyslu stejný význam, ale mohou fungovat v téže situaci, předjímá vlastně už pojem tzv. **funkční ekvivalence**, s kterým dnes pracujeme, i když Catford tohoto termínu nepoužívá. Dnes považujeme za **základní princip překladu funkční přístup, funkční ekvivalenci**. Znamená to, že nezáleží na tom, použijeme-li stejných či jiných jazykových prostředků, ale na tom, aby plnily stejnou funkci, a to pokud možno po všech stránkách, tedy nejen významové věcné (denotační, referenční), ale i konotační (expresivní, asociační) a pragmatické. Základní složka textu je **sémantická** (obsahová), vyjádřená **lexikálními** prvky uvedenými ve vztah **gramatickým** systémem. Vedle 1) **denotační** informace zaměřené na věcnou situaci je nedílnou součástí textu obsahová informace 2) **konotační**, daná funkčně stylistickým a expresivním zabarvením jazykového výrazu. Přitom znovu podotýkáme, že dva jazyky mohou označovat tutéž situaci různými výrazovými prostředky podle specifiky jazykového systému. R. Jakobson upozorňuje, že těžší je překládat do jazyka, který má nějakou pojmovou kategorii navíc, větší problém pro překladatele je v tom, co vyjádřit musí, než v tom, co vyjádřit může (např. gramatický rod v překladu do češtiny: *cook – kuchař/-ka*). Tento dnes už běžný poznatek můžeme rozšířit i na jevy sémantické, stylistické i pragmatické (viz dále).

A konečně neméně důležitou složkou obsahu je 3) aspekt **pragmatický**, zkušenostní, který je dán vztahem mezi jazykovým výrazem a účastníky komunikativního aktu. Všechny tři obsahové komponenty jsou těsně organicky spjaty a k jejich zachování je třeba různých překladatelských posunů či operací, jak si ukážeme v příslušných kapitolách. Kromě těchto tří základních složek bereme v úvahu další faktory, které se však s nimi více či méně prolínají.

Catford vychází sice z lingvistických pozic Hallidayových a Firthových, kteří kladli důraz na roli kontextu, všimá si však rozdílů mezi jazyky jako systémy a pracuje s větami bez kontextu, odindividualizovanými, zůstává prakticky v mezích kontrastivní lingvistiky. **Kontrastivní lingvistika** jistě může pomáhat, ale jen pomáhat, problémy překladu se v jejím rámci omezily na to, že jisté formální kategorie v různých jazycích si neodpovídají.

Kontrastivní přístup zaměřený na rozdíly gramatických kategorií v užším i širším slova smyslu nicméně sledují příručky pro překladatele, jakou napsal např. **García Yebra** pro španělštinu. Mohou sloužit jako pomůcky, pro celkovou teorii překladu nejsou však zcela dostačující.

Přínosnější je již **Malinowského kontextová teorie**, která vyšla z problému, jak interpretovat melanézkou kulturu britskému čtenáři. Doslovný překlad by byl nesrozumitelný, volný by byl srozumitelný, ale nepřinesl by poznání kultury, a tak nejlepším řešením je překlad s komentářem, který bere v úvahu situační kontext zahrnující celkovou kulturu V₁.

Na Malinowského navazuje jeho kolega **Firth**, který rovněž zdůrazňuje roli významu v kontextu, **funkčnost výpovědi**, a překladateli nabízí řadu rovin (fonologickou, gramatickou, kolokační a situační). Firth také vysvětluje, jak se do teorie překladu dostal pojem **ekvivalence**. Podle OED to slovo znamená v angličtině *of similar significance, virtually the same thing*, nemá tedy exaktní matematické užití, v jakém je tento pojem obvykle chápán (Snell-Hornby).

Pod vlivem těchto lingvistů se dnes uznává jako hlavní cíl lingvistické analýzy popis komunikativních událostí (*events*).

Sapir a Whorf se svým **lingvistickým determinismem**, hlásajícím, že myšlení je ovlivněno jazykem, by dospěli mj. k principu nepřeložitelnosti. Dnes už víme, že je to názor neudržitelný, lidé by se mj. nebyli schopni naučit dobře žádný jiný jazyk. Praxe také jejich teorii nepotvrdila. O nepřeložitelnosti můžeme uvažovat především v případech, kde převážnou roli hraje forma (poezie) a kde text přímo vychází z vlastností výchozího jazyka.

Od zmíněné už Catfordovy *Linguistics of Translation* založené na hallidayovském pojetí gramatiky v 60. letech se dostáváme k **transformační gramatice**, která poznamenala koncem 60. let Nidovou teorii. **Chomsky** a spol. přinesli do lingvistiky pojetí povrchové a hloubkové struktury, což využil E. A. **Nida** pro teorii překladu. Překladatelský proces popisuje jako sestup z konkrétní povrchové textové roviny do roviny hloubkové, neязыkové, do tzv. vnitřní řeči, jak tomu říkají psychologové, kde si překladatel ozřejmí, o jaký význam v širokém slova smyslu vlastně jde, a teprve pak přistoupí k vyjádření tohoto obsahu v cílovém jazyku v jeho povrchovém znění.

Transformacionalisté se však, jak známo, pohybuji především v syntaktické rovině a v jednotlivých větech bez kontextu a jejich přístup je zaměřen hlavně na využití v strojovém překladu, kterého lze sice využít ve věcných funkčních stylech, nikoli však v literatuře umělecké.

Složková analýza pěstovaná v lexikální sémantice, tj. rozklad významů na jednotlivé složky a jejich přelévání při přenosu z jednoho jazyka do druhého, také neuspělo, pokud nebralo v úvahu sociokulturní faktory.

E. A. **Nida** správně připomíná, že by se neměl při překládání opomíjet charakter sdělení, záměr autora a typ adresátů a za základní cíl překladu

považuje předání informace jak o obsahu, tak o formě. Příklad má být orientovaný na *ekvivalentní reakci adresáta*, což vlastně znamená, že se má vyhovět potřebám cílového jazyka a jeho celkové kultury, kontextu sdělení i adresáta. Důležitý je *stylistický* výběr slovních symbolů i jejich uspořádání a navíc je třeba mít na paměti, že v různých jazycích existují různé stylistické normy pro různé typy promluv. Pro typ ekvivalence, kterou se Nida snaží dosáhnout ekvivalentního účinku na adresáta, používá termínu *dynamická ekvivalence*. Abychom však mohli hovořit o ekvivalentním účinku, museli bychom zjistit, jaká byla reakce adresáta výchozího textu, což není jednoduché, zejména jde-li o texty historické, zatím zjišťujeme vlastně obtížné i reakci adresáta dnešního. Můžeme v podstatě jen předpokládat společné kognitivní zájemní. Než o dynamickou ekvivalenci jde tedy spíše o to, co zejména lipská škola nazývá respektováním *pragmatického* aspektu překladu.

I Catford při zobecňování podmínek pro překladovou ekvivalenci došel k maximální závažnosti pragmatického aspektu, přestože také ještě nepoužíval tohoto termínu. Tvrdil, že k překladové ekvivalenci dochází tehdy, když text nebo jeho prvek se ve výchozím jazyce i v Cj vztahuje k (alespoň některým) *stejným* rysům situace. Situace v jeho pojetí přitom souvisí s problémem stejnosti kultury v oblasti obou jazyků v nejšířším slova smyslu. Každý řečový akt se odehrává ve specifickém bio-socio-fyzikálním prostředí ve specifickém čase a na specifickém místě, mezi specifickými účastníky atd. A navíc, text se nevztahuje jen k bezprostřední specifické situaci, ale také mnohem širě k celkovému prostředí. S tím pak souvisí názor, že mira kulturní relevance může přerůst až do takového stavu, že lze mluvit o kulturní *nepřeložitelnosti* (viz dále str. 22).

To je ovšem extrémní koncepcce, dnes už v podstatě překonaná. Každý přirozený jazyk je univerzální v tom smyslu, že veškeré obsahové jevy mohou být jazykově vyjádřeny, každý jazyk má prostředky, jimiž je schopen plnit komunikační funkci a má prostředky i pro vyjádření odpovídající stylistické charakteristiky a vyvolání dynamicky adekvátní reakce u adresáta, i když tyto prostředky jsou v různých jazycích různé a problémy kulturní, zkušenostní a časové nepfenosnosti v zásadě lze překladatelsky řešit, jak si ukážeme později.

P. Newmark, britský teoretik a praktik zejména v oblasti neliterárního překladu, dává před pojmem „pragmatický“ přednost termínu *komunikativní překlad*. Od něj odlišuje překlad *sémantický*, který se snaží reprodukovat

kontextový význam originálu tak přesně, jak to jen sémantická a syntaktická struktura druhého jazyka dovolí. Komunikativní překlad je v jeho pojetí obecně jednodušší, jasnější, přizpůsobuje se patřičnému rejstříku jazyka, má tendenci k *undertranslation*, k používání obecnějších výrazů v nesnadných pasážích. – Naproti tomu sémantický překlad je složitější, těžkopádnější, detailnější, sleduje spíše autorovy myšlenkové pochody než jeho záměr. Má tendenci k *overtranslation*, k větší specifičnosti než original, při hledání významového odstínu přidává informace. – Newmark užívá termínů komunikativní a sémantický jako názvů pro dvě divergentní větve, které se vyskytují v každém překladu, jenže v různé míře. Záleží na tom, která stránka se zdůrazňuje, o jaký typ textu je. Je to však pohled poněkud zjednodušující. Při překladu jde o souhru mezi systémem a jeho užitím, a tedy mezi sémantikou a pragmatikou, a rozdílly jsou patrné především v tom, jde-li o přístup systémový či textový.

Vraťme se k pojmu *pragmatika*. Záleží na tom, jak ji jednotliví autoři chápou. Pokud pragmatika funguje jako střeškový pojem pro celou řadu vzájemně se prolínajících vztahů, do kterých mluvčí vstupují při komunikaci, zahrnuje i oblast stylistickou, která byla dosud zkoumána z jiného hlediska. Oddělování pragmatiky a stylistiky je stejně nesnadné jako oddělování sémantiky a pragmatiky. Pragmatika je tak prostoupena sémantikou, tak se vzájemně podmiňují a ovlivňují, že ji lze těžko popsat samostatně. Stejně tak stylistické rozdílly zahrnují i rozdílly pragmatické (van Dijk), takže výsledkem je vlastně komplexní pohled sémanticko-stylisticko-pragmatický. Gramatickou složkou se tady nebudeme explicitně zabývat, ale i ta má svou pragmatickou dimenzi.

Pragmatika se prolíná i se sémiotikou, naukou o znacích. Oslovení je např. také svého druhu znak. Použití křestního jména označuje neformálnost, přejdeme-li zpět na příjmení, je to opět svého druhu znak, který musíme převést odpovídajícím znakem v Cj. Sémiotické ekvivalence lze dosáhnout např. i vynecháním nebo modifikací celých vět. Záleží na textové konvenci (arabská kultura očekává např. mnohomluvnou honorifikaci, která by v evropském kontextu působila nepřijatelně). Příklad by měl zachovat sémiotické, pragmatické a komunikativní vlastnosti znaků, existují však jistá omezení daná žánrem, konvencí příslušné kultury apod.

Nejdůležitější, dá se říci až atomisticky se problematikou ekvivalence a pragmatického aspektu překladu zabývají lipští teoretikové překladu (zejména **A. Neubert**, **G. Jäger**, **O. Kade**). Pod *pragmatikou* rozumějí roli mluvčích i adresátů v komunikaci, vztah mezi jazykovými prostředky a mluvčími. Jazykové prostředky mohou mít různé varianty, protože mluvčí jsou různí co do věku, původu, sociálního prostředí, stupně vzdělání atd. nebo protože se nacházejí v různých situacích, mají různé motivy pro komunikaci, různý okruh posluchačů, používají ústní nebo písemné komunikace, mohou se pohybovat po diferencované škále stylové od důvěrného a nenuceného stylu až po nejformálnější, od vulgárního zbarvení, provincialismů přes neutrální normu až po purismy a eufemismy, mohou použít nejrůznějších žargonů a odborné hantýrky různých funkčních stylů.

Překlad lze považovat za charakteristický případ komunikace, jehož gramatika spočívá v tom, že dochází ke změně příjemce na cílové straně a přitom adekvátní překlad předpokládá zachování pragmatiky textu. Pragmatiky adekvátní (dáváme přednost termínu *adekvátní před ekvivalentní*) překlad uchovává pragmatiku tím, že ji přizpůsobuje pragmatickým pravidlům Cj. Vytváří nový text v Cj ne prostě gramatickou sémantickou substitucí, ale *pragmatickou rekonstrukcí*. Překladatel musí proto znát vztahy mluvčích a jazykových prostředků ve Vj i v Cj, zvládnout jejich vrstvení, distribuci, systém. Přitom pracuje s gramatickými i lexikálními složkami, které je však třeba volit pod zorným úhlem typu textu a s přihlédnutím k výše uvedeným faktorům.

Nejpodrobněji rozpracoval teorii pragmatického aspektu **G. Jäger**. Rozlišuje 4 pragmatické aspekty, z nichž první spočívá v samotné existenci textu, v tom, co má být sděleno, druhý hodnotí, nakolik by měl být určitý smysl zahrnut do komunikace prostřednictvím textu, třetí souvisí se způsobem jazykového ztvárnění, kam patří například netradiční použití jazyka, a čtvrtý se týká volby konkrétních prostředků na základě specifiky autora a/nebo adresáta a cíle vzniku textu – je to tzv. *vnitrojazykový pragmatický význam* (protože souvisí bezprostředně s jazykovými prostředky) na rozdíl od *mimojazykového pragmatického významu*, který souvisí se situací a její interpretací.

K uvedenému vnitrojazykovému pragmatickému významu patří i příslušnost konkrétních jazykových prostředků k určitému funkčnímu stylu, k určité stylistické rovině atd., což se vyjadřuje stylistickým zbarvením nebo určitou relevantní frekvencí daného prostředku. Vnitrojazykové pragmatické významy se tedy realizují prostřednictvím roviny sémantické a syntaktické, u kterých

jde opět o souhrn. Syntaktická rovina slouží ke kombinování, organizaci a hierarchizaci sémantických významů včetně uspořádání na rovině výpovědního dynamismu, aktualizuje jeden z potenciálních významů znaků, mono-sémantizuje je. Jäger dále upozorňuje, že ve všech rovinách jazyková informace je vždy výběrová, představuje jen část toho, co lze fakticky sdělit.

S tím souvisí sám *objem převáděné informace* a množství a typ jazykových prostředků zvolených k jejímu převedení, což může mít vliv na adekvátnost účinku přeloženého textu. To znamená, že způsob, jakým je vyjádřena věcná informace, spoluvytváří v umělecké literatuře nijak sekundární informace estetickou.

Pro vysvětlení nestejného objemu informací v textu používají Nida a Taber názorného výkladu založeného na modelu komunikačního kanálu. Nida dokazuje, že každý text je charakterizován dvěma rozměry, tj. délkou a obtížností. U běžného komunikačního aktu v rámci jednoho jazyka prochází text přijímacím kanálem hladce, přijímací kanál je uzpůsoben pro přijímání informací v témže kódu. Jakmile však jde o překódování z jednoho jazyka do druhého, přijímací kanál Cj není naladěn na informace z Vj, má menší kapacitu, je užší, porozumění je obtížnější, proto se text musí přizpůsobit světlosti kanálu. A toho se dosáhne tak, že snížíme rozměr obtížnosti za cenu prodloužení textu. Delší text obsahuje více redundantních slov, která se dostanou do textu vyzvednutím implicitně obsažených informací do roviny explicitní. (Nida názorně přirovnává tento proces k pochodu, jakým si had skrtič upravuje kořist, aby ji mohl polknout.)

Překladatel přizpůsobuje text adresátovi s odlišným zázemím také na základě zkušebnosti a situačního kontextu. Prakticky to znamená, že musí řešit problematiku spojenou se slovy označujícími předměty nebo jevy těsně spjatými s historií, kulturou, ekonomikou a způsobem života, které nemají ekvivalenty v Cj. Jde o tzv. *bezekvivalentní lexiku* či *nulové sémantické korepondence* (**Barchudarov**, **Švejcer**). Jsou to názvy institucí, novin, časopisů, zeměpisné názvy, jejichž ekvivalenty nejsou v jazykové zkušebnosti adresátů, názvy národních jídel, šatstva, tanců a her, hudebních nástrojů, školského systému, politických a společenských organizací. Jde o mimojazykové jevy, ale při překonávání rozdílů v prostředí jazykových sfér je velmi často nutno dodávat do textu o nich další nezbytné informace a naopak redundantní detaily vypouštět, případně je možné spojovat se s analogiemi, pokud přesnost korespondence není funkční. Míra změny objemu informace závisí na

funkci příslušné jednotky v textu, na její relevanci a na tom, v rámci jakého funkčního stylu se informace předává. V uměleckém textu může přidávání informací působit negativně za dvou důvodů. Jednak zvýšená explikativnost mění účinnost textu, jednak přidání vysvětlující informace mívá za následek prodloužení textu. K specifikaci by nemělo docházet, není-li nutno dodávat detaily, kterými bychom se vyhnuli neporozumění textu. Přidané informace mají vesměs podobu obecného klasifikátoru nebo bližšího vysvětlujícího určení, tedy podstatných a přidavných jmen, čímž vzniká nebezpečí, že v češtině příliš naroste nominální charakter textu (J. Jařab).

Přidávání informací by měl tedy překladatel na druhé straně kompenzovat, kde je to možné, **kompresí**. Té je možno dosáhnout vypuštěním takových prvků sdělení, které lze snadno doplnit z kontextu. Nemělo by se jí použít, když jsou vynechané detaily důležité a nejsou ničím nahrazeny a když vynechaný detail není ani ničím kompenzován a nelze ho vytvořit z kontextu. Vcelku však jistá redukce nemusí znamenat ztrátu informace.

Pragmatický aspekt nezahrnuje jen věcné informace o mimojazykové situaci, ale s odlišnou mimojazykovou situací souvisí také respektování společenské konvence příslušného jazykového společenství, oslovování, titulování, tykání/vykání, společenských klišé, citového a volního postoje, tradiční stylizace některých – v nejšířším slova smyslu – literárních útvarů a formulací a nakonec i řečových signálů zaměřených na udržování kontaktu mezi účastníky komunikativního aktu. Víme, že jazykové ztvárnění společenské konvence je v různých jazykových společenstvích různé a pragmatická funkce překladatele spočívá v tom, aby i v tomto ohledu, nejen v otázce odlišných reálií, přizpůsobil text adresátovi s odlišným zázemím, aby výsledný efekt výchozího a cílového textu byl pokud možno stejný.

Připojme ještě problém grafického zachycení **onomatopických** slov, která jsou buď ikonická (*bang*) nebo ikonicky motivovaná (*cuckoo*). Narážíme opět na mezikulturní variace, případně na to, že v cílovém jazyce žádný analogický protějšek neexistuje. Pak je třeba při označení vydávaného zvuku v překladu přidat modifikující adverbium.

Zachování sémantického invariantu v překladatelském procesu se považuje za samozřejmost, zachování invariantu stylistického je už složitější a není vždy dostatečně respektováno, a oblast invariantu pragmatického zůstává

často v pozadí jako víceméně fakultativní záležitost. Máme-li na mysli pouze elementární komunikační potřeby, je možno jistě tento aspekt poněkud zanedbat, ale jde-li o dosažení optimální překladové verze uměleckého textu, je nutno usilovat o zachování všech invariantů stejně vydatně.

Modernější lingvistické přístupy pronikají do teorie překladu s jistým zpožděním. Naopak použití překladu jako nástroje k vyučování cizím jazykům se objevuje v **aplikované lingvistice** (Widdowson) a začíná se propagovat jako prostředek, jímž studenti získávají citlivost k textu apod.

Widdowson hodnotí **komunikativní přístup** k jazyku, který řeší nikoliv otázky systému, ale komunikativního úzu, jako relevantní pro teorii překladu.

Nejlépe vyhovuje modernímu integrovanému přístupu **holistický princip** (celek je víc než pouhá suma jeho částí a analýza částí nemůže vést k pochopení celku). **Filipцова** teorie textové ekvivalence rovněž znamená velký krok kupředu.

Ke změně atomisticky orientované teorie překladu došlo v 70. letech díky sociolingvistice, teorii řečových aktů, etnologii a psycholingvistice a díky rozvoji textové lingvistiky.

Textová lingvistika (**Beaugrande a Dressler**) rozšířila svůj zájem za hranice věty a zajímá se o vztah autora textu a adresáta. A právě to potřebuje teorie překladu. Překladatel je zvláštní případ uživatele textu, který překračuje jazykové a kulturní hranice. K tomu se váží různé oblasti **sociolingvistiky**, **pragmatiky** a **lingvistiky diskursu**.

Od 80. let přichází do teorie překladu nová vlna, nová orientace spíše na **kulturní** než na jazykový **transfer**, překlad se chápe spíše jako komunikativní záležitost než jako proces překódování, orientace směřuje spíše k funkci cílového textu, který se nepovažuje za izolovaný jazykový útvar. V překladu se kombinují vnitrojazykové aspekty s postojem, kulturou, místem a časem.

Podíváme se později detailně, jak se to dařilo našim dobrým překladatelům z angličtiny zejména se zaměřením na stránku lexikální, i když syntaktické posuny jsou neméně významné.

Nejdříve bychom se však měli seznámit s tradičně používanými překladatelskými postupy i s jejich názvy, které nejsou nijak jednotné ani ustálené.

TRADIČNÍ PŘEKLADATELSKÉ POSTUPY

Překladačský proces používá různých metod, cest, postupů i různých pojmenování těchto metod, i když v podstatě všechny směřují k řešení stejného problému, kterým jsme se zabývali až dosud. Pro tyto rozmanité překladačské operace dřívější teoretikové překladač, jako **Fjodorov, Levý, Catford** aj. nepoužívali vždy přesných rozlišujících termínů a nazývali je většinou obecně změnami nebo postupy. Současní ruští, němečtí i naši lingvisté, kteří se třeba jen okrajově zabývali překladačskou problematikou (Poldauf, Barš aj.), vycházeli z valné části, i když s jistými úpravami a kritikou, z ne již nejnovějšího srovnání stylistiky francouzské a anglické od kanadských autorů **Vinaye a Darbelnet**a. Používali zejména jejich sedmi základních postupů, jimiž se řeší nedostatek přímého ekvivalentu v Cj. Těchto sedm základních postupů od nejjednoduššího po nejsložitější zahrnuje

- 1) **transkripce** (přepis více či méně adaptovaný úzu cílového jazyka; je však třeba brát v úvahu i *transliteraci*, tj. přepis jinou abecedou, při níž dochází vá k zvukovému zkruslení; typické je to pro přepis čínských aj. jmen, např. *Mao-tse-tung* se mění z /mawdzung/ na /mawtisetung/),
- 2) **kalk**, tj. doslovný překlad (*poiflower* : *hrnková květina*),
- 3) **substituce**, tj. nahrazení jednoho jazykového prostředku jiným, ekvivalentním (např. substantiva osobním zájmenem a obráceně apod.),
- 4) **transpozice**, tj. nutné gramatické změny v důsledku odlišného jazykového systému,
- 5) **modulace**, tj. změnu hlediska (např. *angle-joint of the pipe* : *koleno potrubí*),
- 6) **ekvivalenci** (což považujeme za nejpříliš vhodně zvolený termín pro použití stylistických a strukturálních prostředků odlišných od originálu např. v oblasti expresivity (*my sweet girl* : *děvenka*),
- 7) **adaptaci**, tj. substituci situace popsané v originále, jinou, adekvátní situaci, např. neexistuje-li v Cj ekvivalent přísloví, slovní hříčky aj. (Kade hovoří o transformacích v gramatické oblasti a modulacích v oblasti lexikálně-sémantické.)

Americký teoretik **Gerard Vázquez-Ayora** na základě pravidelnosti odporovaných z praxe dospěl k 8 strategickým postupům vhodným pro získání dobré překladačské praxe. Jsou to:

- 1) transpozice
- 2) modulace
- 3) ekvivalence

- 4) adaptace
- 5) amplifikace (rozšíření textu)
- 6) explicitace (přidání vysvětlující informace)
- 7) vynechání
- 8) kompenzace

Pozn.: Pokud jsou některé termíny nejasné, lze si je vyhledat v glosáři s definicemi na konci knížky.

Další americký teoretik lingvistiky překladač **Joseph L. Malone** uvádí 9 postupů:

- 1) Rovnost (EQU) $\bar{A} = E$ (přímý protějšek)
- 2) Substituce (SUB) $A : S$ (když chybí protějšek v Cj, jsou-li gramatická omezení, např. jiné pádové vazby, idiomy nebo ustálená spojení, kulturní rozdíly, nebo dojde-li ke zpětné vazbě dané např. rýmovým schématem)
- 3) Divergence (DIV) $you : ty/vy A : B/C$
- 4) Konvergence (CNV) $ty/vy : you B/C : A$
- 5) Amplifikace (AMP) $A : AB$ (*Zde!* : *Here I am!*)
- 6) Redukce (RED) $AB : A$ (*Here I am!* : *Zde!*)
- 7) Difúze (DIF) $AB : A/B$ (*tongue-heavy* : *of a slow tongue*)
- 8) Kondenzace (CND) $A/B : AB$ (*s modrým hřbetem* : *blue-backed*)
- 9) Reordering – přestavba (RRD) $AB : BA$ (změna pořádku slov).

Pozn.: Substitute se podle Daneše opírá o skutečnost, že cokoli může být nakonec pojmenováno jakkoli, jde o pojmenování téhož různým způsobem. V případě užití čistého synonyma nepřibývá další informace. Jestliže přibývá informace navíc, výpověď je posunuta kupředu, ekvivalent má relativně vyšší stupeň komunikativního dynamismu. Propia se mění na apelativa a obráceně, hyponyma na hyperonyma a obráceně, objevují se metafory, metonymie i nehierarchické vztahy, kde volba ekvivalentu je motivována sémantickým obsahem předcházející výpovědi a přináší často informaci navíc.

Jak už bylo zmíněno, američtí lingvisté **E. A. Nida** a **D. Bolinger** stejně jako ruští autoři **I. Revzin** a **V. J. Rozencvejk** se snažili v překladačských postupech využít do značné míry teoretického aparátu *generativní gramatiky a složkové analýzy* lexika. Nida se domnívá, že vzhledem k tomu, že mezi povrchovými strukturami dvou různých jazyků neexistují jednoznačné vztahy, je třeba povrchovou strukturu Vj analyzovat metodou *zpětných transformací*, pak nalézt v Cj odpovídající ekvivalent a přímou transformací jej

převést do povrchové struktury Cj. Protože v každém jazyce existuje několik variant se stylistickými rozdíly, musí překladatel při tzv. *restrukturaci textu* počítat se stylistickým omezením.

Nida hovoří o pěti případech, v nichž nastávají problémy s vytvořením ekvivalentu:

- a) ve Vj nejsou vyjádřeny informace, které jsou v Cj nutné *re-entry* : *vstup do atmosféry*),
- b) sémantické prvky v textu Vj nejsou rozlišeny, ale v textu Cj rozlišeny být musí (*stín* : *shade/shadow*),
- c) informace, které jsou v Cj nutné, jsou ve Vj víceznačné (*rate* : *rychlost/množství*),
- d) informace ve Vj jsou implicitní, ale v Cj musí být explicitní (*solid state physics* : *fyzika pevných látek*)
- e) explicitní informace Vj musí být do Cj přeformulovány (*diplovaný lékař* : *qualified medical practitioner*).

Ruští lingvisté rozpracovávají starší postupy tím, že rozlišují případy transkripce a transliterace, překlad vysvětlující a přibližný, řešení dočasná a stálá, místo střechových pojmů Vinayovy a Darbelnetovy terminologie používají jejich různých specifických typů, jako konkretizace, generalizace, záměny důsledku a příčiny, antonymie a kompenzace. Překladatelské postupy nazývají *transformacemi* a rozlišují čtyři základní typy – 1) přestavbu větné struktury, 2) modifikace lexikální a gramatické, 3) přidávání a 4) vynechávání (Barchudarov).

V. G. Gak a I. J. Recker se zaměřují na logické vztahy mezi pojmy, člení nikoliv ekvivalence, ale *korespondence*, které zahrnují

- 1) analogie, tj. volbu jednoho z možných synonym,
- 2) konkretizaci nediferencovaných a abstraktních pojmů,
- 3) logické rozvinutí pojmů a
- 4) antonymický překlad (viz dále).

Převodnou důležitostí přispívají analýze sémantické struktury výpovědi a slov jako jejích složek. Základem je soubor sémů – *sémém* nebo *sémantém* – reprezentovaný v lexikální rovině lexémem a odpovídající prvku situace. Je uspořádán hierarchicky, zahrnuje *archisémy*, tj. společné sémy obecného významu, a *diferenční sémy* specifické (*go* : *jit* obsahují archisémy pohybu z místa A, ale *jit* navíc ještě diferenční sém prostředku realizace pohybu).

Tentýž prvek reality může mít v jazyce různá označení z různých aspektů, takže sémantém může být tvořen spojením různých sémů. Přesun od jedné sémantické struktury k jiné označuje Gak jako *sémantickou transformaci* analogicky podle přesunu mezi gramatickými strukturami.

Vzhledem k tomu, že sémantika jednotlivého slova v jazyce funguje interakcí se sémantickou strukturou celé výpovědi, sémy daného slova mohou být obsaženy v sémantému jiných složek výpovědi, nebo mohou být naznačeny situací a pak se neobjeví vůbec.

Mohou nastat různé případy:

- 1) vztahu ekvivalence odpovídá lexikálně sémantická synonymie. Vyjádřeno symboly, kde A označuje archisém, a diferenční sém a b jinou sémantickou kategorií,

$$A . a = A . a . a_1$$

come : *přijít, přijet, přiletět*

A = pohyb, a = směr, a₁ = způsob, prostředek pohybu

- 2) Vztah disjunkce je základem posunu, při němž dochází k označení jménem sourodého pojmu

$$A . a = A . b$$

county seat town : *okresní město*

A = město, a = county, b = okres

- 3) Na vztahu kontradikce spočívá antonymie (měli bychom dodat, že je použito negovaného antonyma)

$$A . a^+ = A . a^-$$

tell the truth : *nelhat*

A = říkat, a⁺ = pravda, a⁻ = lež

- 4) Na vztahu subordinace se zakládají dva vzájemně opačně orientované procesy: rozšíření a zúžení významu

$$A . a = A$$

$$A = A . a$$

desk : *stůl*

cigar : *havana*

Přidávání a redukování složek zahrnuje i nahrazení slova stylisticky nebo emocionálně zabarveného slovem neutrálním.

aim : *chít*

pipe : *fujfka*

- 5) Na vztahu průniku spočívá transference, a to na základě podobnosti metafora, na základě vnitřní spojitosti metonymie. Dochází k odbourání

archisému a diferenční sém se stává výchozím designačním rysem. U metonymie je to

$A \cdot B = B$
předseda : chair

u metafory dochází k výměně archisému

$A \cdot b = B \cdot c$
silly (goose) : husa (hloupá – o ženě)

Při metonymické transferenci může docházet k záměně příčiny a důsledku, (*stand-up collar : tvrdý límec*), části a celku (*throat : krk, arm : ruka*), objektu a materiálu (*sklenice : glass, brejle : glasses*) apod. Do uvedených změn lze beze zbytku zařadit Vinayovy a Darbelnetovy modulační.

Dalších pět forem sémantické transformace se netýká přenosu sémantiky jednotlivých slov, ale jejich složek přecházejících do sémantémů jiných složek výpovědi:

1) Redistribuce sémantických složek:

$a + b = a \cdot b$
run fast : upalovat
 $a \cdot b + c + d : a \cdot c \cdot d + b$
I typed rapidly away : mlátil jsem do stroje

2) Redukce nebo opakování sémantických složek:

$a \cdot b + b = a + b$
he heard a dog's barking : slyšel psa
 $a + b = a \cdot b \cdot c + b$
he described torrentially : sypal ze sebe s vervou

3) Vynechávání nebo přidávání sémantických složek:

$a \cdot b = a$
school-teacher : učitel water-melon : meloun

4) Obměna sémantických kategorií:

$a = b$
rain clouds : černé mraky

5) Vektorová substituce, tj. pohled na stejnou situaci z opačného směru:
 $xRy = yRx$ nebo $aRb = bRa$

A před B : B za A, A je větší než B : B je menší než A,
A prodává B : B kupuje od A

Jde o případy různých typů sémantické přestavby, zhušňování a rozšiřování textu, způsobené jiným členěním, jinou segmentací v systému Vj a Cj, případně vynecháváním a přidáváním v důsledku odlišných textových konvencí, přičemž v zájmu pragmatické ekvivalence obou makrostruktur se často obětuují hodnoty sémantické, o formálních ani nemluvě.

Ekvivalentnost je zajištěna stejností významového vztahu ke skutečnosti. Některá složka může být explicitně nevyjádřena, ekvivalent může ztratit svůj specifický příznak a nahrazuje jej jiným, nebo nabývá jiné povahy, např. expresivní nebo intelektuální.

Sémantika a lexikologie nám bohužel dosud nedává dostatečně diferencovaný pojmový aparát pro postžení bohatství jemně odstíněných významových spojitostí (**Enquist, Danes**).

Při hledání ekvivalentů je nutno vedle ekvivalentů lexikálních pracovat s ekvivalenty syntagmatickými a výpovědními, protože konkrétnímu slovu jednoho jazyka neodpovídá vždy jedno a totéž konkrétní slovo jazyka druhého. Proto spíše než ekvivalent by odpovídal skutečnosti výraz **překladačový protějšek v Cj (Poldauf)**. Celkový ekvivalent se často vytváří za cenu mnoha změn v jednotlivostech, z nichž některé mohou být nepřeveditelné a musí se nahrazovat kompenzacemi nebo substitucemi.

Obecně mohou nastat tyto případy:

1. Ekvivalent existuje:

a) **úplný**, absolutní, zvláště pokud jde o významovou a stylistickou platnost
Tuesday : úterý

b) **částečný** (může dojít k transpozici, ale protějšek musí mít stejnou výpovědní funkci, vyjadřovat vztah k téže situaci)

c) existuje **více ekvivalentů**.

rolls : housky
go : jít/jet/letět/plout

2. Ekvivalent neexistuje:

- a) prázdnou pozici je třeba nahradit opisem, kalkem, přejatým slovem
midterms : *čtvrletí*
computer : *počítač/computer*
mop : *mop*
- b) nahradí se ekvivalent situace, nezná-li společnost situaci Vj
porch : *veranda*

Ekvivalent je třeba chápat v úhrnu aspektů všech lexikálních jednotek:

- a) formy (jednoslovné, motivované, vyjádřené volným nebo ustáleným spojením, domácí, přejaté, kalky, výkladové)
- b) spojitelnosti lexikální a sémantické
- c) významu
- d) stylu

Daneš chápe vztah sémantické spojitosti dosti široce. Zahnuje do něj i případy Hallidayova aspektu *kolokačního*, tj. vzájemného očekávání mezi slovy, vznikajícího z toho, že jedno z nich se často objevuje v okolí druhého, nebo že se obě objevují ve stejných okolích.

V souvislosti s otázkou ekvivalence připadá důležité místo *polysemii*. Zde je pak ekvivalent výsledkem výběru z množství jednotek Cj vzhledem k příslušné jednotce Vj, a to s ohledem na optimální vystižení diferenčního příznaku této jednotky, protože mnohoznačná slova obsahují vedle společného jádra i prvky diferenční. Ekvivalenty polysémických lexémů nebývají symetrické. Lexém jednoho jazyka může zahrnovat více lexikálních jednotek druhého jazyka, kdežto opačně to zpravidla neplatí.

Příčiny různosti ekvivalentů v jazycích vidí lexikolog J. Filipec v úsilí jazyka a jeho uživatelů o vyjádření znaků reality, v různosti pojmenovacích stanovek, v působení jazykového systému, který např. při tvoření pojmenování nabízí slovtvorné prostředky jiného typu, i ve vzájemném vlivu jazykových systémů, např. při přejímání slov.

Tato problematika je nejsložitější v oblasti uměleckých překladů, její zkoumání má však značný význam, protože analýzy textových překladových aspektů ekvivalentu přispívají k poznání systémové hodnoty lexikální jednotky, ke konfrontační lexikologii, sémantice a stylistice. Umělecký překlad by

v žádném případě neměl jakoukoliv stylistickou příznakovost, neobvyklé zabarvení výchozího textu neutralizovat.

Velmi přínosným se jeví **Komissarovo** pojetí ekvivalence, a to **ekvivalence výpověďové**. Rozlišuje pět typů. K prvnímu typu ekvivalence, který odpovídá rovině cílu komunikace, řadí případy, kdy nenacházíme žádnou shodu lexikální ani syntaktickou (např. *How do you do.* : *Dobry den.*) Ekvivalence je dána pouze stejným cílem komunikace. Druhý typ ekvivalence neobsahuje jen stejný cíl komunikace, ale i stejnou reálnou situaci, při jejímž popisu jsou však vyzdvíženy jiné znaky (*he answered the phone* : *zvedl sluchátko*). Komissarov hovoří o *rovině situace*. Třetí typ ekvivalence je dán shodou situace i způsobu jejího popisu. Je to *rovině oznámení*, na které dochází k syntaktickým rozdílům, rozdílné detailnosti popisu nebo se mění spojení myšlenek. Ve čtvrtém případě je ekvivalentnost dána stejným cílem komunikace, stejnou popisovanou situací, způsobem popisu i syntaktickou strukturou, která je spojena transformačními vztahy, např. transformace aktiva na pasivum. Zde se jedná o *rovinu výpovědi*. Poslední, pátý typ ekvivalence pak zahrnuje případy maximální shody originálu a překladu, tedy doslovný překlad. Tento pátý typ ekvivalence odpovídá *rovině znaku*.

SOUČASNÁ TEORIE PŘEKLADATELSKÉHO PROCESU

Dosud byly překlady vesměs zkoumány a hodnoceny jako produkty, kdežto moderní přístupy – aspoň v anglosaském světě se zaměřují více na proces, jehož výsledkem konečný produkt je.

Ve všech nejnovějších anglosaských monografiích z oblasti teorie překladu se objevuje jednotná fronta, která se zaměřuje v první řadě na *makro-přístup*, na kulturní zázemí, historické a lokální zasazení, literární narážky, realie, vztah autora k tématu a k publiku, typ publika, typ textu a funkci textu, a teprve po tzv. *strategickém rozhodnutí*, které se zakládá na zařazení výchozího textu do uvedeného rámce, nastupuje fáze *detailního rozhodování*. Nastupuje *mikropohled*, který si všímá konkrétních jednotlivin, gramatických struktur a jejich lexikální náplně a dochází k budování definitivního cílového textu.

Vychází se tedy z úvah o význačných charakteristických rysech překládaného textu, o tom, k jakému žánru text patří a pro jaké adresáty je určen, jakou má funkci, co tyto faktory implikují, který z nich je třeba při překládání nejvíce respektovat apod.

SCHEMA TEXTOVÝCH FILTRŮ

Jak jsme se už zmínili úvodem, řada autorů (Sándor Hervey a Ian Higgins „Thinking Translation“) klade značný důraz na přenos z jedné kultury do druhé, na tzv. **kulturní transpozici**, a zabývají se tímto problémem dosti podrobně. Termín kulturní transpozice používají jako střešový pro různé stupně či odstíny odklonu od doslovného překladu, ke kterému se překlada-tele uchylují, když se snaží přenést obsah výchozího textu do kontextu cílové kultury.

Tyto stupně vidí autoři jako stupně na škále, jejimiž póly jsou

- 1) **exotismus**, tj. vlastně převzetí slova z výchozího jazyka buď beze změny nebo přizpůsobeně cílové výslovnosti či pravopisu (*Delhi, Dilíj*), a na druhé straně
- 2) **kulturní transplantace**, tj. nahrazení např. jména jménem jiným, které má ale stejné nebo obdobné kulturní konotace (*Jack and Jill : Jeníček a Mařenka*). Doprostřed mezi ně staví
- 3) **kulturní výpůjčku** (např. v lingvistice už zavedené pojmy *langue, parole* či nejen v lingvistice *tabu*),
- 4) **kalk** (doslovný překlad – *poflower : hrnková květina*) a
- 5) **kommunikativní překlad**, který přihlíží k odlišné uzanci ve Vj a Cj (*No entry x Vstup zakázán, One swallow doesn't make a summer x Jedna vlaštovka jaro nedělá*).

Poznámka:

Kulturní výpůjčky jsou často nezbytné v historických, politologických či sociologických textech, kde v zájmu přesnosti a jasnosti překladatel někdy použije převzatého názvu instituce apod., po případě s vnitřní vysvětlivkou, pokud by byly pochybnosti o správné interpretaci.

Kalk je v cílovém jazyce neidiomatický a musí se ho používat uvážlivě.

Kommunikativní překlad se objevuje především v kolokacích a frázích, které by v doslovné formě mohly zamížit smysl a narušit srozumitelnost a plynulost textu.

Jako pomůcku pro překladatele při posuzování, co je pro daný text relevantní, navrhuji autoři celé schéma textových filtrů – tedy nejen kulturního, ale stejně i formálního, sémantického, stylistického a žánrového. Tím se usnadní strategické rozhodování, které musí překladatel učinit, než vůbec s překládáním začne. Nejčastější chyby a nedostatky studentských překladů spočívají právě v tom, že studenti při překládání začínají přemýšlením o detailech a neuvědomují si nezbytnost přechodného rozhodování strategického.

Schéma textových filtrů obsahuje pět aspektů:

- 1) **kulturní**, v jehož rámci se rozhoduje mezi
  - a) **exotismem** (např. volbou exotických zeměpisných názvů),
  - b) **kulturní výpůjčkou** (např. převzetím filozofického pojmu),
  - c) **kalkem** (doslovným překladem např. názvu instituce),
  - d) **kommunikativním překladem** (např. převedením příslaví),
  - e) **kulturní transplantací** (převyprávěním např. vtípu)
- 2) **formální**, který věnuje pozornost
  - a) **intertextové rovině** (např. parafráze, montáž),
  - b) **rovině diskursu** (např. narativním větným ukazatelům),
  - c) **rovině větné** (např. hovorovým „tag-questions“),
  - d) **rovině strukturální a lexikální** (využívá-li se např. stylisticky příznakových struktur nebo jednotek slovní zásoby),
  - e) **rovině prozodické** (např. je-li použito pětistopého jambu)
  - f) **rovině zvukovo-grafické** (např. aliterace)
- 3) **sémantický**, který bere v úvahu význam
  - a) **denotační, referenční, věcný** (např. specifikující)
  - b) **postojový konotační** (např. kladné hodnocení)
  - c) **asociativní konotační** (vyžaduje také znalost reálií, např. že tvar chleba je jiný v Anglii a jiný u nás)
  - d) **konotační**, stavějící na formě (*slovní hříčky*),
  - e) **kolokační** (např. porušení očekávané kolokace; některé kolokace jsou v různých jazycích stejné, jiné ne *pretty as a picture, hezká jako obrázek*, ale *cold as a cucumber, heavy as a brick*)
  - f) **aluzivní** (např. odkaz na biblický text; důležité je poznat narážku a adekvátně ji převést např. *camel's back : poslední kapka*) a
  - g) **afektový** (např. shovívavý postoj k adresátovi, odhadnout rozdíl ve formulaci výroků jako *Would you mind not talking* vs. *Be quiet, Where are the toilets?* vs. *Where's the bog?*)
- 4) **jazykových vrstev, variet**, který si všímá, je-li v textu
  - a) **dialekt** (místní)
  - b) **sociolekt** (mluva střední, měšťanské vrstvy; nemůžeme jej ignorovat, je důležitější než dialekt místní, s kterým se míší, čím níže jdeme. Je mu nadřazen, ale řešení je dosti obtížné.)

- c) *společenský rejstřík* (např. mluva učitele; snadné není ani převádění mluvy např. britského aristokrata do češtiny, je to opět mezikulturní problém. Nejlépe sáhnout k neutrální mluvě s několika příznakovými rysy.)
- d) *jakým tónem* je sdělení prezentováno (např. povýšené; zde se projevuje škála zdvořilosti, familiární, pompézní, v dané chvíli vulgární. Je to opět záležitost sociokulturní a důležitá!)

5) *žánrový*

- a) *typy ústních žánrů* (např. pop song)
- b) *typy psaných žánrů*, jako próza (např. detektivka), učebnice (j. úvod do statiky) atd.

Autoři doporučují, aby si překladatel zařadil výchozí text podle uvedených filtrů a pak znovu zkontroloval, zda jeho cílový text těmto filtrům odpovídá. Stejně tak lze navrhovaného schématu použít při kritice překladu. (Schéma je metodologicky rozpracováno v jejich učebnici pro překlad z francouzštiny do angličtiny.)

Při překladu nutně dochází k jistým ztrátám, tj. cílový text bude vždy postrádat některé kulturně relevantní rysy, které jsou obsaženy ve výchozím textu. Angličtina je mj. konciznější, ale její typ poskytuje např. zdroj dvojího výkladu pro laika (*capital transfer tax* je možno vykládat tak, že *transfer tax* je *capital*, nebo *tax* je *capital transfer*, nebo jde o *tax on transfers*, které jsou *capital*, nebo jde o *tax on the transfer of capital*). Čeština eliminuje takové možnosti různého výkladu, ale je mnohdy těžkopádnější než angličtina. Překladatel by měl podle M. Snell-Hornbyové raději minimalizovat rozdíly než maximalizovat stejnost a kulturně relevantní rysy seřadit podle priorit. Na tom, jaký je to typ textu a komu je určen, pak závisí míra odkazů na kulturní historii, literaturu apod. V cílovém textu mohou (ale neměly by) scházet odstíny konotačního významu a jazykové variety jako dialekt, sociolekt a registr.

Současná anglosaské publikace z oboru teorie překladu spojuje také odmltnutí pojmu a termínu *ekvivalence*, nesouhlasí ani s Nidovou variantou ekvivalence dynamické, která předpokládá stejný účinek cílového textu na adresáta, jako měl výchozí text na původního adresáta. Toto hledisko stěží může platit vzhledem k tomu, že totožný účinek na adresáty jen odhadujeme, jak již bylo uvedeno.

Všem posledním pracem je dále společná snaha o vypracování jakéhosi *schématu*, které by mělo překladateli pomoci v jeho postupu. Schéma textových filtrů jsme již poznali. Podíváme se na model sociolingvistický a model psycholingvistický a pak na otázku textového přístupu.

SOCIOLINGVISTICKÝ MODEL PŘEKLADATELSKÉHO PROCESU

Sociolingvistický přístup (**Hatim a Mason: *Discourse and the Translator***) se zaměřuje na roli jazyka v životě společnosti, kde mu překlad slouží jako užitečný objekt. Překladatelé jsou totiž při vytváření nového komunikativního aktu, čímž překládání je, nutné pod vlivem svého sociálního prostředí a mimo to se pokoušejí zprostředkovat přenesení významu od autora výchozího textu ke čtenáři cílového textu, přičemž každý z nich má také své odlišné společenské zázemí. Zdůrazňuje se důležitost toho, kdo překládá co, pro koho, kdy, kde, proč a za jakých okolností.

Autoři se snaží vytvořit *model překladačského procesu*. Centrem tohoto modelu je *text a jeho struktura*, na níž se podílí komunikativní proces, do něhož spadá uživatelská jazyková vrstva a záměrné užití rejstříku, dále pragmatická dimenze i sémiotický podíl, který považuje za znak nejen slovo, ale celý text i žánr. Svou roli hraje dále také intertextovost, vliv obdobných textů na vytvoření jakési konvence, případně až normy, často různé v různých společnostech. Intertextová úroveň je významná z hlediska adekvátnosti překladu, na ní se projeví, zda překladatel rozpoznal parodii, imitaci či narážku na jiné texty. Proto je důležité, aby zevrubně znal veškeré široké zázemí, do něhož je výchozí text zahrnován, a aby své znalosti dovedl v překladu adekvátně využít.

Tato metoda se zaměřuje na strukturu textu a ukazuje, jak při volném překladu může nesprávně dojít k tomu, že důležitá část téže poklesne na druhorádou informací, na okolnostní detail. Je to často způsobeno tím, že různé jazyky preferují různé syntaktické struktury (polovětné vazby vs. věty). Rozhodujícím faktorem musí být účel sdělení.

Text je výsledkem motivované, záměrné volby autorovy a každé čtení je vlastně interpretace. Do překladu nutně vnášíme vlastní názory, postoje a vědomosti, takže do jisté míry odráží překladačtělův duševní a kulturní rozhled. Opět je ale třeba mít cit pro míru, nevkládat do textu více, než je vhodné. Cím méně je text závislý na příslušné kultuře, tím méně je třeba modifikací (smlouvy, deklarace, rezoluce a podobné dokumenty jsou mezi-

o oblast, kde si mohou nejlépe ověřovat své teorie, a na druhé straně mohou prospět teoretikům překladu v jejich budování seriózní teorie.

TEXTOVÉ TYPY A ASPEKTY PŘEKLADU

M. Snell-Hornbyová vypracovala systém vztahů mezi základními *textovými typy* a mezi rozhodujícími aspekty překladu. Zdůrazňuje povlovný přechod mezi jednotlivými typy textu od Bible po jazyk moderní techniky a současně její schéma představuje stratifikační model, který postupuje od obecné makroroviny k specifické mikrovině (čili *the top down*). Jde o *integrováný překlad*, nikoliv o překlad, který by byl záležitostí izolovaných slov a vět, ale o překlad, jehož výchozím bodem je text v určité situaci jako integrální součást kulturního pozadí, takže analýza textu jde od *makrostruktury textu* k *mikrostruktuře slova*, které je chápáno na základě toho, jakou roli má v textu.

Neuvažuje o striktně oddělených žánrech a pro ně charakteristických prostředcích, ale o plynulém spektru, takže např. aliterace nebo slovní hříčky se mohou vyskytnout jak v obecně novinářských textech, tak v reklamách a opačně typicky technické termíny z jazyka vědy a výrazy z oblasti politiky nebo denního života mohou být použity jako prostředky literární.

S překladem jsou samozřejmě neoddělitelně spjaty disciplíny nelingvistické, oblasti tzv. mimojazykové skutečnosti. Tak zejména pro odborný překlad je nezbytná znalost faktů příslušného oboru, literární překlad předpokládá zázemí kulturně historické a literární. A vlastně pro veškeré překlady je nutnou podmínkou znalost sociokulturního pozadí jak výchozí, tak cílové kultury.

Pochopení textu neznamená jen porozumění slovům a strukturám, ale předpokládá schopnost proniknutí do *smyslu* textu, a to jednak jako komplexního mnohazměrového celku, jednak v jeho zasazení do kulturního pozadí. U odborných textů používajících zavedených pojmů (hlavně ve vědě a technice) se oblast interpretace značně zužuje. V textech spočívajících na izolovatelných lexikálních jednotkách lze hovořit i o ekvivalenci. U většiny textů je však dominantním kritériem komunikativní funkce cílového textu. Tam, kde jde o tvůrčí využití jazykové normy, to jest hlavně, i když ne výlučně v umělecké literatuře, musí překlad stejně tvůrčím způsobem text přetvořit do cílového jazyka.

národně ustálené). Na druhé straně poslední vůle, oddací listy aj. jsou specifické pro určité společenství a mohou být v překladu značně modifikovány. Některé překlady mohou být jen informativní, jiné mohou mít dokladovou hodnotu. Kulturní vázanost se může objevovat i při vědeckotechnickém, administrativním a právnickém překládání, i když v menší míře než u textů literárních, kde je důležitý sociální kontext překladu.

PSYCHOLINGVISTICKÝ MODEL PŘEKLADATELSKÉHO PROCESU

Přivržením psycholingvistického přístupu k překladu jde o snahu postavit teorii překladu na vědeckou bázi (**R. T. Bell: Translation and Translating**). Snaží se vytvořit model překladačského procesu, který se opírá o *psycholingvistiku*. Vychází z rozlišení diskrétních řečových jednotek, jejich syntaktického a sémantického zařazení, tj. pochopení syntaktických struktur a přísouzení patřičného významu lexikálním jednotkám, a pak přes jejich stylistické zařazení přistupuje k aspektu pragmatickému. Jak a proč je opět neméně důležité než co. Pragmatická složka zahrnuje otázky registru, vztahu autora a adresáta, média a funkce textu.

Poté se dospěje k *sémantické reprezentaci* nezávislé na jazyku. To je klíčová pozice a od ní se postup obrací. Zatím se postupovalo od mikroanalýzy k makroanalýze, nyní přecházíme k syntéze v opačném pořadí, tj. nejdříve makro-, tj. pragmatická, pak sémantická a syntaktická syntéza (do níž zahrnuje i lexikální obsazení) a nakonec vytvoření cílového textu v cílovém jazyce. Jde tedy o přístup zdola nahoru a pak shora dolů, které se při analýze a následující syntéze kombinují. Mezi těmito dvěma postupy stojí nejazyková sémantická reprezentace, která je podle něj důležitější než rozpoznání a převádění lexikálních jednotek a syntaktických struktur. Význam chápe široce, zahrnuje i interpersonální složku a složku pragmatickou, nejen ideacní a textovou, která se projevuje v ochuzení, s jakým pracují překladačské stroje. Bellovy psychologizující úvahy budou snad někdy využítelné právě jako pomůcky při strojovém překládání, které po delší pauze znovu ožívá s výzkumem umělé inteligence.

Bell se pokusil o vytvoření modelu, uvědomuje si však, že to není řešení jedině možné a definitivní, že svou prací spíše iniciuje důkladnější a systematictější pohled na překladačství. Vyzývá překladače, aby při výuce sledovali práci začínajících překladačů a všimli si jejich postupů. Současně se obrací na lingvisty, aby se k překladačství neotáčeli zády, protože jde

DISKURS A PŘEKLAD

Diskurs je podle Hatima a Masona způsob mluvy a myšlení a může být stejně jako žánry ritualizován, např. militantní, anarchický diskurs není vhodný pro schůzi školní rady, byrokratický diskurs by neobstál na masovém shromáždění. Ale navíc jsou v různých kulturách různé zvyklosti. Slzy kandidáta na prezidenta v USA znamenají pro něj fiasko, prezidentovi Násirovi po porážce ve válce získaly znovu podporu lidu.

Projevem diskursu jsou *texty*, základní jednotka pro sémiotickou analýzu. Adekvátnosti dosáhneme nejen převodem propozičního obsahu (co), ale i ilokuční síly (jak). V teorii *řečových aktů* (Austin 1962, Searle 1969, 1976) se rozlišuje *lokuce*, tj. vytvoření promluvy, *ilokuce*, při níž mluvčí dodává komunikativní sílu promluvě, slibuje, varuje, popírá a konečně *perlokuce*, která bere v úvahu dopad na adresáta. Hranice mezi ilokucí a perlokucí je přitom neurčitá. Aby byl komunikativní akt úspěšný, je třeba splnit tzv. *felicity conditions*, které závisí na *Griceových maximech* (1975, 1978) *kooperace, kvantitativní, kvality, relevance a způsobu*. Pokud nejsou tyto podmínky splněny, je to chápáno jako *implikatura*, autorův podtextový záměr.

Ilokuční akty s perlokuční funkcí jsou např. dopravní značky a různá návěstí či výstrahy, jako *No smoking: Kouření zakázáno*, kde můžeme nalézt celou škálu od žádosti přes příkaz, varování až po zákaz: *Please don't let door slam – Keep left – Beware of the dog – No passing*. Gramatická struktura, slovní zásoba i role participantů se jazyk od jazyka liší, je třeba respektovat úzus Cj. Měli bychom např. vědět, že angličtina vyjadřuje příkazy a zákazy vesměs formou oznamovací věty, využívá více modálních sloves apod.

Problematiké je také překládání *ilokučních částic* vzhledem k tomu, že ani zde v různých jazycích neexistují přesné ekvivalenty. Angličtina nemá přesný ekvivalent francouzského *n'est-ce pas* a *donc* ani německého *doch*. Čestina si musí přizpůsobit svému úzu protějšek anglických fatických částic typu *Oh, Well, Now, Why* atd. Komunikativní překlad je důležitý, aby text nezůstal v okopírování anglické předlohy, i když by byla gramaticky i lexikálně správná, např. správný překlad věty *Člověk by řekl, že je spokojená* není *One would say that she is happy*, ale *She looks/sounds happy*.

Při překladu tedy jde o ekvivalenci nejen propozičního obsahu, ale i ilokuční síly, a to nikoliv cestou výměny jednoho řečového aktu za druhý, ale dosažením ekvivalence ilokuční struktury. Kromě toho nám jde, jak už víme, stejně tak o ekvivalenci pragmatickou, sociokulturní, komunikativní a sémiotickou,

tj. přihlížíme ke konvenci u jednotlivých žánrů, k úzu a jeho textovému vyjádření. Neúspěch překladu může být dán falešným převedením řečových aktů, nepamatováním na různé kulturní normy. Důležité je, co se chce říct, jak se to míní a jak je to řečeno. Např. optimistické ladění je třeba rozpoznat a adekvátně převést, podobně ironii, nejde však o vyjádření jedním slovem, ale o ladění celého textu. Takže znovu se nám potvrzuje, že ani při překládání ani při posuzování překladu nemůžeme brát slovo za slovo a strukturu za strukturu.

I vázanost textu se může v různých jazycích řídit jinou normou *koheze*, takže pokud tento překladaťel nerespektuje, může se cílový text (CT) jevit cílovému adresátovi jako přeorganizovaný nebo málo organizovaný. Tak např. čeština používá běžněji než angličtina konektory, které naznačují logický vztah mezi větami. Anglický text, který překládá všechny explicitní konektory, působí ztrnule, pedantsky. Záleží ovšem na žánru – v mluveném textu značnou roli hraje přízvuk a intonace. Ani anafory nepoužívají různé jazyky stejně. (Viz ukázky v kapitole o funkčních stylech.)

Základní součástí tvorby diskursu je dále stanovení *rejstříku*. Jiný rejstřík použijeme pro sportovní komentář, jiný pro bohoslužbu. Velkou roli hraje opět konvence. *I am sending you ...* je neformální, kdežto *Please find enclosed* je formální. Prohlíná se nám tu, o čem se jedná (*field*), jde-li o technickou přednášku či soudní proces, jakým médiem se sdělení předává (*mode*), zda písemnou či ústní formou, a jak, zda zdvořile či neformálně, jaký je vztah mezi mluvčím a adresátem (*tenor*). Podle některých autorů (Gregory 1980) je dosažení ekvivalence rejstříku základním faktorem překladaťelského procesu. Můžeme dodat, že to nestačí, je třeba, aby ekvivalence byla pragmatická v nejšířším slova smyslu.

Dřívější přístupy byly vesměs zaměřeny na konfrontaci gramatickou a lexikální, přičemž textové parametry stály poněkud v pozadí. Dnes nebere me ani slovo za slovo, ani strukturu za strukturu ani větu za větu, ale jde nám o dosažení ekvivalence ve všech uvedených aspektech. Sémantické rovině je podřízena rovina syntaktická a oběma je nadřazena rovina pragmatická s tím širokým záběrem, jak jsme o něm hovořili ve zvláštní kapitole.

(Užitečná je i analýza konverzace, zejména pro účely tlumočnictví.)

PŘEKLAD JAKO TEXT

Tomuto přístupu se věnuje především A. Neubert a G. M. Shreve (*Translation as Text*, 1992).

Text je vlastně verbalizovaný výraz autorova záměru, který překladatel jako čtenář převádí pro další čtenářstvo v jiné kultuře. Proto se literární díla překládají stále znovu, v tom je dynamičnost procesu. Neubert bere v úvahu základní atributy textu, o kterých jsme většinou již pojednávali, ať je to

- 1) **zaměřenost sdělení**, která profiluje text, např. jde-li o návod k použití přístroje, patent, právnícký spis či poezii,

- 2) **přijatelnost**, která závisí na tradici příslušného žánru a souvisí s Griceovými už zmíněnými maximy. Podmínkou přijatelnosti je kooperace, kvantita závisí na požadavcích daných jazyků na mnoho či málomluvnost, na jejichž základě se překladatel může uchýlit ke kompresi nebo k explicitaci v zájmu čtenáře. U novinářských textů je někdy těžké zaručit pravdivost zprávy, u vědeckých je to podmínka sine qua non. Relevanci je třeba posoudit např. u headlines, které obsahují obvykle signifikantní informace, ale někdy jsou těžko srozumitelné, zejména obsahují-li idiom či metaforu, např.

United States: Showing the Flag

Not since Vietnam has the U.S. flexed so much muscle abroad

Vzhledem k tomu, že *show the flag* je idiom (*being present somewhere in order to show solidarity with others*), který má politickou konotaci *support against opposition*, a podtitul obsahuje rovněž metaforu s vojenskou dimenzí, je obtížné dostat to všechno do přeloženého titulku. Nejspíš tedy asi *Američané jsou vojensky bdělí na celém světě*.

Překladatel musí odhalit všechny sémantické vztahy mezi titulkem a textem a opět je vyjádřit jinými prostředky. Mimoto nesmí zapomínat, že v různých jazycích se uplatňuje různá míra Griceových zásad, je to opět záležitost, která závisí na příslušné kultuře. Tak např. anglické reklamy je třeba při překladu dramaticky měnit, přizpůsobit je textovým a kulturním požadavkům Cj. Výsledkem může být docela jiný text přinášející stejné sdělení.

- 3) **zasazení do situace** ve skutečném čase a na skutečném místě. Některé texty jsou orientovány na specifickou znalost situace, některé jsou univerzální, internacionální, např. vědeckotechnická literatura na rozdíl od politic-

kých traktátů, úvodníků apod., kde se uplatňují rozdíly v ideologii, v hodnotovém systému atd. Překladatel musí přizpůsobit text nové situaci. K tomu mu slouží explicitace, komprese, přebudování a nové textové uspořádání.

- 4) **informativnost**, tj. míra informace, kterou překlad zprostředkovává čtenáři Cj o událostech, stavech, procesech, objektech, osobách, místech a institucích Vj. Ťady pomáhají paralelní texty, které jsou přímým vodítkem. Ty však neexistují, když neexistuje ekvivalentní textová situace. I když je překladatel obeznámen se společenským, kulturním a ideologickým zájmem Vj, je pro něj obtížné kompenzovat nezkušenost čtenáře Cj. Není to totéž jako relevance, což je míra důležitosti informace pro čtenáře. Překlad musí přinést informaci navíc, která není v textu explicitně vyjádřena. Jako příklad může sloužit překlad reportáže kriketového zápasu do češtiny.

- 5) **koherence** – logická struktura textu. Překládáme-li větu za větou doslovně, nedosáhneme obvykle stejné coherence. Tu musíme znovu vybudovat na základě pochopení coherence textu Vj. Coherence pomáhá čtenáři pochopit text, i když nezná specifické detaily, redukuje množství možných výkladů, které mají jazykové prvky izolované. Chyba v překladu může být zavádějící (titulky v anglických novinách!)

- 6) **koheze** odráží sémantickou koherenci na povrchu textu, jazykově ji zviditelňuje. Nelze jednu od druhé oddělovat. Struktura textu musí být překladaři jasná dřív, než začne vytvářet kohezivní text. V technické literatuře je to naprosto nezbytné. Pokud překladatel nerozumí vnitřním vztahům v textu, nemůže volit v překladu správné termíny. Koheze používá prostředků jednak lexikálních (opakování, synonyma, metonyma, hyponyma, antonyma, metafora, lexikální pole, stupňování apod.), jednak gramatických (odkazy, substituce, elipsy, spojovací výrazy).

- 7) **intertextovost** staví na naší dřívější zkušenosti s analogickými texty. Opět si uvědomujeme, že v různých jazykových společenstvích panuje různý úzus, i když se někdy objevuje v překladu vliv např. anglických vědeckých textů nebo žurnalistických zvyklostí. Kromě toho je nezbytná znalost textu, který náš text nějakým způsobem ovlivňuje nebo na kterém náš text staví (např. parodii, odkazy).

UMĚLÁ INTELIGENCE

klade na první místo sémantickou analýzu a vědomostní bázi. Spolu se sociolingvistikou, *discourse studies* a kontextovou lingvistikou přinesla do teorie překlada nový směr. V popředí zájmu už nejsou základní neshody mezi jazyky, ale systémové komunikativní faktory, které jsou všem jazykům společné.

Nám zbývá *dopracovat se empirickou konfrontační cestou poznání, jakými jazykovými prostředky jsou tyto systémové komunikační faktory v příslušných jazycích naplněny.*

Popsaným nebo zmíněným problémům budeme věnovat detailní pozornost v následujícím přehledu.

LEXIKÁLNÍ EKVIVALENCE

ČESKÉ PŘEKLADOVÉ PROTĚJŠKY ANGLICKÝCH KONTEXTOVĚ ZAPOJENÝCH LEXIKÁLNÍCH I VÝPOVĚDOVÝCH JEDNOTEK

Při porovnávání kontextově zapojených lexikálních jednotek různých jazyků zjišťujeme četné rozdíly v oblasti významových složek denotačních i pragmatických. Sémantický rozdíl týkající se denotačních významových složek vyplývá z různého pojmenovacího přístupu ve výchozím a cílovém jazyce, z nestejné úrovně abstrakce, ze zaujímání neshodných hledisek ke skutečnosti, ze zdůrazňování odlišných rysů znaku. V oblasti konotačních sekundárních složek významu, které se superponují na denotační složky a spolu s nimi tvoří sémém, jsou rozdíly ještě markantnější.

Metodologie použitá při analýze a popisu lexikálních jednotek (dále jen IJ) musí rozlišovat především spisovné od nespisovného, běžnou slovní zásobu od odborné, centrum od periférie a přihlížet k funkčně stylovému zaměření popisovaného materiálu. Musí brát v úvahu konkrétní jednotku a systém, spojení obecného a zvláštního v každé jednotce, pojetí abstrakce jako jednoty rozmanitého, vztah jazyka a textu, teorie a praxe.

Asymetrii v pokrývání mimojazykové skutečnosti slovní zásobou v angličtině a v češtině i sémantické vztahy mezi IJ obou jazyků včetně zapojení konotační složky si ukážeme v konkrétní aplikaci konfrontačního pohledu na anglické a české IJ v jejich kontextovém zapojení na základě analýzy výchozích anglických textů a jejich českých překladů.

Jak už bylo uvedeno výše, lze mezi překladovými protějšky rozlišovat v podstatě tři typy případů: a) protějšky či ekvivalenty (dále jen E) *úplné* či *absolutní*, b) protějšky *částečné* (těch je zdaleka nejvíc) a c) protějšky *nulové* (k řešení neexistence úplného či částečného protějšku je třeba použít různých postupů, jak si ukážeme dále).

ÚPLNÉ PROTĚJŠKY

Mezi úplné, absolutní E v dané komunikativní situaci, tj. pokud jde o význam v příslušném kontextu i o funkci stylistickou včetně rejstříku, tedy ve složkách denotačních i konotačních, patří především pojmenovací jednotky základního slovního fondu, tedy centra slovní zásoby, a to zejména sub-

stantiva, kde při hrubém rozdělení na sémantické skupiny a s přihlédnutím k frekvenčnímu hledisku převládá zřetel *antropocentrický*, tj. lidé v okolí, části těla, předměty nejbližšího okolí, předměty poněkud vzdálenějšího okolí, zvířata, časové údaje a konečně i abstrakta v přímém vztahu k člověku. Jde o pojmenování s téměř jednoznačným denotačním významem, označující v podstatě stejnou, případně odpovídající část mimojazykové skutečnosti, např. *eye* : oko, *window* : okno, *roof* : střecha, *tree* : strom. (Vzhledem k tomu, že použití znaku rovnosti neodpovídá ve většině případů skutečnosti, používáme pro označení vztahu odpovídajícího protějšku znaku :)

Do jisté míry je možno mezi plné E počítat i slova s více nebo dokonce mnoha možnými protějšky, která jsou však *monosémantizována kontextem*, ať gramatickým nebo lexikálním, situačním či pragmatickým. Gramatický kontext omezuje např. výběr možností u slovesa *grow*, které použité ve struktuře $N_{S(pers)} + grow + N_o$ znamená *pěstovat*, kdežto ve struktuře doplněné adjektivem, tj. *grow + Adj* by nabylo významu změny stavu, v intransitivním použití má význam *růst*. Lexikální kontext určuje význam slovesa jako *wash* : *mýt/prát*, *put* : *postavil/položil/posadit/vstřčit* atd. Protějšek slovesa *wash* v kontextu *she washed my face* je úplný, pokud nám jde jen o výběr mezi *mýt* a *prát*, jinak se nabízejí ještě možnosti rozdílů lexikálně gramatických, tj. využití vidové kategorie, případně variant stylistických. Situace nemusí být docela jednoznačná ani s přihlédnutím k lexikálnímu kontextu, např. *she put me on the bed* může znamenat stejně dobře *položila* jako *posadila* apod.

Je třeba počítat s tím, že slovanské sloveso obsahuje vesměs více informací než sloveso anglické, je bohatší sémanticky, je tak zvané mnohofazetové. Souvisí to opět s typologickým rozdílem mezi jazyky, s nominálním charakterem angličtiny a spíše verbálním typem češtiny. Na to by překladačelé do češtiny neměli zapomínat a měli by využívat bohatství, které jim čeština v tomto smyslu poskytuje. Z toho vyplývá, že úplných protějšků ve slovesné oblasti příliš mnoho nenajdeme, i když ve svém primárním významu se mohou jako takové často jevit.

Jde především o akční slovesa a z nich o označení lidské činnosti a procesů obklopujících člověka, jako *eat* : *jíst*, *laugh* : *smát se*, existence stavu a změny stavu, jako *be* : *být*, *sleep* : *spát*, *sit* : *sedět*, mentálního procesu, zejména percepce, jako *see* : *vidět*, *hear* : *slyšet*, *listen* : *poslouchat*, zvukového projevu, verbalizace, jako *sing* : *zpívat*, vztahu *have* : *mít*, modálního postoje *must* : *muset*. Na tato slovesa se však v rámci kontextu vrší často další informace, které vedou k sémanticky bohatším protějškům nebo alespoň k výběru

z většího množství variant, jak ukážeme dále v kapitole o částečných ekvivalencích.

U adjektivních přímých protějšků převládá označení objektivních vlastností, jako *black* : *černý*, *white* : *bílý*, *long* : *dlouhý*, *full* : *plný*, *empty* : *prázdný*, *wet* : *mokrý*, kdežto u subjektivního hodnocení dochází už k různým posunům. Z relačních adjektiv sem spadají adjektiva sekundární jako *fall* : *podzim*, *Thursday* : *čtvrtek*.

U adverbů s místním významem vyplývá jednoznačný protějšek opět z jazykového okolí: *he was at home* : *byl doma*, *drive/go home* : *jet/jít domů*, *leave home* : *odjet z domu*; *up* má protějšek *nahoru* v kontextu *gone up North*, *able* *nahore* v kontextu *up yonder in the sky*.

Úplné E jsou většinou symetrické i po stránce formální, tj. jsou jednoslovné nebo víceslovné stejně jako výchozí Ij, např. *aunt* : *teta*, *black* : *černý*, *sit* : *sedět*, *walk away* : *jít pryč*, *make notes* : *dělat si poznámky*, *rub one's eyes* : *protrít si oči* (pokud nebereme v úvahu vidovou symetrii). I v motivovanosti můžeme najít korespondenci (*crossroads* : *křižovatka*, *cobweb* : *pavučina*) s tím rozdílem, že v morfologicky bohaté češtině převládají derivativa proti anglickým kompozitům nebo slovům motivovaným sémanticky (*swing* : *houpačka*). Najdeme samozřejmě i případy neshody.

ČÁSTEČNÉ PROTĚJŠKY

Vzhledem k tomu, že angličtina a čeština jsou jazyky nejen typologicky, ale i kulturně historicky, společensky a geograficky odlišné a vzdálené, rozdílne v místě, jaké zaujmají na ose racionálnost-emocionálnost, v tradicích, úzu, kolokacích a frazeologii, je přímých, úplných E-ů poměrně málo a převládají protějšky částečné. Ta částečnost se může týkat rozdílů

- formálních,
- významových denotačních,
- významových konotačních a
- pragmatických.

Uvedené rozdíly se mohou vyskytovat kombinovaně, zřídka kdy jde o čistý typ, jak už jsme na to lingvistice zvyklí.

Rozdíly formální

Víceslovnost – jednoslovnost

Angličtina jako izolační analytický jazyk má více výrazů analytických, víceslovných a současně také často explicitnějších než čeština, syntetický jazyk flexivní.

U víceslovných, analyticky vyjádřených pojmenování jde v podstatě vždy o rozklad na sémanticky poměrně chudý řídicí člen a na doplnění, které je nositelem informace, sémantickým těžším denotačním, ale také konotačním. Poměr rozložení sémantických složek mezi členy víceslovného pojmenování bývá v různých případech různý. Jádrem nominální fráze tohoto typu bývá obecně klasifikující substantivum, jako *man*, *place*, *thing*, *time*, např. *the poor man*: *chudák*, *in the first place*: *předně*, *for one thing*: *jednak*, *last time*: *naposled*.

Analytické pojmenování bývá explicitní, hlavní i modifikující člen se vyjadřují zvláštními slovy, kdežto v kondenzovaných syntetických českých pojmenováních se hlavní člen vyjadřuje slovtvorným formantem, modifikující člen slovtvorným základem (Horecký, 1978), např. *apple tree*: *jabloň*, *beech-nut*: *bukvice*, *canvas shoes*: *plátěňky*, *Nurses' Station*: *sesterna*.

U některých oblastních, nářečových výrazů výchozího jazyka (Vj) je patřena ve víceslovném pojmenování redundance. Nejde sice o jednovýznamové jednotky, ale jejich význam vyplývá dostatečně z kontextu: *smoking pipe*: *fajfka*, *cricket-bug*: *cvrček*.

Analyticky, víceslovně se v angličtině poměrně často vyjadřuje kladně nebo záporně hodnotící postoj k určitému objektu, např. *old man*: *děda*, *poor thing/soul*: *chudák*. V těchto případech premodifikátor je současně nositelem denotačního i konotačního významu. Stejnou kombinaci významových složek obsahuje i český jednoslovný protějšek.

Rovněž stylistické konotace vstupují jako složky do vztahu reprezentovaného formálním rozdílem. S obecným bezpříznakovým řídicím substantivem je například spojeno slangové adjektivum, které je současně expresivní, negativně hodnotící. Český protějšek je jednoslovný, hanlivý, adherentně expresivní – *crumby place*: *děra*. (Podrobněji o tom dále u rozdílu konotačních.)

Opěrné substantivum v jiných případech může být zbaveno denotačních složek, desémantizováno, ale konotační složka negativně hodnotícího postojem v něm zůstává a podtrhuje negativně hodnotící slangový premodifikátor.

Český protějšek je jednoslovný, negativně hodnotící výraz z obecné češtiny. Touto kombinací se expresivita adekvátně zesiluje, např. *crumby bastard*: *smrad*

Analytičnost anglického spojení je někdy ještě složitější, jednoslovný český protějšek odpovídá tříslavnému spojení. Nastávají opět různé případy. Např. na anglické straně je premodifikační dvouslovné spojení, které v adjektivní funkci a pozici přibralo i adjektivní koncovku -y (*a little bitny*), a v češtině je malá míra, případně ještě s kladným emocionálním hodnotícím vztahem vyjádřena nastavovanou deminitivní příponou – *in a little bitny while*: *za chvíličku*, *chvilinku*, *chvilíliinku*.

Jindy je v angličtině vyjádřeno hodnocení racionální i emocionální dvěma adjektivy, zatímco v češtině jsou hodnotící složky zahrnuty do sémému jednoslovného substantivního pojmenování – *a big old car*: *bourák* (je vyjádřena i velikost i mohutnost i obdiv – viz expresivní funkce lž dále).

Analytičnost angličtiny se projevuje v hojných případech anglických sloves se záložkou, kterým v češtině odpovídají vesměs jednoslovné předponové protějšky, ať jde o vyjádření vztahu prostorového, směrového nebo o vyjádření ukončenosti či intenzity, jako v *get up*: *vstát*, *pick up*: *zvednout*, *jump up*: *vyskočit*, *go away*: *odejít*, *come out*: *vyjít*, *carry off*: *odvézt*, *shout up*: *meškánout se*.

Další skupinu víceslovných verbálních frází tvoří v angličtině sémanticky chudá slovesa doplněná lž nesoucí významové těžší fráze. V češtině jim opět odpovídají jednoslovné jednotky, např. *get dark*: *smívat se*, *get drunk*: *namazat se*, *have a seat*: *posadit se*, *get good again*: *uzdravit se*, *give a punch to s.o.*: *střkat koho*. Dokonce i vyjádření malé míry děje, vyjadřované v angličtině analytickou konstrukcí, která zahrnuje i kladný citový postoj, je v češtině vyjádřeno prefixem a uspokojivou míru připojuje zvrtné zájmeno – *have one's little chat*: *pohovořit si*.

Někde se záložka v českém protějšku vůbec neprojevuje, ani v podobě předpony, ani v zařazení sémantické složky, např. *hang up one's coat*: *pověšit si kabát*, *make out like ...*: *dělat jakoby ...*. Rozložení sémantické váhy na členy víceslovné fráze je rovnoměrnější v případech jako *run fast*: *upalovat*, *eat a lot*: *napat se*, *tear to pieces*: *rozsápat*, *come running*: *přiběhnout*, *stand in a group*: *hloučekovat se*, *reach out to catch s.th.*: *napřáhnout se po něčem*.

Analytická dovede být i čeština, a to zejména tam, kde nemá protějšek k anglickému slovesu vzniklému konverzí ze substantiva, např. *trapped*: *lapeny do pastí*, *be benched*: *sedět na lavici* nebo tam, kde čeština nedospěla

k jednoslovné pojmenovací jednotce, např. u některých termínů – *cog* : *ozubené kolečko*.

Víceslovnost v češtině je také důsledkem zesílení intenzity nebo vůbec expresivity – *laugh* : *válet se smíchy*, *foul s.o.* : *vytříť komu znak, be cagey* : *umět si dávat majzla*.

Explicitnost – implicitnost

Víceslovné lji jsou zpravidla i *explicitnější*. *Explicitnost* se projevuje větším množstvím informací výslovně vyjádřených, vyzvednutých do povrchové roviny jazyka, a to nejčastěji v podobě plnovyznamové jednotky, kterou má pojmenování v jednom jazyce oproti protějšku v druhém jazyce navíc, např. *poker game* : *poker* (v češtině není třeba dodávat rozlišující lji, význam je jednoznačný), *half-bread Indian* : *napál Indián*, *square tile* : *kachlík*, *woven wicker bag* : *proutěná kabelka*, *fur-lined gloves* : *rukavice lemované kožšinou*, *blow one's nose* : *smrkat*, *fetch off one's hat* : *smeknout*, *snuff one's nose* : *odfknout si*.

České protějšky anglických jmenných frází se substantivním premodifikátorem bývají nutné alespoň gramaticky explicitnější. Čeština nemá možnost použít stejné sémanticky hutné struktury a přidává přinejmenším předložkový relátor (např. *radio programs* : *programy v rádiu/z rádia*, *twenty-five-cent-cigars* : *havana po pětadvaceti centech*, *college boys* : *kluci z univerzity*), který obvykle dodává přesnější informace.

V menším počtu případů jsou analogicky převáděny i adjektivní premodifikátory: *whitefaced cows* : *krávy s bílými čumáky*, *muddy brown* : *hnědý od bláta*.

Překladaťelé někdy přidávají ve snaze o větší explicitnost informace, které byly ve Vj jen implikovány: *jet pilot* : *pilot tryskové stíhačky*, *cistern* : *nádžka na vodu*, *lobby* : *hotelová hala*. Tyto informace většinou vyplývají z kontextu a jejich explicitní vyjádření způsobuje víceslovnost českého pojmenování a prodloužení cílového textu.

Někdy se překladaťelé pokoušejí interpretovat příliš zkratkové vyjádření anglické např. *dull lamps* : *lampy se slepými cylindry*.

Explicitní přidávání může souviset s neexistencí přímého protějšku v češtině: *controls* : *páčky a kolečka* nebo je překladaťel veden subjektivní představou scény obsažené v nejednoznačném rámci: *turn on the water* : *otevřít přívod vody*, *across the hall* : *na druhé straně chodby*.

Informace jsou přidávány i při verbalizaci, při změně jmenného anglického vyjadřování na slovesné v češtině, např. : *till dawn* : *dokud se nerozdátní* Přitom vzrůstá šíře i určitost, rozšířené verze jsou však většinou mnohem živější, takže pragmatický aspekt překladaťele k takovým řešením vcelku opravňuje. Např. : *at every look* : *kdykoli jsme se po ní podívali (lépe než na každý pohled)*, *without any time trouble* : *nebude to žádný problém a bohatě to stačíme (lépe než bez potíží co do času)* To jsou však už překladaťelské operace spočívající v syntaktické přestavbě.

Vzhledem k tomu, že v mnoha případech dochází při překladu nezbytně k rozšíření textu, což není žádoucí, je nutno na druhé straně v rámci možnosti toto rozšíření kompenzovat *kompresí* textu, které souvisí s *vypuštěním*, vyznačením informací, které překladaťel nepovažuje za nutné reprodukovatelné, např. : *day off* : *volno*, *at three o'clock* : *ve tři*, *in white suits* : *v bílém*, *woven wicker bag* : *proutěná kabelka*, *fur-lined gloves* : *rukavice s kožšinou*.

V posledních dvou případech je české pojmenování ustáleně méně explicitní než pojmenování anglické. Totéž se týká českých protějšků některých anglických verbálních frází: *blow one's nose* : *smrkat*, *snuff one's nose* : *odfknout si*, *fetch off one's hat* : *smeknout*.

K menší explicitnosti české verze může vést i subjektivní zásah překladaťelů, např. *polished to high glitter* : *naleštěný*.

Jmenné řetězce a předložkové vazby

Otázka větší či menší explicitnosti se projevuje i u jmenných řetězců v angličtině a v češtině. Český překlad často obsahuje navíc alespoň předložku, která signalizuje typ vztahu mezi určovaným a určujícím, kdežto v angličtině, především psané, jazykový signál být nemusí. Pro interpretaci je samozřejmě důležité vzájemné postavení juxtaponovaných substantiv (určující + určovaný, premodifier + head), např. *club discussion* je *debata v klubu*, kdežto *discussion club* je *diskusní klub*. Sémantický vztah mezi premodifikátorem a určovaným členem není přitom nijak jednoznačný. Premodifikátor může označovat čas, např. *winter sale* : *zimní výprodej*, *evening paper* : *večerní list*, místo, např. *floor lamp* : *stojací lampa* (v češtině jiné hledisko), *border incident* : *pohraniční incident*, *material*, např. *a steel rod*, *a bronze handle*, *a silk dress*, *a copper coin*, *a stone bench*, *a gold watch*, *a silver spoon*, *funkci letter box* : *schránka na dopisy*, *witness box* : *svědecká lavice/lavice pro svědky*, *life boat* : *záchranný člun*.

V přeneseném významu se používá odvozených adjektiv: *golden hair, silken voice, silvery moon, milky white crystals, stony heart, glassy eyes (zlaté vlasy, hedvábný hlas, mléčně bílé atd.)* Vztah mezi oběma složkami syntagmatu má velmi široké rozpětí, *car bargain* může být jednak *koupě vozu*, jednak *koupě uzavřená ve voze*. V prvním případě je *car* objekt, v druhém místo. Analogická situace platí pro spojení *train robbery*. *Heart man* je jednak lékař-srdcař, jednak *patient-srdcař*. (V češtině je ostatně také dvojná možná interpretace výrazu *srdcař*.) Zejména ve spojení, kde druhý, určovaný člen je utvořen derivací (konatelskou) od přechodného slovesa, první, určující člen je objektem tohoto slovesa, jde vlastně o nominalizovanou strukturu: *shock absorber* je v češtině pouze *tlumič*, ořřesy se vyznačují, *view finder* : *hledáček* je opět v češtině bez objektu.

Ve většině případů závisí každý premodifikátor sémanticky i syntakticky na následujícím určovaném členu (dešifrujeme zprava doleva) – *a retired company director* : *ředitel společnosti v důchodu, a steep iron ladder* : *příkrý železný žebřík, a tall brick tower* : *vysoká cihlová zeď, uniformed police officers, a real family friend* : *opravdový rodinný přítel, a severe food shortage* : *krutý nedostaek potravin* (v češtině pre- i postmodifikace).

Anglický premodifikátor však může být tvořen dvoučlennou sémantickou jednotkou – *a true life / film, fresh water / fish, a good will / mission, a shorter hours / strike, a delayed action / mechanism, assembly line / production of food, a corrugated paper / carton, public opinion / pool, the French built / Concorde, a crystal clear / answer, flame resistant material, committee approved decisions, a moss green dress*.

Je možné ještě další rozvíjení, např. *a good will tour account, a beauty contest winner smile* : *úsměv vítězky soutěže krásy, a peanut butter sandwich diet, a road safety centre leaflet* : *letáček centra bezpečnosti silničního provozu, a long distance bus accident* : *nehoda dálkového autobusu*.

Jmenné řetězce – noun groups – mohou být značně dlouhé (*hand-woven maize leaf tile mats* : *ručně pletené rohože z kukuřičného šustí s kachličkovým vzorem, nuclear-powered aircraft carriers* : *materské letadlové lodě s atomovým pohonem, heat-resistant glass lamp shades* : *lampová stínidla ze žáruvzdorného skla*). Jejich české protějšky jsou opatřeny vesměs pre- i postmodifikátory s předložkovým připojením.

V některých případech je možná i dvojitá interpretace, např. *a light green coat* může být jak *světlezelený kabát*, tak *lehký zelený kabát a new government organization* je buď *nová vládní organizace* nebo *organizace nové vlády*. Podobně *thin gloves* mohou být *tenké rukavice* nebo *tenké ruce*.

rukavičkách – stejně *dark bearded man, modern picture restoring*. Jen širší kontext pomůže dešifrovat význam takových víceslovných pojmenování a určit, kde je hranice mezi významovými jednotkami.

Nesprávná interpretace způsobuje chyby v překladech: *red hot tea* není *červený horký čaj*, ale *vřelý čaj*, kde *red* je intenzifikátor blíže určující adjektivum *hot*, *cut resistant tyres* jsou *pneumatiky odolné vůči proseknutí*, nikoliv *prosekané*. *The firm prefers French educated lawyers* znamená, že *firma dává přednost právníkům, kteří mají francouzské školy*, ne *francouzsky vzdělaným právníkům*.

Je-li první složkou takového víceslovného pojmenování barva a druhou materiál, nemění se interpretace, i když posuneme hranici mezi premodifikátorem a určovaným členem, např. *a red brick house* je stejně dobře *červený cihlový dům* jako *dům z červených cihel, a black silk dress* jsou buď *černé hedvábné šaty* nebo *šaty z černého hedvábí* a analogicky se chová *a blue canvas bag* nebo *a white linen napkin*.

Předložková vazba vesměs přináší informaci navíc. Ještě explicitnější přidávání souvisí s neexistencí přímého protějšku v češtině (*reversible* : *oboustranný kabát*) nebo s vyjadřovací usancí (*the next morning* : *druhý den ráno, prolabratelná bouře* : *riots against the price rises*).

Rozdíly významové denotační

Sémantický rozdíl týkající se denotačních významových složek vyplývá, jak už bylo řečeno v úvodu, z různého pojmenovacího přístupu v obou jazycích, z neustejné úrovně abstrakce, ze zaujímání neshodných hledisek ke skutečnosti, ze zdůrazňování odlišných rysů znaku. Označovaná skutečnost je přitom stejná nebo splňuje alespoň stejnou funkci v textu, takže denotační informace zůstává vcelku nezměněna.

Spezifikace

Nejbližší sémantický rozdíl mezi li v anglickém textu a jeho českým protějškem spočívá v tom, že tento protějšek obsahuje nějakou významovou složku navíc, takže hovoříme o *specifikaci*, o substituci *hyponymem*. Méně častý je za stejných okolností opačný pochod, kdy je některá složka významu potlačena a dochází k *zobecnění, generalizaci*, k substituci *hyperonymem*. Při-

dávání sémantických složek, a tedy i informací, souvisí s tendencí překladačů k explicitnosti až explikativnosti, přičemž explicitností rozumíme výslovné vyjádření informací, které lze jen vyrozumět z kontextu, a explikativností přidání informací vysvětlujících.

Zejména u sloves je posun k specifičnosti v překladech z angličtiny do češtiny téměř pravidlem. Souvisí to s typologickým rozdílem mezi nominální angličtinou a verbální češtinou. Anglická slovesa mají blíže k relátorům, spojovacím prvkům mezi jmennými nositeli významu, zatímco v české větě je základním nositelem významu sloveso. Ale kromě toho, podle teorie prof. Poldaufa (1982) anglické sloveso s přihlídnutím k jeho chování v časové sféře je vektorové, má kromě určité specifické hodnoty vyjádřené souborem sémantických rysů ještě směr, směřuje od jedné časové sféry k jiné. Na rozdíl od toho slovanské sloveso je skalární, má svůj obsah v podobě souboru sémantických rysů prostě zasazen do časové sféry, je chápáno jako jakási uzavřená, celistvá jednotka a nesměruje k jiné časové sféře. Slovanský mluvčí má tedy značně větší šanci pozorovat detailněji četné a různé fazety tohoto souboru, především objektivní, jako fáze, množství děje, opakování, ale pokoušíme se dokázat, že i složky hodnotící, emocionální a stylistické.

Tak například anglická slovesa pohybu z místa, přesunu, jako *go*, *come*, *arrive*, *leave* aj. nezahrmují sémantickou složku prostředku, kterým se přesun realizuje, a jsou vzhledem ke svým českým protějškům v tomto ohledu ambivalentní. V češtině stojí na místě ambivalentnosti specifičnost výrazů *jít/jet*. Českého slovesa *jít* lze však na druhé straně použít i ve smyslu *přijít*, což znamená, že pokud jde o směrovost, je hierarchicky výše než anglická slovesa *come*, *arrive*, která obsahují obligatorně složku směrovosti, případně teličnosti, tj. implikaci jistého dosaženého mezníku, který nemusí být cílem. Znamená to, že mezi základními anglickými a českými slovesy přesunu neexistuje vzájemná reversibilita. Česká slovesa jsou navíc bohatší o vidovou kategorii, takže anglickému *go* může v češtině odpovídat jednak *jít/jet*, jednak *chodit/jezdit*.

Notační aparát umožní formalizovaný popis rozdílů ve významových složkách na anglické i české straně, čímž vyniknou jak společné, tak distinktivní, diferenční sémantické složky. Denotační složky označují velká písmena v základní rovině, kdežto složky konotační jsou označeny malými písmeny (*ex* = expresivita, *sbstld* = příslušnost k nespisovné jazykové vrstvě), umístěnými jako dolní index. Společný sémantický jmenovatel – *archisém* – je označován písmenem *A*. *Diferenční* denotační složky jsou diferencovány takto: DIR = směr, INST = prostředek přesunu, LOC = místo, MAN =

způsob realizace slovesného děje. Kromě toho můžeme označovat ještě počáteční fázi horním indexem *inc*, konečnou *fin*, opakovanost *iter*, dokonavost *pf*, nedokonavost *impf*, i když ji budeme užívat jen výjimečně, pro rozlišení různých variant užitých jako protějšků téže anglické *lj*.

Tak například základní, sémanticky značně chudé sloveso *GO* vyjadřuje v primárním významu v angličtině jen pohyb z místa, kdežto jeho české protějšky přidávají k tomuto archisému většinou ještě složku *prostředku* použitého pro přesun – INST. Dostaneme tak vztah

GO : jít/jet
A : A . INST

Specifická volba patřičného protějšku ze dvou možných závisí na užším či širším kontextu, např. *go seventy* : *jet sotva stovkou*.

Může být přidána navíc ještě složka směrová:

GO : odjet
A : A . INST . DIR

Při neživotném subjektu vyjadřuje sloveso *GO* dokonce jen složku směrování (analogicky i český protějšek *vést*), tak např. *the porch goes round the house* : *veranda vede kolem domu*.

Směrovost je na české i anglické straně podtržena doplněním slovesa. Směrovost, vyjádřená v angličtině analyticky záložkou, je v češtině vyjádřena předponou. Složka prostředku přesunu je opět přidána:

GO OFF : odejít/odejet/ujet
A + DIR : A . DIR . INST

Na základě širšího kontextu včetně kontextu jazyka díla český protějšek může obsahovat navíc složku způsobu realizace počáteční fáze, náhlост, ráznost:

GO : vyrazit
A : A . DIR . MAN^{finch},

kde horní index *inch* označuje počáteční fázi děje, inchoativnost.

Ve stylisticky příznakovém textu obsahuje český protějšek slovesa *GO* navíc ještě expresivní konotační složku vyjadřující kladné citové rozpoložení. Kromě toho je stylisticky využito příslušnosti *lj* do obecné češtiny, tedy do nespisovné vrstvy jazyka:

GO : štrádovat si to
A : A . INST . MAN^{ex-sbstld}

First of all, I went down-town : *Nejdřív jsem si to štrádoval do města*.

U slovesa COME je směrová složka inherentní součástí sémému, kdežto v češtině je v řadě případů obsažena až v doplnění sloves, která jsou atelická a směrovou složku neobsahují, např. *jít/jet/chodit/jezdít* :

I was sorry I'd come : už mě mrzelo, že jsem tam chodil
A . DIR : DIR + A . INST

V češtině je zde použito slovesného tvaru, který obvykle vyjadřuje násobné děje, ve významu jednoduchém.

I COME bývá doplněno adverbialním určením místa, které však neobsahuje směrovou složku, ta je obsažena v záložce, zatímco české adverbialní určením místa směrovou složku obsahuje a u slovesa se pouze vyrozumívá:

COME OUT HERE : JET SEM
A . DIR + DIR + LOC : A . INST + LOC . DIR

Analogické doplnění je na obou stranách v následujícím případě, kde však telickému slovesu COME odpovídá atelické *jít* a směr k cíli vyplývá z doplnění:

come to the bed : jít k posteli
A . DIR + DIR : A . INST + DIR

Směrovost může být v češtině nahrazena složkou neočekávanosti výskytu na určitém místě, která je součástí sémému slovesa *objevit se* (v anglické výpovědi je neočekávanost implikována částečně v postavení větných členů):

Then here come Mr. Otis : Pak se objevil pan Otis
LOC + A . DIR : A . LOC . MAN
kde MAN znamená neočekávané.

Nejčastěji bývá místo směrovosti u českých protějšků slovesa COME zastoupena složka *způsobu realizace slovesného děje a prostředí přesunu*:

COME : trousit se za kým
A . DIR : A . INST . MAN + DIR,
kde INST znamená *pěšky* a MAN *postupně, jednotlivě*.

Na základě makrokontextu – ke kterému je třeba vždy přihlížet – je přidána k českému protějšku ještě konotační složka expresivní vyjadřující kladný citový postoj

the mules coming by : po ní si to vykračovali mezkové
A . DIR + LOC : LOC + A . INST . MAN_{ex}

kde INST znamená *pěšky*, MAN *svižně, ex lehce, veselé, s kládným postojem*.

Sémanticky ještě bohatší je zapojení i konotační složky stylistické, tj. využití příslušnosti *lj* k nespisovné jazykové vrstvě, aby zesílil účinek expresivity. Navíc je přidáno vyjádření perfektnosti:

COME : přistrádatovat si to
A . DIR : A . DIR . INST . MAN_{pf}
ex.sbstd

Čeština si volí specifické sloveso také na základě mikrokontextu, subjekt a objekt v češtině si volí predikativní sloveso, zatímco v angličtině v těchto případech není omezení, takže anglické COME OUT vypovídá jak o živém, tak o neživém subjektu, ale čeština v prvním případě volí sloveso *vylézt*, v druhém (jde o kapalinu) *vytrysknout*. Společný je kromě archaismu pohybu z místa směr zevnitř ven a pohyb vlastní silou, různé jsou diferenční složky způsobu pohybu, v prvním případě *pomalů, lezení*, v druhém *prudce, do výšky*.

Značně frekventované sloveso GET v intransitivním použití a doplněné jednotlivými záložkami obsahuje sémantickou složku přesunu a směru s implikací dosažení určitého cíle. Doplněné předložkou TO se významově shoduje s českým protějškem *dorazit někam*, tj. pohybem se ocitnout na nějakém určitém místě. Dosažení cíle je v češtině vyjádřeno předponou DO- vyjadřující směřování ke konečnému cíli (viz *docílit, dorazit, dostat se, dospět někam*). České protějšky spojení slovesa GET se záložkami OUT, UP, AWAY, které vyjadřují explicitně směr, jsou obohaceny o složku způsobovou:

GET OUT : vyskočit/vylézt odněkud
A . DIR : A . DIR . INST . MAN,

přičemž MAN v prvním případě znamená *rychle, skokem*, v druhém *pomalů, lezení*. Analogickou strukturu mají další případy: GET UP : *vstát/posadit se/vyjmít se*. V českých E-ech je implikována konečná poloha, resultát procesu.

Jestliže je do rámce anglického dvoučlenného slovesa začleněn desémantovaný nositel expresivity v podobě expletiva, je odpovídajícím protějškem v češtině inherentně expresivní sloveso:

GET THE HELL OUT : vypadnout/vymáznout
A + 0_{ex} + DIR : A . DIR_{ex.sbstd}

kde 0_{ex} je nositel expresivity zbavený denotačního významu a vyjadřující záporný citový postoj nebo intenzifikaci.

Časté sloveso pohybu z místa RUN i jeho české protějšky *běžet/utíkat* obsahují složky způsobu pohybu *pěšky* a *rychle*, které lze považovat za

součást archaisému tohoto slovesa. České protějšky *vyběhnout/rozběhnout se* mají přidánu explicitně vyjádřenou směrnost o perfektivně vyjádřenou počáteční fázi. Angličtina však může uvedeně složky také vyjádřit explicitně: *COME RUNNING OUT*. Kromě počáteční fáze může být vyjádřena také fáze konečná, cíl, která je v angličtině buď jen implikována a vyzoomává se z kontextu, nebo je i v angličtině vyjádřena explicitně analyticky pomocí záložky *UP*, která zahrnuje složku ukončenosti děje s implikovanou směrností: *run up : přiběhnout*.

Složka rychlosti, která je implicitní součástí souboru slovesných sémémů slovesa *RUN*, může být intenzifikována explicitním analytickým připojením adverbia *FAST*. Český protějšek tohoto spojení má složku rychlosti v zesílené formě zahrnutou současně s expresivní složkou v sémému slovesa *upalovat*:

RUN FAST : upalovat
A + MAN : A . MAN_{ex}

kde *MAN* znamená rychle.

Volba *E-ů* je ovšem do značné míry subjektivní záležitostí překladatelů. Někdy volí překladatel synonymní varianty jen proto, aby se vyhnul opakování téhož výrazu, kterým se v angličtině běžně zvyšuje intenzita a které česká stylistická norma považuje spíše za negativní rys, pokud je nelze považovat za zřetelný autorův záměr. Viz ukázka:

he run and he run down that road and pooty soon, here come Aunt Gastonia's son run and run back up the road and zip-zip I never seed nobody run so fast. Pic 7 rozběhl se a utíkal po silnici pořád pryč a najednou, sotva za chvíličku, tu ten tetin kluk leťt zpátky, tak strašně rychle, že jsem ještě v životě neviděl nikoho tak upalovat.

Nyní přejdeme k ukázkám *transitivních sloves pohybu*, která implikují složku *CAUS* – způsobu realizace přesunu.

U slovesa *BRING* a jeho českých protějšků je součástí souboru slovesných sémémů složka směrnosti. V češtině je navíc rozlišující složka schopnosti či neschopnosti samostatného přesunu: *přinést* v kombinaci s objektem neschopným samostatného pohybu, *přivést* s objektem schopným samostatného přesunu. Kromě toho se podle hlediska pozorovatele mění i vektor: *přinést/odnést*. Nemaťou roli hraje ve volbě českého protějšku také obvyklá kombinovatelnost se specifickým předmětem, kolokace, např. v případě spojení s objektem *shame* je volen český protějšek *uvrhnout (hanbu) na někoho*, který kromě archaisému s obsahem „přinést, přivodit něco“ obsahuje ještě složku nepříznavnosti zásahu.

Významově blízké sloveso *CARRY* neobsahuje směrnost složku ani v angličtině ani ve většině českých protějšků, které však mají navíc složku rozlišující způsob přesunu, tj. *nést* v případě, že jde o význam „držet něco a pohybovat se s tím“, zatímco *vézt* v případě, že jde o přemisťování vozidlem. Je zde tedy rozdíl v prostředku přepravy, který angličtina opět nerozlišuje. Navíc může mít český protějšek na základě nadvětneho kontextu ještě složku směru – *odnést* – a perfektivnosti.

Velmi obecné a sémanticky chudé sloveso *TAKE* má v češtině také *E-y* přesunu nějakého objektu, podobně jako dvě předchozí slovesa *BRING* a *CARRY*, specifitější o další sémantické složky. Např. v kombinaci s určením místa je v české verzi navíc složka směrnosti i složka způsobu realizace slovesného děje:

take one's hat under one's arm : strčit klobouk pod paži

A + ... LOC : A . MAN + ... DIR . LOC

S životným objektem a adverbialním určením místa přibírá český *E*-složku uaměrnění a prostředku přepravy „pěšky“ nebo „dopravním prostředkem“, např.

take the horses to a stable : odvést koně do stáje

A + ... DIR + ... : A . DIR . INST + DIR

Obdobně sémanticky chudé sloveso *PUT* (doplňené předmětem a adverbialním určením místa) má české protějšky bohatší o složku způsobu realizace slovesného děje se zahrnutím jeho výsledku, výsledné polohy, tj. umístit vektor čili *uložit*, umístit vsedě čili *usadit*, umístit do úzkého prostoru čili *vsadit/nacpat*. Tyto specififikující složky jsou voleny na základě bezprostředního jazykového kontextu, např.:

put s.o. on the bed : uložit někoho do postele

put s.o. in the train : posadit někoho do vlaku

put the rag in his ear : nacpat mu kus hadru do ucha

A + ... LOC : A . MAN . (RES) + ... + DIR . LOC

Kde *RES* označuje zahrnutí výsledného stavu.

V souhrnném pohledu zjišťujeme, že na anglické straně u sloves pohybu a místa vedle archaisému přesunu stává ještě diferencní sémantická složka směrnosti (u *COME* a *BRING*), případně dosažení cíle (u *GET*) a někdy i způsobu realizace slovesného děje (u *RUN*).

Zato české protějšky těchto sloves obsahují často navíc složku prostředku přesunu (*jit, jet, chodit, jezdit, nést, vézt*), někdy kombinovanou se směrovostí (*přijít, přijet, odejít, odjet, přinést, přivést* atd.), ale zejména se složkou *způsobu realizace slovesného děje*, od které jsou analyzovaná anglická slovesa vesměs abstrahována. Přitom české protějšky uvedených sloves obsahují různé subtypy této složky, např.:

- způsob pohybu v závislosti na tom, kdo nebo co je agens
come out : vylézt (o živých bytostech), *vytrysknout* (o kapalině)
- způsob pohybu při stejném (živém) konateli rozdílný např. co do rychlosti
get out of the car : vylézt (pomalu), *vyskočit* (rychle)
- způsob pohybu různý v závislosti na tom, je-li objekt schopen samostatného přesunu (v češtině je tato složka obligatorně rozlišována):
bring : přivést (objekt je schopen samostatného pohybu) *přinést* (objekt není schopen samostatného pohybu)
- způsob závislý na snaze dosáhnout konečného stavu, který je v sémému slovesa obsažen:
put : uložit, posadit, postavit, nacpat (do polohy vleže, vsedě, vestoje, do úzkého prostoru)
- způsob chůze rozmanitý podle celkového, nadvětlného kontextu
come : trousit se (po jednom, postupně) *vykračovat si* (svižně, vesele)

Kromě této bohatě modifikované složky způsobu realizace slovesného děje přibírají české E-y ještě složky ze sféry gramaticko lexikální:

- jednodobost/opakovanost
go : jít/chodit come : jet/jezdít
- dokonavost/nedokonavost
come back : přijít zpět/vracet se
- fázovost
run : rozběhnout se/vyběhnout
- fáze může být ještě modifikovaná rychlostí, náhlostí počátku:
go : vyrazit
- nebo neočekávaností výskytu
come : objevit se

K denotačním složkám přibývá podle makrokontextu u českých E-ů někdy i konotační složka expresivní, případně v kombinaci s konotační složkou stylistickou:
run : letět, upalovat
come : vykračovat si, přišťrádovat si to.

U českých protějšků sloves *komunikativních* nacházíme také poměrně často kromě archaisému „sdělování“ ještě diferenční sém způsobi sdělení. Nejběžnější anglické sdělovací sloveso SAY má v češtině kromě v podstatě přímého E-u *řici* s nedokonavou variantou *říkat* a s blízkým synonymem *povídat* (s nímž však není vždy zaměnitelné, nepoužívá se například běžné formulace „Jak se to poví anglicky?“ nebo „Co na to povídáš?“) ještě řadu protějšků zahrnujících navíc informaci převzatou ze samotného sdělení, které je komunikativním slovesem uvozeno. Je možno rozlišit opět několik typů:

- a) naznačení modálního rámce sdělení: *ptát se/zeptat se/odpovědět/poučit*, b) implikaci širě rozsahu sdělení: *vykládat/vyprávět* (tj. dlouze), *poznámenat* (tj. krátce)
- c) implikaci způsobu sdělení se zaměřením na formu: *opakovat* (znovu), *hlásat* (veřejně), *stát* (písemně), *zavzdychat*, *rozčillovat se*, *šáškovat*, *představit si*
- d) implikaci obsahu sdělení: *chlácholit* (působit na adresáta uklidňujícím způsobem), *varovat* (sdělením upozornit na nebezpečí)
- e) možný je i antonymický způsob, jehož volba v uvedeném případě přidává navíc sdělení pravdy: *nezapírat*

Analytické anglické spojení vyjadřující explicitně složku verbalizace může mít český protějšek syntetický, se složkou verbalizace jen implikovanou:

say good-bye : rozloučit se (slovy)

Sémantická složka verbalizace je potlačena a nahrazena průvodní činností, vyjadřující adresnost sdělení v:

say to : otočit se na koho

Složka verbalizace je naopak přidána v

As soon as I got it : když jsem si to řekl

Obdobná situace platí i pro méně frekventované synonymní anglické sloveso TELL.

U sloves *percepčních* se projevuje v českých protějšcích sklon k časové vymezenosti, zaměřenosti na objekt a volitelnosti aktivního vnímání.

Sloveso SEE se vyskytuje sice nejčastěji v podobě přímého E-u *vidět*, vedle toho však také v časově vymezeném E-u *zablédnout*, vyjadřujícím momentál-

nost. Podobně sloveso LOOK implikující zaměřenost na objekt má v češtině nejčastěji odpovídající protějšek *divat se*, ale i variantu vyjadřující časové omezení a větší intenzitu aktivní zaměřenosti *podívat se*. Obdobná situace je u sloves HEAR, LISTEN a *slyšet, posloucheat/poslechnout si*.

Tendence k větší kumulaci gramatických i sémantických funkcí nebo k vícefazetovosti českého slovesa se projevuje i u sloves *mentálních stavů*, které jsou často převáděny spíše na fáze procesů. Tak sloveso KNOW vedle nejčastějšího přímého E-u *vědět/znát* nabývá složky získání znalosti v *dovědět se/poznat*, objevení znalosti v *přijít na to*, případně složky aktivního postoje k vědění v *uvědomit si něco*.

Sloveso THINK s běžným E-em *myslet (si)* nabývá zejména jako protějšek průběhové formy anglického slovesa v češtině podoby *přemýšlet*, tj. zabývat se intenzivně něčím v myslí, a s podporou časového určení např. *all of a sudden* má český jednodobý protějšek *vzpomenout si*, případně s implikací jisté rozmarnosti *vzpomněl si*.

All of a sudden, I thought of ...

Zničehonic jsem si vzpomněl ...

Markantní rozdíl mezi sémanticky chudým anglickým slovesem a specifitějším, konkrétnějším českým protějškem se projevuje u plnovýznamového slovesa BE. České protějšky jsou obohaceny jednak opět o složku způsobu projevu existence, jednak změnou na dějové pojetí.

Způsob projevu existence je rozmanitý v závislosti na okolí:

be awful : *vypadat hrozně* (+ vzezření),

be together : *stát v chumlu* (+ pozice) *be sick in the bed* : *ležet nemocný v posteli* (+ pozice)

yonder was the road : *kus dál vedla silnice* (+ směrovost) *there are hundreds of motion stars* : *svítí stovky hvězdíček* (+ průvodní stav)

be at the games : *chodit na zápasy* (+ opětvaný výskyt)

Bohatší repertoár českých slovesných protějšků anglických sloves souvisí také s tím, že v češtině je více omezení, jak subjekt, tak objekt si volí predikativní sloveso, takže např. proti anglickému velmi obecnému slovesu MAKE obsahujícímu složku „zhotovení“ stojí specifitější české protějšky přidávající v závislosti na bezprostředním jazykovém (někdy i širším situacním) kontextu sémantickou složku způsobu, jakým bylo zhotovení dosaženo. *make cobweb* : *upřít pavučinu* (předemím)

made of planks : *stlučený z prken* (*tlučení*)
dress carelessly made : *vypracovaný* (odborně řemeslně)

Obdobná situace je u slovesa v podstatě antonymického BREAK, které mívá v českých protějšcích přidánu specifikující sémantickou složku podle toho, jakým způsobem došlo k silnému poškození nebo zničení příslušného objektu:

break a vase : *rozbít* (úderem, nárazem, na kusy, na tříšť)

break one's leg : *zlomit si nohu* (tlakem, nárazem prasknout)

break a cobweb : *protrhnout pavučinu* (trháním)

a roof to break : *sřecha na spadnutí* (rozsypaním)

U uvedeného slovesa je přidání specifikující sémantické složky v českých protějšcích víceméně obligatorní, i když je možná volba z většího množství synonym, a ta je subjektivní.

Specifikující složka způsobu realizace slovesného děje může být zavedena i do složitější sémantické transformace spojené s transpozicí slovnědruhovou. Archaisím kladného, příjemného pocitu, vyjádřený v angličtině adjektivem *good* je v českém překladu obsažen ve slovese *hladit*, které způsob kladného pocitu opět upřesňuje ve smyslu „působit příjemně povrchem bez nerovnosti, bez drsnosti“: ... *was good for me barefooted* : *jen hladil, když jsem byl naboso*.

Vcelku lze konstatovat, že české protějšky anglických nejfrekventovanějších slovesných skupin jsou sémanticky bohatší, specifitější. Nejčastěji obsahují navíc sémantické složky způsobu realizace slovesného děje různé modifikované. U sloves pohybu je přidáván kromě toho prostředek transportu, někdy ještě v kombinaci s fázovostí nebo implikací výsledného stavu, případně ještě se sekundárními složkami konotačními. U sloves komunikativních je charakteristické přidávání složky, která implikuje informaci o formě i obsahu uvozeného sdělení. U sloves percepčních a u sloves mentálního stavu přibývá v českých protějšcích složka aktivnosti a časového vymezení, u existenciálního slovesa BE způsob projevu existence a složka dějová. Slovesa vyjadřující zhotovení nebo naopak zničení mívají vesměs v češtině přidánu specifikující sémantickou složku způsobu, jakým ke zhotovení nebo ke zničení došlo, i když vyplývá z typu příslušného objektu. Česká verze obsahuje buď více informací, nebo, a to převážně, vyjadřuje explicitně informace, které jsou v angličtině pouze implikovány. Přitom má angličtina také možnost užítí

specifických nebo alespoň specifitějších variant, jejich frekvence je však mnohem nižší.

U jiných slovních druhů je případů přidávání sémantických složek podstatně méně. U jmenných slovních druhů je nejčastěji přidávána složka specifikační typ, např.

field : *hráště*, *room* : *pokoje*, *cigar* : *havana*, *road* : *sílnice*, *highway* : *dálnice*,
ship : *letadlo*, *parts* : *součástky*, *soldiering* *iron* : *letovací pájka*.

Jiné specifikační složky se týkají bližšího vymezení:
the other side : *druhá půlka*, *all the time* : *celý den*.

Specifikace může být zaměřena i na sekundární významové složky, kde je k stylisticky bezpříznakovému, neutrálnímu výrazu připojena v českém protějšku v důsledku stylisticky příznakového kontextu díla emocionální složka, např.
head : *hlavička*, *light* : *svěýlko*, *depreciativní*, *ironické* či *showvané* *zabavení* – *boy* : *kluk*, *hovorovost* – *girl* : *holka*, *T-shirt* : *triko*, *profesionální slang* – *car* : *fáro*, *tire* : *guma*.

Přidávání složek denotačních a stylistických se může i kombinovat: *fellow* : *frája* (přidána implikace chování a expresivní zabarvení s použitím obecné češtiny).

Specifikace může být také kombinována s vynecháním determinujícího samostatného členu, a tak dochází k vytvoření množství informací alespoň do jisté míry, např. *fencing meet* : *uikání* (informace nesená premodifikujícím členem byla v českém protějšku vypuštěna, zato však značně obecně určovaně substantivum bylo substituováno specifitějším sportovním termínem, takže výsledek je – ŠERM + SPORT, přičemž typ sportu vyplývá z širšího kontextu.) Tento případ je na pomezí specifikační a generalizace, přidávání a ubírání informací.

Přídavná jména obsahují někdy navíc v českém protějšku jemnější specifikaci, např. barevný odstín – *red* : *rudý*, *brown* : *orechový*, *yellow* : *záloutlý* (rozhodující je kolokace, často je však volba zcela subjektivní). V některých případech je v českém protějšku anglického adjektiva zahrnut výsledek předchozího děje, např. *limp* : *zemlený*, *puffy* : *napuchlý*, *dirty* : *zastříkaný*.

Za zvláštní případ specifikační je možno považovat *konkretizaci*. Přidána je složka, která je nositelem konkrétnosti, např. *property* : *pozemek* (specifický druh majetku konkretizovaný jako vlastněná půda), *equipment* : *přístroje* (zařízení je specifikační a konkretizováno do podoby přístrojů na základě kontextu).

Generalizace

Redukce sémantických složek – zobecnění, generalizace, zvýšení stupně abstrakce, substituce hyperonymem, je ve vztahu angličtiny směrem k češtině méně častá. Generalizace postihuje častěji podstatná jména. Nejčastěji abstrahuje český protějšek od specifického typu pojmenovaného objektu, není-li specifická příslušného druhu v češtině známa, např. *storebread* : *chleba*, *hickory-nut* : *orech*, *horse chestnut* : *kaštan*, *rangeland grass* : *pastvina*. V uvedených případech jde vlastně o řešení nulové ekvivalence zobecněním přijatelným pro českého adresáta. S tímto aspektem úzce souvisí nezvyklost pojmenování příliš určitě specifikačního diferenční vlastnosti nebo typu substantiv: *Route* : *ulice*, *barnyard* : *dvůr*, *watermelon* : *meloun*, *mop* : *smeták*, *round the tabletop* : *u stolu*.

U nás neznámé proprium bývá nahrazeno obecnějším apelatívem: *Dr Pepper* : *limonáda*.

Někdy překladaťel vynechá specifikaci bez zjevného důvodu: *thumb* : *prst*, *a day off* : *volno*, *bitter* : *zý*.

U sloves bývá v českých E-ech někdy vypuštěna sémantická složka způsobu realizace slovesného děje, ale jsou to případy celkem vzácné: *chuck* : *hodit* (vynecháno „rychle, na blízko“), *howl* : *křičet* (vynecháno „pronikavě, táhle“), podobně *yell* : *křičet* (vynecháno „vysokým hlasem“), *own sth.* : *mit něco* (vynecháno explicitnost vlastnictví). Stupeň kvantitativy je snižen v případě *there was a lot* : *vyskytovali se* a stupeň intenzity v případě *have s.o. for best friend* : *kamarádít se s někým*.

Za zvláštní poodělení generalizace lze považovat *abstrakci*, i když se prolíná s případy sémantické spojitosti, pokud jde o substituci konkrétních věcí jejich projevy: *get a bang out of things* : *mit ze života srandu* (místo konkrétních věcí komplex projevů, s nimiž se člověk setkává).

Sémantická spojitost – kontiguita

Ostatní případy sémantických posunů spadají do široké oblasti *sémantické spojitosti* – *kontiguita*, kde základní sémantická složka zůstává nezměněna, ale diferenční sémantické rysy se různí, aniž jde o jejich přidávání nebo ubírání. (V algebraickém zápisu A . b : A . c.) V rámci této skupiny lze rozlišovat různé typy vztahů. Poměrně častá je *substituice kohiponymem*, tj. lexikální

jednotkou stejného řádu s analogickou funkcí, např. *waterhole* : *příkop*, *hay* : *žně*, *on my mother's knee* : *na klíně mé mámy*, *hairs hanging from his chin* : *z brady mu trčí pár fousů*. Specifičnost je přibližně na stejné úrovni, ale obsah není totožný, i když sémantická vazba mezi kohezy existuje.

Zřetelná je spojitost při nahrazování *celku částí* – je to opět vlastně zúžení, přidání vymezeního sémantického rysu, např. *take a hold of him by the arms* : *chytit ho za ramena* (jiné řešení je zde těžko možné, *paže* je výraz vyhrazený v češtině pro specifické použití, *ruce* by vyvolávaly jinou představu skutečnosti).

Obdobný postup, ale kombinovaný současně záměnou příčiny za následek je reprezentován ve vztahu *roll up his eyeballs* : *kouknout mu na bělmo*, kde s uvedenou záměnou substantiv souvisí také použití jinak směřovaného slovesa. Táž skutečnost je pojata z jiného aspektu.

Jednodušší případy záměny celku za část a části za celek: *face* : *hlava*, *throat* : *krk*, *chest* : *plice*, *first morning* : *první den*, *weekend* : *neděle*. Posun závisí na odlišné segmentaci mimojazykové skutečnosti, na obvyklosti pojmenovaných objektů, na kolokaci (např. *check one's throat* : *prohlížet komu krk*, (ne *hrdlo*), *rentgenovat plíce* (ne *hrud'*), *jezdit domů na neděli* (spíše než *na víkend*, i když i to je už běžné).

Jinou změnou je nahrazení *důsledku příčinou*: *stand-up collar* : *tvrký límec* nebo obráceně *příčiny důsledkem* – *motion stars* : *blikotavé hvězdičky* (složka pohybu je nahrazena složkou důsledku pohybu, tj. vyjádřením projevu přerušovaného světla adjektivem splňujícím požadavkem kolokability s řídicím členem).

Uvedené příklady byly dříve chápány jako různé modulace, změny hlediska na tutéž objektivní realitu (Vinay-Darbelnet). Dnes se používá spíše termín *sémantická spojitost* (Daneš). Obdobně bývá vykládána změna *matériálu na způsob zpracování*, např. *hemp handle* : *opletené ucho*. Přidaný sémantický rys se může stát rysem převládajícím, např. prostředek, jímž se vykonává nějaká činnost, se může stát podstatným rysem této činnosti – *rub down a horse* : *víchovat koně* (explicitní složka anglické *lj rub* : *trít* je v češtině jen implicitována a naopak, implikovaný prostředek anglické lexikální jednotky „vích“ je v českém protějšku explicitován).

U přidávání sémantických složek jsme uváděli mj. větší aktivitu subjektu českých slovesných protějšků anglických sloves, kterou připomeneme i zde jako změnu *kvantity na kvalitu*, např. *nadával hojně* : *he'd curse colourfully*, *času na rychlost*, *záhy vznikají* : *are fast springing up*, dále zavedení *počáteční*

jáze činnosti, tedy změny bezpříznakového neutrálního děje na jeho fázi např. *he yelled* : *začal křičet*, místní určení je zaměřeno na obecné vyjádření míry – *room all over* : *spousta místa*, na určení způsobové – *standing here in a group* : *akchle se hloučkovat*.

Zvláštní případy tvoří tzv. *antonymická změna*, která spočívá v užití negovaného antonyma:

I now forget : *už teď nevím*, *to tell the truth* : *abych nelhal*, *nobody's turned the water on* : *přívod vody je uzavřený*, *they don't bother not talking out* : *klidně se baví* (+ slovnědruhá transpozice)

Vektorová změna mění směr přístupu k označované realitě:

leave the job at noon : *dělat až do oběda*

Zřetelná výměna aktantů je v následujícím případě:

I can see the twinkling tubes : *trubice na mě zablikají* To je však opět už oblast syntaktických změn, které hrají neméně významnou roli, ale kterými se zde nebudeme zabývat.

Rozdíly významové konotační

Částečná E-e je v řadě případů způsobena rozdílem v oblasti sekundárních, konotačních významových složek, které se složkami denotačními spoluvytvářejí obsah lexému. Většina slov je konotačně neutrálních, pokud jde o jejich systémové použití, mohou však získat konotační příznakovost v textu. Konotační složky mohou dokonce nabýt převahy nad denotačními. Některé jsou ustáleně považovány za expresivní nebo intenzifikační a dobré slovníky je jako takové označují, i když ne vždy dost spolehlivě, protože hodnocení, zejména subjektivní, se mění s dobovým vkusem, typickým pro většinu kolektivů v dané době.

Lze rozlišit konotace expresivní a stylistické. Expresivitu chápeme jako zvýraznění výpovědi a zesílení působení jazykové jednotky na percepci adresáta. Emocionalita vedle intenzity je její významnou součástí. Emocionálně hodnotící výrazové prostředky s kladným nebo záporným zaměřením jsou odrazem toho, do jaké míry je vztah mluvčích k pojmenovávané skutečnosti ovlivňován city, tj. zmocňuje-li se mluvčí skutečnosti s pocitem libosti, hněvu, odporu, nespokojenosti apod. Zvolené jazykové prostředky závisí na intenzitě afektu, na situaci a na povahových vlastnostech mluvčích. U emocionálně hodnotících výrazů převládá výrazová a apelová funkce nad funkcí komuni-

kativní. Tento poznatek je důležitý zejména při překladu do strukturně odlišného jazyka – u emocionálně hodnotících výrazů je především nutno zachovat jejich funkci, ekvivalenci konotačních složek, což je mnohdy obtížnější než převod výrazů nociónálních, kde je ekvivalence přímočařejší.

Jazyky využívají pro emocionální hodnocení různých výrazových prostředků. Některé jsou celkem jednoznačně vyhrazeny pro vyjadřování citového postoje (citoslovce, expletiva, deminutiva – i frazeologické jednotky, úsloby a přísloví se obvykle vyznačují subjektivním citovým zabarvením nebo expresivitou), jiné jsou běžně používány v primární funkci komunikativní, tj. s převládající složkou nociónální, s denotačním významem, a teprve sekundárně je jich využíváno k vyjádření emocí. Proto dochází při překladu nutně k nerovnostem mezi nositeli emocionálního hodnocení ve výchozím a cílovém jazyce a někdy k dosti závažným nedostatkům v překladové verzi. Angličtina má emocionální prostředky koncentrovanější než čeština, mají jakýsi radiální účinek a zabarvují zřetelně celou výpověď, zatímco v češtině jsou rozproštěny do větší šíře, na více členů výpovědi a převedení citoslovci, expletiv apod. do citově neutrálního okolí působí při nejmenším nepřírozně, nepřesvědčivě a rušivě, jak jsme uváděli už v úvodní kapitole. V angličtině se emocionálnost často jen vyznačuje, vyplývá z kontextu nebo je dána situací. Přímou, jazykovými prostředky vyjádřena být nemusí, anebo je vyjadřována pomocí intelektuálních prostředků s přehodnocenou funkcí, analyticky, lexikálně. Naproti tomu čeština má pro vyjadřování emocionality mnohem více morfologických jazykových prostředků, kterých zejména v uměleckém funkčním stylu bohatě využívá. Kromě toho existuje v češtině v lexikálně rovině mnoho slov s vnitřní, inherentní expresivitou. Emocionálnost se kombinuje se stylistickým využíváním jazykových vrstev, především nespisovných, čímž se účinek výrazu v češtině umocňuje. Také v důsledku této skutečnosti nacházíme při porovnávání kontextově zapojených tj. anglických a českých, zejména v textech užívajících nespisovné a ne plně spisovné mluvy, poměrně mnoho nerovností.

Stylistické konotační složky se od neutrálního středu odrážejí jednak směrem nahoru (knížní, archaické, poetické aj.), jednak směrem dolů (hovorové, slangové, vulgární aj.). V rámci jazykové situace anglické a české neexistuje stejné rozložení jazykových vrstev a útvárů, proto český překladatel využívá prostředků, které mu čeština dává k dispozici a které považuje za adekvátní pro daný styl a situaci. Znamená to, že používá výrazů hovorových, obecně českých, slangových, expresivních, zhrubělých, vulgárních apod. a jejich kom-

binací, tj. výrazů označených ve slovníku SSSJČ jako hovorové expresivní, obecně české zhrubělé apod. Opíráme-li se na druhé straně o autoritu velkého moderního slovníku anglického (The Random House Dictionary), máme k dispozici analogických vodítek nepoměrně méně (Informal, Slang, Southern U.S.).

Přítom je třeba mít na paměti, že konotace hovorovosti je (zejména v angličtině) souhrnný pojem pro celou škálu stylových rovin, jelikož však přesné odstupňování a zařazení příslušných jej je obtížné a často závisí na kontextu, omezují se slovníky na hrubou klasifikaci – hovorovost a slang, přičemž dnes nabývá stále větší převahy hovorovost. Slovníky se mimoto neztřídká ve svých údajích vzájemně liší, což platí jak pro slovníky anglické, tak pro slovníky české. Lexémy s konotací slangovou se vyskytují především v mluvených projevech, objevují se však dnes stále častěji i v literatuře, kde pomáhají vytvářet atmosféru situace nebo charakterizovat postavy. Nepřesnost v určování stylistických konotací jej nižších stylových vrstev souvisí do značné míry s rychlou měnlivostí těchto prvků.

Převádění konotačních složek při překladu

Aby účinek textu zůstal nezměněn, je vystižení správné konotace stejně důležité jako převedení správně pochopených denotačních složek. Dnes se vesměs dává přednost překladu funkčnímu před překladem filologickým. Funkční překlad je plynulejší, idiomatičtější, čtivější, pro literárního konzumenta přijatelnější. Dochází v něm nejen k syntaktické přestavbě, ale hledají se i obvyklejší kolokace a obrazy, běžnější výrazy. Překladatelé v současné době využívají maximálně bohatosti mateřského jazyka. Volba adekvátních výrazových prostředků zachovávajících patřičnou míru konotace není ostatně nijak snadná.

Ukážeme si na příkladech, jak emocionálně neutrálním výrazům anglickým odpovídají české citově příznakové E-y ve formě zdobnělin, jak české zdobněliny jsou ve shodě s morfologickou a lexikální typologií obou jazyků protějškem anglických emocionálně příznakových, ale analyticky vyjadřovaných konotací, a konečně jak takto vyjadřeným anglickým výrazům odpovídají emocionálně neutrální výrazy české.

V další části si všimneme jednotlivých typů využití konotačních složek, zejména zvyšování, případné snižování intenzity a expresivity vůbec včetně využití příslušnosti jej k nespisovným jazykovým vrstvám.

Expresivní konotace

Emocionálně neutrálnímu výrazu odpovídá český protějšek citově zabarvený ve formě zdvojnásobení:

kde A označuje denotační význam Ij a A_{em} označuje emocionální složku sémému, např.:

<i>star</i> : hvězdíčka	song : písnička
<i>daughter</i> : dcera	a little : malinko
<i>right in front of me</i>	: zrovinka přede mnou

Volba záleží většinou na překladatelově subjektivním pojetí překládaného díla. Možnost užití racionální nebo emocionální varianty vyplne zřetelně při srovnání dvou překladových verzí téhož výchozího textu.

Kerouac	Válek	Josek
<i>light</i>	<i>světilo</i>	<i>světýlko</i>
<i>pot</i>	<i>hrnec</i>	<i>hrníček</i>
<i>road</i>	<i>cesta</i>	<i>silnička</i>
<i>his Angel</i>	<i>anděl strážný</i>	<i>andělček strážníček</i>

České zdvojnásobení nemusí být vždy nutné nositeli emocionálního postoje, mohou se podílet na denotační výstavbě významu tím, že označují předměty (v širokém slova smyslu) menší než normální. V angličtině tyto významové složky často vyplývají opět pouze z kontextu bez nutnosti explicitního vyjádření jazykovými prostředky. Např.:

parts : součástky, wheels : kolečka, map : plánek,

Goldfish : zlatá rybička, pie : bábovička (písková)

V takových případech je český zdvojnásobný protějšek většinou nutný. Použití nezdrobnělého tvaru by označovalo odlišnou realitu, nebo by došlo k porušení obvyklosti spojení (*tip of the soldering iron* : špička letovací pájky, nikoliv *špice, *zlatá ryba). Jsou ovšem případy, kdy lze variantní tvary volně zaměnit, např.:

tile : dlaždice/dlaždičky, hill : vrch/vršek

Deminutivní suffix nemusí mít vždy výrazně mazlivý pozitivní citový příznak, deminutivem lze také ironizovat, tj. vyjadřovat spíše negativní citový vztah s konotačními rysy přezíravosti:

that type of language : řečíčky, bird beans : slepičí rozoumky, handsome : hezounek

Bez kontextu někdy těžko rozhodneme, jde-li o kladný nebo záporný citový příznak, např.

Navy guy : námořníček, *gelling* : valášek

Zdrobňovací přípony se mohou vázat i na výrazy a fráze expresivní:

father : papánek, *for a second* : na vteřinku

nebo na výrazy nespisovných nebo ne zcela spisovných jazykových vrstev: *brother* : bráška, *college boys* : šudentíci

Emocionální postoj vyjádřený v angličtině i v češtině, ale odlišnými jazykovými prostředky

Angličtina jako izolační jazyk dává přednost při explicitním vyjadřování emocionálního postoje jiným jazykovým prostředkům než syntetická čeština. Vyjadřuje emocionálnost spíše analyticky, lexikálně, kombinací citově neutrálních Ij s výrazy, které slouží převážně jako nositelé citového postoje.

Nejčastějším takovým citově modifikujícím výrazem je adjektivum *little*, u něhož se denotační význam malosti prolíná s konotačním významem pozitivního citového postoje (podobně jako je tomu u českých deminutiv), a méně často adjektivum *old*, které v takových případech zcela ztrácí svůj denotační význam. Takovým kombinacím může v češtině odpovídat

1) zdrobnělina neutrálního výrazu

little while : chvílička, *little but* : zadeček, a little bit : trošinku, *old Phoebe* :

Phoebulka, *I sort of gave her the old eye* : kapánek jsem po ní házel očkem

2) zdrobnělina expresivního výrazu, tj. *old hand* : pacička

3) expresivní nezdrobnělý výraz, přičemž určovaný výraz je ve Vj nespisovný, dochází tady k prolínání expresivity, emocionality a stylistického využití jazykových vrstev neplně spisovných a nespisovných

old guy : stařík, *old sport* : pašák

4) obecně český expresivní výraz

little kid : škrmě, *little child* : preček

Vedle uvedených adjektiv jako nejčastějších nositelů pozitivního emocionálního postoje k realitě používá např. Salinger s vlastními jmény substantiv *kid* nebo *baby* jako nositelů emocionálního postoje kladného, případně záporného, tj. ironického:

Ackley kid : *Acklínek (kid brother : bratříček), Sally baby* : *Sallyna/Sallynka*
Explicitně negativní citový příznak vyjadřuje u osob opěrné substantivum *bastard*, např.

witty bastard : *vtipálek, a lazy bastard* : *lenoch, a rude bastard* : *hulvát, a stupid bastard* : *blbec*

Zde expresivní složka potlačila zcela původní denotační význam, slouží jenom jako vágně záporně expresivní opěrné slovo, zatímco základním nositelem denotačního významu je připojený premodifikátor.

U objektů se objevuje někdy opěrné obecné substantivum *job* : *little job* : *krňousek, little English job* : *fáro*, u označení míst *place* : *this crumby place* : *ta díra*.

Vrátíme se k pojmu něčeho malého kombinovanému s kladným citovým hodnocením a upozorníme na možnost *stuňňování* uvedeného postoje. Důležitější nevelkost vyjadřuje adjektivum *tiny* : *a tiny bit of light* : *proužínek světla*, které v kombinaci s adjektivem *little* rozměr malosti umocňuje:

tiny little kid : *malílinkatej/mrnávoučekej šprček*.

Nastavovanému analytickému anglickému vyjádření intenzity nevelkosti odpovídá v češtině morfologické nastavování *malíink/at/lej*.

Hovorovou variantou vyjadřující prolínání malých rozměrů s pozitivním emocionálním vztahem je slovní spojení v adjektivní funkci a s adjektivní koncovkou *little bity* : *little bity voice* : *tenounkej hlásek, little bity child* : *malej prek*.

I u těchto konstrukcí se objevují protějšky, kde je zdrobňovací sufix připojen k inherentně expresivní *lj* a kromě toho je ještě malý rozměr vyjádřen expresivně:

little bity round hat : *prťatej kulatej tralaláček*.

Někdy je česká verze konotačně ochuzena v důsledku toho, že konotační složky byly chápány globálně a nebyly u nich rozlišeny různé odstíny. Zřetelné je to při porovnání dvou překladových verzí téhož anglického textu, v nichž se objevuje zcela odlišné hodnotící pojetí, a navíc v obou případech neekvivalentnost vůči výchozímu textu:

sweet gone little gal : *I kočička sladká*

$A + B_{\text{coll}} + \text{em} + C : C_{\text{case}} + A$

A obsahuje konotační složku lichořivosti, B vysokého stupně obdivu a současně hovorovost, em kladné citové hodnocení a C je určovaný výraz s konotační složkou hovorovosti. V 1. překladové verzi schází složka obdivu B a hovo-

vost, v 2. překladové verzi 2. *ale senzi holka int* + $B_{\text{sl}} + C_{\text{hovor}}$ schází složka lichořivosti A a kladné citové hodnocení em. Int označuje nositele intenzity, sl slangovost. Je ovšem pravda, že tento nedostatek může být kompenzován jinde. Překlad nemusí a ani nemůže obsahovat vždy přímé protějšky jednotlivých *lj*, zpravidla však zahrnuje pro danou situaci relevantní denotační i konotační složky ať už v jakémkoli pořadí či kombinaci.

Nejčastěji se vyskytujícím citově hodnotícím výrazem, který charakterizuje Holdenovu mluvu v Salingerově románu, je hovorové původní citoslovce užívané na místě adjektiva – *goddam*, které se překládá nejčastěji expresivním obecně českým hodnotícím adjektivem *pitomý*, případně *zatracený*:

the goddam light : *to pitomý světlo, every goddam little thing* : *každá pitominka, in that goddam E. B.'s car* : *ve voze toho zatracenýho Eda B.*

Tento záporný pocit nechuti a podráždění vyjadřuje v menší míře případů překlad začleněním konotační složky přímo do hodnoceného výrazu, např. *goddam things* : *ty krámy* (tj. staré bezcenné věci) nebo volbou expresivní fráze, např.:

I'm losing my goddam mind : *začíná mi to lízt na mozek*.

Expresivita hodnotícího výrazu může být v českém překladu kompenzována použitím slangového obrazu, který je současně expresivní:

he didn't say one goddam word about Jane : *o Hance neřek ani ň*.

České protějšky tohoto hodnotícího výrazu, v angličtině pevně zabudovaného do syntaktické struktury věty, mohou mít formu kletby a pak stojí syntakticky samostatně, např.:

like as if T. was a goddam prince or something : *kruciřix, jakoby kdyby byl T. kdovíjaká veličina, I'm a goddam minor* : *a já nezletilej nejsem, krucinál*.

Expresivita anglického hodnotícího výrazu, který vyjadřuje současně velkou míru citového postoje, bývá vyjádřena i jinými prostředky, např. opakováním téhož významového základu, jako *blázen bláznivá*, morfologickou expresí a připojením modální zdůrazňovací částice: *what a goddam fool I was* : *že jsem to byl ale blázen bláznivá* nebo syntaktickou opakovací strukturou, zvýšenou intenzitou hodnotícího výrazu a přidáním stylisticky příznakového slova z nespisovné vrstvy jazyka: *in this big goddam Cadillac* : *v ty svý obrovský káře, v tom svým cadillacu*.

Záporné citové hodnocení, znechucení, zlost, rozmrzelost, vyjadřuje v angličtině rovněž synonymní výraz *damn* ve funkci premodifikátoru. V češtině

je použito obecně českých hanlivých protějšků ve stejné syntaktické funkci, např.:

in the damn bar : do toho pitomýho baru.

Zřetelně odsouzení vyjadřují adjektiva *lousy* (coll.), *corry* a *dirty*, i když v nich může jít o různý a různě silný stupeň záporného hodnocení:

it was a lousy book : ta kniha byla mizerná

a lousy personality : odpornej charakter

Corry zahrnuje despekt, pohrdání, *dirty* vyjadřuje spíše znechucení:

it was a dirty trick : to byla sprostárna, she gave me a pretty dirty look : podívala se na mě strašně sprostě

Někdy jde jen o zcela vágní záporný postoj, který se obtížně převádí do češtiny buď explicitním přístavkem a obecně českou variantou určovaného:

to a lousy movie : do bijáku, na nějakou pitominu

nebo jen volbou stylisticky příznakového určovaného členu bez bližšího určení: *in the dirty movies : v bijáku.*

Kladně hodnotících citových výrazů je ve studentské mluvě podstatně méně. Nejfrekventovanější je např. u Salingera adjektivum *gorgeous*, kterému v překladu odpovídají rozmanité synonymní protějšky:

some gorgeous blonde : jedna fanatistická blondýna

a gorgeous way to : náramnej způsob, jak

forty-one gorgeous blocks : 41 kapitálhých bloků

feel gorgeous : být parádně (komu)

she didn't look too gorgeous : nevypadala zrovna senzačně

Analogické české protějšky se vyskytují i u jiných anglických výrazů s analogickou funkcí, např.:

great guy (her father) : senzační papínek

I wasn't feeling too marvelous : nebylo mi zrovna báječně

grand people : skvělí lidé

podobně *I feel magic, absolutely fantastic, massive.*

Nyní probereme jednotlivé typy vyjadřování emočnosti a intenzity jako nejvýraznější součásti expresivity a všimneme si, jak je expresivita v překladech zvyšována, případně v mnohem menší míře snižována (ovšem pouze v oblasti lj).

Citové zabarvení celé výpovědi dodávají syntakticky samostatné útvary – oslovení a citoslovce.

Oslovení lichoití vyjadřuje kladný poměr mluvčího k adresátovi, silnější citové zaujetí, zejména je-li kumulované:

Sally sweetheart darling : Sallynko, miláčku, pusinko

České protějšky jsou voleny funkčně.

Hovorové, případně slangové výrazy použité v oslovení, dodávají výpovědi emocionální zabarvení různého typu:

dlůvěrné: ..., *kid* : ..., *broučeku*

ironické: *Let's go, chief : Tak jdem, šéfe* (ironie vyplývá z kontextu)

hanlivé: *So long, crumb-bum : Nashledanou, lazare!*

Přímá oslovení typu nadávek jsou často zesílena spojením s osobním zájmenem druhé osoby *you*: *you guys : vy dva, ya morons : vy imbecilové, you bastard : ty zvíře*. Překladatel volí E-y dle volného uvázení a kontextu. Jak meliorativa, tak pejorativa převádí do češtiny způsobem v ní obvyklým, nikoli denotačními prostředky, ale prostředky, kterými dosáhne stejného vyznění textu. Je to opět otázka subjektivního přístupu, jak nám ukážou různá řešení dvou překladů:

man *vole* *kamaráde*

you boys *kluci* *hoši*

Citoslovce jsou v jazyce konvenčními symboly lidských citů. Jsou to slova se silným emocionálním významem, který je koncentrován do těchto speciálních výrazových jednotek.

Primární citoslovce postrádají jakoukoli denotační hodnotu. Mezi užitím anglických a českých citoslovcí neexistuje korespondence, v angličtině je jejich frekvence vyšší, převádějí se spíše modálními částicemi nebo kontakto-
vými prostředky. Např.

Huh? – Aah, go back to sleep. : Co? Tak jen spi dál.

Oh : Ty/človče/bože (kontaktové/hovor./citoslovočné)

Hey, it is okay if ... : Poslyš, měl bys něco proti tomu

Apreciativní well : *no/hete/tak fajn* (hovor., obec. české)

Sekundární, odvozená citoslovce si mohou někdy ještě podržovat část svého původního denotačního významu, který je však vždy silně převážen významem konotačním:

Boy, ...He was the perfect host, boy : Páni ...Páni, ten kluk byl ale vzor hostitele!

Jde spíše o slova a slovní spojení s citoslovočnou funkcí. Značnou převahu zde hrají sakrální výrazy ve funkci expresiv zvyrazňujících naléhavost celé výpovědi:

oh, God : bůž dobřej, Jesus Christ : proboha živýho

Základem těchto výrazů jsou slova *bůh* a *Kristus*:

God : pane božě, Good God : probůh, Oh god, god : pro krista pána, for

God's sake : pro pána krále, Christ : proboha, for Chrissake : prokrindapána,

Jesus Christ : Kriste pane, Jesus : ježíšikriste

Na obou stranách a volně se tyto výrazy kříží, i když někteří autoři rozlišují výrazy *God* jako poměrně slabou formu na rozdíl od silnějšího *Christ*. Hlásková deformace i pravopis anglický a český ukazují na ztrátu původního významu nebo na úmyslné zastírání tabuových slov. Citový příznak není jednoznačný, může být vyvolán pocity libými i nelibými.

Na rozdíl od výrazů s „nebeskou tematikou“ výrazy s tematikou „pekelnou“ mají navíc funkci intenzifikační. Nejčastější je výraz *the hell*:

When in hell are you going to grow up? : Kdy už k sakru dostaneš rozum? –

What the hell happened to you? : Co se ti kruci stalo? – I don't know what the hell ... : Hergot, já nevím ...

Eufemismem je *the heck* s hláskovou deformací:

What the heck ya wanna talk about? : Hernajs, vo čem si chceš povídat? –

What the heck he was still living for : co toho chlapa proboha pořád ještě na tom světě baví

Méně frekventované výrazy jako *God damn it* nebo ve zkomolené podobě *god-dammit* byly převedeny expresivně výrazy obecně českými nebo slangovými: *krucinálšagot, krucipisek, kruci sakra, krucifix, hergotcucky*.

Uvedené výrazy bývají označovány jako *kletby*, někdy jako *expletiva*. I. Poldauf zařazuje mezi expletiva ty výrazy, které se blíží větným adverbiám (*attitudinal sentence modifiers*). Nejsou to nutné vulgarismy, mezi něž je řadí jiní. Jsou to slova se silným emocionálním významem, která vesměs ztratila svůj původní denotační význam a začleňují se do věty jako nositelé emocionálního náboje výpovědi. Mají charakter buď hovorových slov jako *the heck* nebo hovorového použití citově neutrálních slov jako *the hell*. Mluvíci těmito výrazy zaujímá většinou negativní stanovisko k nějaké události tím, že se dovolává nějaké fiktivní bytosti nebo jevu. Ani zde nelze hledat přímé paralely mezi angličtinou a češtinou. Ve dvou verzích překladu téhož výchozího textu nacházíme u jednoho překladatele proti anglickému *in the hell* citoslovočně *propána*, u druhého obecně české expresivní *ksakru*. Přitom jde v obou

případech o překlady současné, záleží na tom, jakou atmosféru prostředí který v textu cítí.

Vulgarismy

patří mezi slova tabuová, záleží ovšem opět na době a společnosti, co je kdy považováno za dovolené a co za zakázané. S tímto aspektem je nutno přistupovat k překladu literárních děl. Konotace vulgárnosti a tabuovosti je rovněž nestálá. S frekvencí se vulgárnost oslabuje a stírá a tabuovost ustupuje. Proto je při překladu i při jeho analýze a hodnocení nutno přihlížet k značně širokému kontextu jazykovému i mimojazykovému a respektovat pragmatický aspekt.

Intenzifikace

Expletiva celkem neznatelně přecházejí k *intenzifikátorům*, kterých mluvevní řeč vydatně používá. Jejich význam vesměs obecně vyjadřuje velkou míru, velkou intenzitu nějakého pocitu, postoje, hodnocení, bez bližší specifikace. Intenzifikace může být spojena s pocitem libosti nebo nelibosti, jenže intenzifikační prostředky se snadno otírají a oslabují, rychle pozbývají původní význam a sílu, takže je možno spojovat zesilovací adverbia, která znamenají doslovně intenzivní nelibost, s adjektivy, která znamenají něco libého. Používání intenzifikátorů podléhá neustálé tendenci jazyka k inovaci. Ztráta nebo oslabení původního významu a expresivity je zejména v nespisovném kontextu způsobena jejich velkou frekvencí v mluveném jazyce. Tzv. horrorativa v adjektivní nebo adverbialní podobě mohou jak v angličtině tak v češtině intenzifikovat nebo hodnotit kladně i záporně podle toho, nakolik se původní význam setřel. Spíše intenzitu vyjadřují:

terrifically intelligent : pekelně inteligentní
in a terrific hurry : pekelně nespěch

Intenzitu kombinovanou s negativním hodnocením:

it's a terrific bore : přšerná nuda

I had this terrific headache : začala mě přšerně bolet ...

I had this awful headache : pekelně mě rozbolela hlava

I had a helluva headache : přšerně mě rozbolela hlava

Intenzitu kombinovanou s pozitivním hodnocením:
she looked terrific : vypadala senzačně

he wrote this terrific book : napsal tu senzační knihu

Senzační hodnotí pouze kladně, *příšerně* pouze záporně, *pekelně* a *strašně* je univerzální, první dva si ponechaly část svého denotačního významu. V současném britském studentském slangu převládá *dead* (*dead lucky, dead cushy*).

Analyticky vyjádřený citový postoj v angličtině nemá vždy nutně v češtině příznakový protějšek, např.:

old Mr. Antolini (was a pretty young guy) : pan Antolini

Ani v kombinaci s dalšími hodnotícími adjektivy a demonstrativem s expresivní funkcí nemá adjektivum *old* ani demonstrativum *this* v českém překladu protějšek:

this big old madman desk : šíleně velké psací stůl

Užití adjektiva *old* v univerzálně hodnotící funkci nacházíme i u dalších autorů, např. u Kesyho:

mean old Monday morning : to protivné pondělní ráno,

kde je částečně kompenzováno obecně odkazovacím zájmenem *to*.

Ani *little* jako nositel emocionálního hodnocení nenachází vždy v češtině protějšek, pokud jim není ironicky vyznívajícím řídicí člen:
you little ace composition writer : ty přeborníku v kompozicích

V podobné platnosti jako adjektiva *little* a *old*, zbaveno denotačních významových složek, se vyskytuje (alespoň u Salingera) adjektivum *sad* – v češtině opět bez E-u:

his goddam stupid sad old initials : ty svoje pitomý stupidní iniciály – *with his nostrils all funny and sad* : nosní dírký měl takový srandovní (kompenzace je snad jen v nižším rejstříku hodnotičtích slova)

Zejména u Salingera hojně využívané neformální původní citoslovce ve funkci emocionálně hodnotičtího adjektiva *goddam* se rovněž v řadě případů do češtiny vůbec nepřevádělo. Citový postoj je zde tak těžce rozeznatelný, že jde spíše o konotačně i denotačně prázdné slovo, jehož hodnota vynikne jen častostí užití jako příznak studentské mluvy, např.:

it is in my goddam blood : mám to v krvi, *I patted him on the goddam shoulder* : poklepal jsem mu na rameno.

Prolínání konotačních složek emotionality a intenzity dokumentuje příklad, kde české deminutivum je protějškem anglického intenzifikátoru: *very slowly* : pomalinku.

Velmi frekventované adverbium *very* je sice citově neutrální, ale v hovorově a nespisovně stylizovaných textech má protějšky hovorové: *very nice* : moc prima, případně expresivní – *very wealthy* : hrozně bohatý, *a very stupid thing* : ohromná hloupost, *a very concealed guy* : hroznej fouňta (s přestavbou sémantických složek).

Složka značné velikosti nebo intenzity se stává v češtině také součástí sémému určovaného výrazu, např.

very big : ohromný, *very terrible* : příšerný

Opakovaný intenzifikátor *very very* je v korespondenci s intenzifikátorem nastaveným augmentativním sufixem:

something very very hot : něco hrozitánsky horkého

nebo s neutrálním výrazem, k němuž byl připojen augmentativní sufix:

very very long : dlouhatánský

nebo s neutrálním adjektivem obohaceným o expresivní předponu:

a very very strange boy : prazvláštní hoch

nebo s kombinací intenzifikátoru a zdrobnělého tvaru expresivního modifikovaného adverbia:

I took it very very easy : nes jsem si to pěkně polehouchku

Ve studentské mluvě Salingerova románu má velkou frekvenci intenzifikátor *pretty*, *damu*, *goddam*, *hellava/hell* z inventáře prostředků hovorových a nespisovných nebo ne zcela spisovných. Jejich frekvence je tak velká, že u nich došlo nejen ke ztrátě denotačního významu a k převaze konotačních složek, ale i ke ztrátě typu zaměření konotace. Jejich české protějšky jsou mnohem rozmanitější.

Hovorové užití intenzifikátoru *pretty* má protějšky různých stupňů, což odpovídá jejich charakteru gradientů či vektorů, nejde o zesílení na určitou bodovou hodnotu. Nejčastěji je vysoký stupeň nebo míra vyjadřována intenzifikativními expresivními adverbii:

jeel pretty sexy : být strašně vzrušeněj, *she was pretty skinny* : byla hrozně hubená, *pretty sad* : pekelně smutno

ale i hovorovými a emocionálními:

pretty nice : moc milej, *it was getting pretty dark* : už se hezky stmívalo

žertovnými, příp. neutrálními

I was pretty loaded : byl jsem značně nalitý, they'll be pretty irradiated : dost je to namíchno , pretty dark : byla dost velká tma

Překladové řešení začíná někdy také intenzifikační složkou do sémému určovaného výrazu:

pretty good at that stuff : byl v těch věcech kanón

anything pretty personal : nějaký důvěrnost

pretty disgusting : je to hnus, get pretty run-down : složit se

Dochází až k výpovědním ekvivalentům:

a pretty heavy drinker : v jednom kuse nasával

I v češtině slovo *hezky*, případně *pěkně* pokleslo na intenzifikátor, ale paralelu mezi anglickým a českým výrazem nelze vést důsledně, českého *hezky* je ve funkci intenzifikátoru užíváno méně často než anglického *pretty*, jen při negativním hodnocení.

Intenzifikátory *damn* a *goddam* jsou převáděny do češtiny adverbialním nebo adjektivním horrorem:

I felt so damn lonesome : připadal jsem si tak strašně opuštěnej, damn hot : pekelný vedro

Při vyjádření blízkosti se objevují v češtině výrazy, které jsou neutrální, ale jejich repertoár je mnohem pestřejší než v angličtině:

damn near : taktak, damn near every weekend : málem každou neděli, damn near four thousand bucks : skoro čtyři tácy, I damn near puked : já se div nepozvracel

V řadě případů je celá výpověď obsahující tyto intenzifikátory převedena funkčními výpovědními E-y expresivními, případně hovorovými:

you're damn right : to si piš

you're goddam right : to je hotovka

goddam right : to ti teda buň řek

I knew damn well : věděl jsem na beton

be good and goddam dead and bloody : být na cimprcampr

Při kumulaci intenzifikátorů v angličtině je český intenzifikační protějšek někdy jednodušší, ale výrazný:

she's really damn good : tancuje sakra dobře

a pretty good damn idea : sakra správná představa

he wasn't any too goddam cool : chladnej nebyl ani kapku

Hell se objevuje v Salingerově románu poměrně často v podobě *helluva* (*hell of a*), která nabývá funkce atributivní. V české verzi je důraz vyjádřený tímto výrazem převeden buď explicitně českým intenzifikačním adverbem *helluva pretty girl : sakra hezká holka*

a *helluva handsome guy : pekelně hezký chlap* (spojení intenzifikátoru s většinou negativním citovým příznakem a kladně hodnotícího adjektiva zvyšuje expresivitu) nebo adverbialním kvantifikačním hovorovým určením:

it was a helluva lot easier : bylo to o hromadu lehčí

nebo je intenzita vyjádřená tímto výrazem včleněna implicitně do výpovědního ekvivalentu, např.:

it took them a helluva long time : trvalo celou věčnost...

Hell se dostává i do dalších intenzifikačních vazeb, např.:

she scared hell out of me : pekelně mě tím vyděsila

I fanned hell out of the air : začal jsem mávat ostoperó

Anglickým výrazům *crazy* a *mad* odpovídá v některých případech český intenzifikátor *šíleně*, typický pro běžně mluvenou češtinu:

madly in love with himself : do sebe šíleně zamilovaný

this big old madman desk : šíleně velké psací stůl

Adjektivum *crazy* však také poukazuje na nesmyslnost nějakého jevu jako záporně hodnotící výraz:

that crazy suitcase : ten šílenej kufr

this madman stuff : ty šílenosti

in that crazy waiting room : v té nesmyslný čekárně

I hovorový kvantifikační výraz *a lot* může být převeden intenzifikátorem:

she had a lot of charm : byla ohromně okouzlující

(+ transpozice)

Kvantita se tu většinou prolíná s opakováním v čase:

He was nodding a lot : pořád pokyvoval hlavou

I shake my head a lot : hodně často vrtím hlavou

Velkou frekvenci měl v našem materiálu intenzifikátor se zdůrazňovací funkcí (podle Greenbaumova dělení **emphasizer**) *just*, překládaný různými způsoby:

a) ve významu zdůrazňujícím bezprostředně uplynulý časový úsek hovoro-
vým zrovna:

He just got a Jaguar: zrovna si koupil Jaguára

I'd just got back : zrovna jsem se vrátil

b) ve významu omezovacím, vymezovacím, zdůrazňovacím nacházíme vítě
kolokace:

zrovna – just before I got : zrovna než jsem se vrátil

těsně – just before dinner : těsně před večerí

jen/om – just because : jenom proto

he just kept talking : jenom mluvil

I just mean : já jen jako, že

jen tak – just to be polite : jen tak ze zdvořilosti

just enough : jen tak akorát

docela – just a regular writer : docela normální spisovatel

c) ve funkci propositivního komentoru pocítujeme zřetelněji

nejspíš – I just felt like : nejspíš, že se mi chtělo

Ve stejné funkci, i když s menší frekvencí, se vyskytoval další zdůrazňující
prostředek **right**, kterému v češtině odpovídaly opět různé protějšky:

a) zejména v americkém užití ve významu velké míry

úplně – I said right out loud : řek jsem úplně nahlas

right in there : úplně dovnitř

b) v omezovacím významu

zrovna : right next : zrovna vedle

c) ve významu vybízcím je použito v češtině citově zabarvené částice

jen – go right in : jen jdi dál

d) v některých případech nebylo toto adverbium vůbec převedeno:

right in the pocket : v kapse

right out of my room : z mého pokoje

Ve funkci zveličovací, tedy jako „**amplifiers**“ se vyskytovaly výrazy **absolutely**, **all** i **quite**, jehož význam není jednoznačný ani v angličtině ani v češtině.
Příklady však nebylo dost pro funkční rozlišení.

Zeslabování intenzity pomáhají vytvářet tzv. **downtoners**, které Green-
baum dělí opět do několika skupin, jež jsou v Salingerově románu zastoupe-
ny. Jsou to **compromizers**, neformální, hovorové výrazy *sort of* a *a kind of*
(nespisovně *kinda*).

Nevelkou míru vyjadřuje nejčastěji adverbium *trochu*, *tak trochu*:

I sort of brushed my hair : pročís jsem si trochu vlasy

I sort of glanced : tak trochu jsem mrknul

sort of deaf : kapánek nahluchlý (čeština vyjadřuje malou míru v tomto
případě dvakrát, případně třikrát: významem adverbia, jeho zdvojnásobě-
podobou a kvantifikujícím adjektivem)

V řadě případů výrazy *sort of* a *a kind of* nemají v překladu E-y: *sort of sorry* :
mrzelo mě, *I sort of knocked* : *zaklepal jsem* nebo jen velmi náznakově:

kind of a crazy afternoon : takový to nesmyslný odpoledne

David C. kind of crap : kecy a la David Copperfield

Minimální míru vyjadřují *minimizers* zastoupené především adverbium
hardly:

hardly ever : skoro nikdy

we could hardly see : už jsme skoro ani neviděli

Přibližnost vyjadřují *approximators*, zejména *about*:

only about twelve : maximálně dvanáct

about two : minimálně dva

about thirteen : tak třináct

Volba ekvivalentu záleží na hledisku. Obdobně u **around**:

for around two hours : minimálně dvě hodiny

around two hundred : asi tak dvě stě

Výrazů *maximálně* a *minimálně* je použito ve studentském slangu s ex-
presivní, intenzifikační funkcí. Přibližnost může vyjádřit i *sort of*:

I sort of felt like : tak nějak se mi chtělo

Zeslabení většinou naznačuje nechuť mluvčího k přiznání jednoznačného
stanoviska, případně snahu o zmírnění tvrzení. Jen asi v 50 % případů je toto
zeslabení vyjádřeno v češtině adverbium míry (*trochu*, *tak*, *tak nějak*, *dost*,
moc, *kapánek*), v ostatních případech se v české verzi ztrácí. Stupeň intenzity
je chápán zřejmě velmi vágně, jak je vidět z typu restriktivních adverbii míry
od *kapánek*, *trochu*, *tak nějak* přes *dost* až po *moc*.

Neurčitost označení kvantitativy se projevuje i v odlišné interpretaci dvou
různých překladů:

to waste several hours : už pár hodin (ironicky zeslabeno) *spoustu hodin*
(ironicky zesíleno)

Na jiném porovnání dvou překladových verzí si můžeme ukázat, jak lze vyjádření intenzity převést v tzv. sémantickém, filologickém překladu, a jak v překladu funkčním, komunikativním:

absolutely and finally the most beautiful girl

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}} + 0 + C + D$$

kde velká písmena označují denotační významy I₁, int složku intenzifikaci.

1. překladová verze vyjadřuje obdobně:

absolutně a definitivně nejkrásnější dívka

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}} + C_{\text{int}} + D$$

zatímco 2. překladová verze dosahuje adekvátního účinku jinými prostředky, odpovídajícími více českému úzu:

vůbec nejnádherější holka

$$A_{\text{int}} + B_{\text{int}}^2 + C_{\text{hovor}}$$

kde int² označuje umocněnou intenzitu vyjádřenou jednak inherentně volbou I₁, jednak gramatickým tvarem superlativu, částice *vůbec* vyjadřuje na- prostou a všeobecnou platnost, takže vcelku je suma prostředků vyjadřujících intenzitu stejná jako ve V₁, ale volba prostředků odpovídá na rozdíl od 1. verze více českému úzu a příslušnému autorskému stylu.

Vcelku lze shrnout, že mezi anglickými a českými intenzifikátory v překladu často nedochází ke korespondenci. Tendenci k tomu vykazuje anglická konstrukce *hell* a české *pekelný, -ě*. Překladaťel se o korespondenci tohoto typu vesměs ani nesnaží, spíše jim jde o vystižení odpovídající české stylistické roviny. Intenzifikátory obdobně jako citoslovce a expletiva fungují především jako signály zexpresivnější celou výpověď.

Intenzita je v překladech do češtiny poměrně často zvyšována, a to různými způsoby:

a) augmentativní příponou, někdy ještě v kombinaci s přidáním sémantických rysů

a big car: obrovitánský vůz

$$A + B: A_{\text{int}}^2 + B$$

b) přidáním intenzifikátoru:

once: jednou jedinkrát, six: dobrých šest, more important: stokrát důležitější,

no water: ani kapka vody, swear: pořádně nadávat, solemn: smrtelně vážný,

for-sure: stoprocentně jistý

c) zesilujícím hodnotícím atributem:

misery: zlá bída

d) přidáním sémantických rysů zesilujících příslušnou vlastnost I₁:
cold: ledový, hot: rozpálený/žhavý, lean: vychrtlý, thin: vyzáblý, a big spoon: vrchovatá lžice, a fine cloud: obrovský mrak, run: pádit

e) přirovnáním:

straightaway highway: dálnice rovná jako šňůra, ring fast: zvonit jak na poplach, say nothing: mlčet jako ryba, eat voraciously: cpát se jako dveř, sleep good: jako když do vody hodí

f) opakováním slova:

turn: točit a točit nebo informace: lapený jako do pasti (+ přirovnání)

g) větší intenzitou české fráze:

give something no mind: nelámat si hlavu

tetter on the edge of one's feet: přeshlapovat samou nedočkavostí jako na jehlách

Intenzita vyjádřená v angličtině opakováním se do češtiny převádí:

a) augmentativní příponou:

a big, big house: veličánskej dům

b) expresivním intenzifikátorem s deminutivní příponou:

I took it very very easy: ... pěkně polehoučku

c) opisným zesílením intenzity + inherentně intenzivnějším výrazem (totéž u b)

laugh and laugh: úplně se rozzářit

d) přirovnáním:

it rained and rained: lilo jako z konve

e) vnitřním zesílením intenzity I₁:

we agreed and agreed: pochvalovali jsme si (k pouhému souhlasu přidán rys osobní spokojenosti)

Při převádění intenzifikáčnických výrazů může dojít k redistribuci sémantických složek:

clean around the house: kolem celého domu

$$A_{\text{int}} + B + C: B + A_{\text{int}} + C$$

Ke snižování intenzity ve směru angličtina-čeština dochází jen ojediněle:
a lot of time: dost času

pretty good: vcelku slušný

Intenzita je sice velmi výrazná složka vyjadřování expresivity, není to však složka jediná. Kromě už analyzované emocionality zůstává ještě používání

inherentně nebo adherentně expresivních slov, vyjadřování obrazné, přirovnání, přidávání, vnechávání nebo změna obrazů a nakonec stylistické využití různých jazykových vrstev.

V českých překladech z angličtiny bývá expresivita zvyšována i tím, že neutrálním anglickým *lj* odpovídají inherentně expresivní protějšky:

a lot : *řůra*, *cry* : *brečet*, *talk* : *klábositi*, *fall* : *žuchnout*, *smoke* : *bafat*, *sit* : *dřepět*

expresivní hovorové prostředky:

uncle : *strejda*, *father* : *táta*, *cut* : *švihat to*

obecně české expresivní:

a very rich man : *strašnej pracháč*

$A_{int} + B + C$: $A_{int,how,ex} + B \cdot C$ ^{ob.ex}

Obecná čeština zasahuje zejména hláskoslovně a morfologicky (*chlítv*, *dívej, vo čem*), ale i volbou nebo přeneseným významem *lj* (*yes* : *jo*   *well* : *tak fajn*)

Expresivní hodnotu má použití slangových výrazů, které zabarvují celou výpověď, např.:

I just let the souuvabitch drip : *prostě jsem ji nechal, ať si kape, potvora jedna!*

Pro větší účinnost se podobné výrazy kumulují:

you dirty crooked bastard : *ty mizero jeden, ty zloději sprostá!*

případně se spojí

so long, crumb-bum : *nashledanou, lazare*

Pejorativní zabarvení se projevuje především u českých protějšků neutrálních anglických *lj*, např.:

front of a car : *čumák auta*, *ill-understood* : *blbě pochopený*, *he just couldn't care* : *prostě na to kašlal*

Ke snížení expresivity v důsledku použití neutrálního protějšku k expresivnímu anglickému výrazu dochází nepoměrně vzácněji, např.:

nigger : *černý*

Ochuzení je však často kompenzováno případy zesílené expresivity v bezprostřední návaznosti:

her poor head : *hlava* (bez hodnotičního přívlastku v češtině), ale pak *Aunt Gastonia* : *chudák teta* (kde je tentýž atribut přidán místo vlastního jména)

K prostředkům zesilujícím expresivnost se řadí také **přirovnání**. Ve většině přirovnání vyskytujících se v běžně mluveném jazyce jde o přirovnání vlastně

pouze formálně, velmi často objektem použitým k charakterizaci je zejména ve studentském slangu *hell*, *bastard* apod. Charakterizuje se míra vlastnosti nebo pocitu, stavu či děje. Převládají přirovnání s negativním vyzněním, i když se vyskytují také přirovnání jenom zdůrazňující.

Ztráta denotačních významových složek *tertia comparationis* je zřejmá např. v:

cool as all hell : *chladnej jako ledovec*

V češtině je použito konkrétního přirovnání.

Jindy může být v češtině přirovnání kompenzováno vulgárním nebo zhruběným úslovím, např.:

like hell you are : *starou belu ti je*

nebo expletivem:

I'd hate like hell if ... : *jenom bych sakra nerad ...*

To jsou však případy celkem ojedinělé, netypické, alespoň u Salingera, kde je nejčastější univerzálně platné *tercium comparationis* *as/like hell* – v češtině je pouze obecný intenzifikátor:

I was embarrassed as hell : *bylo mi to pekelně trapný hot as hell* : *pekelný vedro, icy as hell* : *pekelná ledovka*

Vesměs pozorujeme velkou korespondenci mezi anglickou konstrukcí u českým protějškem, kde je někdy nutno zavést příslušnou transpozici. Vyskytují se však i rozmanitější řešení:

drunks as hell : *úplně na mol* (expresivita je přenesena do řídicího členu čili sama prostředků je zachována, jde jen o restrukuraci významových složek, a to je při překládání velmi důležitá a užitečná operace).

Jiným možným řešením je použití expresivní obecně české fráze:

quick as hell : *vcukaletu*

nebo naopak spisovné fráze, která v nespisovném kontextu může nabýt expresivity:

I'd be casual as hell : *nehnu ani brvou*

nebo je možno kombinovat hovorovou expresivní frázi s logickým dotaževním, rozvinutím pojmu:

I just felt blue as hell : *jenom mi bylo do breku*

Řešením může být i expresivní kladně zabarvený výraz s obecným intenzifikátorem, který nabývá hodnoty podle kontextu:

quiet as hell : *pěkně potichoučku*

U dějových a stavových sloves intenzifikovaných a zexpresivněných přirovnáním je *tercium comparationis* velmi často *a bastard*:

limp like a bastard : *kulhat ostošest*

sweat like a bastard : potit se jako zvíře
creak like a bastard : vrzat jako pominutý
my heart was beating like a bastard : mně vám bušilo srdce jako blázen
It began to rain like a bastard. In buckets. : Ono vám začalo cedit ostopéro.
 Jako z konve.

Je to jakýsi univerzální přirovnávací element, který zvýrazňuje děj velkého počtu sloves. Podobně *like a madman*:

they rattle like madmen: rachotit jako o závod
sing like mad : zpívat jako o závod

Zexpresivnější výpovědi je výrazné u přirovnání typu:

it was cold as a witch's teat : bylo zima jako v psímě, *not to know one's ass from one's elbow* : rozumět něčemu jako koza petrželi (přirovnání je jen na české straně, mezi oběma způsoby vyjádření je syntaktický rozdíl, ale významová stránka, tj. hyperbolizace mentální neschopnosti, je společná – anglický výraz je poněkud expresivnější vzhledem k použitímu slangovému výrazu *ass*, podstatná je ale hyperbolizace a ironický despektivní postoj).

Expresivnější může být jak anglická strana:

she has ears like a goddam bloodhound : má uši jako rys

tak česká strana:

sit up as gay as you please : sedět si jako baron

V kombinaci s hyperbolou je přirovnání zvlášť působivé:

it smelled like fifty million dead cigars : byl vám tam čuch jako po padesáti milionech vajglů

K zvýšení expresivity dochází také v důsledku zvýšení obrazovosti v českém překladu:

know nothing at all : nemít o ničem páru

keep up thinking of : malovat si v duchu ...

foul up someone : vyřířit komu zrak

mind somebody : mít před kým vír

glare down at someone : provrtávat koho očima

Obrazy mohou být na obou stranách, ale výrazovými prostředky se VJ a CJ vzájemně více nebo méně liší, i když účinek je v podstatě stejný, jak se u funkčního překladu předpokládá:

eat till one's belly is all out : nacpat se k prasknutí

you can stick your colleges up your nose : strčte si ty svoje školy za klobouk

Ztráta obrazu se vyskytuje poměrně vzácně, a to u frázi, které nemají v češtině obdobu:

see eye to eye with s.o. : souhlasit s kým

Subjektivnost volby nám potvrdí porovnání dvou překladových variant, z nichž jedna je spíše filologická a druhá funkční, komunikativní:

the big motor thrumming with immense birdlike power :

1) *veliký motor hučel silou obrovského ptáka*

2) *pod kapotou burácel motor silný jako lev*

magnificent spread : A + B^{coll}

1) *skvostné pohošnění* : A^{ex} + B

2) *velkolepá trachtace* : A + B^{zast. ob}

big car : A + B

1) *velká kára* : A + B^{sl. ex}

2) *obrovské auto* : A^{inven} + B

I zde je možno pozorovat přesouvání konotačních složek.

Stylistické konotace

Stylistické využití jazykových vrstev jde opět různými cestami. (Zjistáváme u lj v uměleckém stylu.) Neutrálním anglickým lj odpovídají poměrně často stylisticky příznakové české protějšky, a to expresivní, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, nářečové, slangové, studentické, sportovní a profesionalismy (používáme označení z SSJČ). Uvedeme jen ukázkové příklady:

1) **expresivní:**

posture : *figura (iron.)*, *head* : *kebule (zhrub.)*, *language* : *řečičky (deprec.)*,

fool : *vůl (zhrub.)*

2) **hovorové:**

father : *táta*, *mother* : *máma*, *parents* : *naši*, *woman* : *ženská*, *fellow* : *kluk*,

horse : *kobyla*

3) **hovorové expresivní:**

cry : *brek*, *college boys* : *šudentiči*, *bore* : *otravovat*, *find out* : *kápnout na to*

4) **obecně české:**

work : *fuška*, *job* : *flek*, *pipe* : *fajfka*, *equipment* : *vercajk*, *bottle* : *flaška*, *catch* :

načapat

5) **obecně české expresivní:**

rock : šutr, sense : fširón, racket : virál, smell : čuchat, see : zmerčit, gaze : vejrat, look out : bachal., put on one's clothes : dát se do pucu, get job away from s.o. : vyžrat komu práci (zhrub.)

6) **nářečové:**

now : teď/konc

7) **slangové:**

money : prachy, clothes : ohoz, friend : kámoš, fellow : frája, drink down : vyžahnout, steal : lohnout, (studentský profesionální slang) : composition : kóna, history : děják, (sportovní) team : mančafť, ball : mičůda

8) **profesionalismy (obecné):**

Nurses' Station : sesterna/kukaň, mop up/clean : šúrovat

Nejvíce se objevuje protějšků expresivních, hovorových a obecně českých, podstatně méně je výrazů slangových včetně profesionalismů a ojedinělé jsou výrazy nářečové (ve smyslu nářečí teritoriálních).

Výrazy označené ve slovníku *Informal* mají protějšky z následujících vrstev: neutrální, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, slangové a ojediněle argotické. Ukázky:

1) **neutrální:**

dorm : pokoj, corny : banální/oiřepaný, skedaddle : zmizet

2) **expresivní:**

grandpa : děda, stomp out the door : prásknout dveřma

3) **hovorové:**

daddy : táta, gal : holka, okay : prima

4) **hovorové expresivní:**

hang around the house : trčet doma

5) **obecně české:**

papers : lejstra, spread : trachtace (zast.)

6) **obecně české expresivní:**

I'd been kicked out : vyřili mě, not kidding : beze psiny (funkční E s transpozicí), siricity for the birds : vyložená bouda (ob. ex.)

7) **slangové:**

buddy : kámoš, goddammit : hergotcucky, get/give the axe: dostat/dát padáka, (studentské) I was flunking : rup jsem, (sportovní) make it : vybrat zatáčku (automobilistický kontext)

8) **argotické:**

very big deal : ohromná hlína

Slangové výrazy anglické mají v češtině protějšky neutrální, expresivní, hovorové, hovorové expresivní, obecně české, obecně české expresivní, obecně české zhrubělé, obecně české vulgární, zhrubělé, slangové, profesionální, vulgární i argotické.

1) **neutrální:**

eats : sirava, yap : zvědavý domorodec

2) **expresivní:**

hit the ceiling : vyskakovat do stropu, ball the jack : šlapat mu na krk (automobilu)

3) **hovorové:**

dude : kluk, yap : vejtaħa, it killed me : byl jsem z toho úplně vedle

4) **hovorové expresivní:**

teams bashing each other all over the place : jak do sebe oba mančafťa řežou ostopéro

5) **obecně české:**

some hotshot guy : nějaký sekáč

6) **obecně české expresivní:**

hot-shots : kanóni, not to give a damn : být fuk

7) **obecně české zhrubělé:**

crap : kecy

8) **obecně české vulgární:**

they got a big bang out of things : dovedli mít ze života strandu

9) **zhrubělé:**

that bastard : ten blbec, ya crumby bastard : smrade jeden

10) **slangové:**

sonuvabitch : pako

11) **profesionální:**

lay-up : zakovít

12) **vulgární:**

sonofabitch : zkurvast

13) **argotické** (podle slovníku, dnes spíše slangové):

four thousand bucks : čtyři tácy

Nářečové výrazy anglické mají v češtině protějšky neutrální, hovorové, hovorové expresivní a obecně české expresivní:

1) **neutrální:**

aim : chtít

2) **hovorové:**

pappy : táta

3) **hovorové expresivní:**

purty : bezvadný/povedený, *Lordy* : Propána/Jána

4) **obecně české expresivní:** *pow'ful* : moc dobrý, *hrozně vysokéj*

V přehledu vypadá prolínání jazykových útvarů a vrstev v překladech z angličtiny do češtiny na základě analýzy uvedeného korpusu tak, že protí několika málo vrstev anglickým (neutrální, neformální, slang, oblastní dialekt) stojí řada vrstev českých (neutrální, hovorová, expresivní, hovorová expresivní, obecně česká, obecně česká expresivní, obecně česká zhrubělá, obecně česká vulgární, zhrubělá, vulgární, slang, profesionální slang, dialekt oblastní, argot).

Neshody v použití a využití jazykových vrstev však nesvědčí o nedostatku překladové verze, standardní prvky nejsou vázány ani na jazykovou rovinu ani na místo a velmi často dochází v této oblasti ke kompenzacím. Nelze stavět jednotlivinu proti jednotlivině, ale je nutno přihlížet k funkčním celkům (např. ve větě *what a great guy her father was* je expresivita intenzifikátoru *great* a neformálního *guy* kompenzována až substantivem *papínek*, které při porovnání jednotlivin neodpovídá stylisticky neutrálnímu anglickému protějšku *father*.) To platí nejen pro stylistické využití jazykových vrstev, ale pro převádění konotačních složek vůbec, jak bylo v analýze ukázáno.

Nesmíme však zapomínat, že při posuzování překladu tak stylisticky výrazného a příznakového textu, jako je např. Salingerův román, je nutno znát autorův záměr. Autor se snažil stylizovat jazyk tohoto románu jako způsob vyjadřování studentské mládeže v Americe padesátých let a na jeho pozadí se odrážejí zvláštnosti mluvy hlavního hrdiny-vypravěče. Jeho jazyk se vyznačuje neobyčejným stereotypem vyjadřování, opakováním otřelých klíše, jeho slovník je neynalézavý, chudý, napadný je výběr malého množství adjektiv a adverbů, která se neustále opakují, a přitom se téměř nepřihlíží k jejich skutečnému významu, jak je v této mluvě obvyklé. Vulgárních výrazů nikdy nepoužívá, nejvýš jako citaci, a to s patřičným odsouzením, slang je bohatý a barvitý, ale slangové výrazy nemají přesnou komunikativní hodnotu. Chudý slovník však může nabýt vysoké účinnosti, dojde-li ke kumulaci hodnotících výrazů. Kombinací schopnost nemá menší efekt než samotná volba j.

Kdyby překladatel toto všechno nerespektoval, setřel by důležitou součást autorova záměru. Často opakované stereotypní hodnotící a intenzifikační výrazy dostávají v překladu mnohem rozmanitější podobu, např.:

damn/goddam : strašně, pekelně, sakra, vyloženě, na beton, na cimprcampř, ani kapánek, to je hotovka, málem/skorodiv ne, taktak, to si piš, to je hotovka, to ti bihň řek (jde o implikaci ve výpovědních protějšcích s analogickou funkcí).

Podobně pestrý repertoár mají české protějšky anglického intenzifikátoru *pretty*: *strašně, hrozně, pekelně, moc, hezky, náramně, značně, dost, v jednom kuse* (implikováno v) *kanón, hnus, helluva* : *sakra, pekelně, ostopéro, o hromadu, (implikováno v) to bylo peklo, celou věčnost, terriffic/lally pekelně, strašně, přišerně, senzačně*.

V opačném pohledu však zjišťujeme, že jsou rozdílly do jisté míry vykompenzovány, např. *pekelně: damn, helluva, pretty, terriffic, terrible, terriffically, strašně: damn, pretty, terriffically, hrozně: pretty, quite, very, přišerně: terriffic, terrible, awful, šíleně: crazy, madly, madman* (zdá se, že některé intenzifikátory si ponechávají část svých denotačních složek).

Překladatel volí české protějšky na základě kolokací, osobního citu a vkusu a zkušenosti. Přesto je ale rejstřík českých protějšků zhruba dvojnásobný, což odpovídá odlišnému způsobu vyjadřování exprese v typologicky odlišných jazycích. Důležité je vidět celou tuto problematiku komplexně, omezení na zužený pohled není dobře možné, vedlo by ke zkreslenému hodnocení.

Rozdíly významové pragmatické

Částečné ekvivalenty jsou motivovány rovněž rozdílly zkušenostně pragmatickými, tj. jsou způsobeny tím, že překladatel přihlížel k odlišným jazykovým i mimojazykovým zkušenostem mluvčích Vj a Cj. Při analýze zjišťujeme opět různé typy překladatelských řešení, jimiž se zpřístupňují a přibližují skutečnosti a zkušenosti jazykového společenství Vj adresátům v Cj. /

Dochází k **přidávání informací**, k používání explikativního řešení tam, kde by sdělení bylo našim čtenářům nesrozumitelné, a naopak k **vypouštění informací**, které by náš čtenář považoval za redundantní. Nejčastějším řešením je však **substituce** naší skutečnosti a úzu za výchozí, používání **analogií**. Sem patří i nahrazování společenských klíše, fatických výrazů a frázi, pozdravů, oslovení, titulů apod. analogiemi odpovídajícími našim zvyklostem, ovšem s omezením v zájmu zachování cizího koloritu. Někdy nezbytná **vnitřní vysvětlivka** má formu vysvětlujícího opisu, který by však měl být co nejstručnější, aby nedošlo k nadměrnému rozšiřování textu a zatěžování nominálními prvky, které jsou většinou nositeli přídatných informací. Narůstající nomi-

nálnost textu je objektivně, kvantitativně zjistitelný důvod našeho subjektivního dojmu, podle něhož hodnotíme překlad negativně.

Uvedeme příklady jednotlivých typů řešení pragmatických rozdílů:

a) **přidání informací**

Zejména v případech našemu čtenáři neznámých názvů přidávají překladatelé obecný klasifikátor, který název zařadí do příslušné pojmové oblasti, např.

Wyoming : stát Wyoming, Saskatchewan : řeka Saskatchewan, at Sundasky, Ohio : na dostihové dráze v Sundasky v Ohiu, *Atlantic Monthly* : časopis *Atlantic Monthly*, the Jesuit boys, St. Bonaventura : jezuitští kluci od sv. Bonaventury (alespoň s připojením předložkového relátoru, nebo přesněji a obsírněji jezuitští kluci z bratrstva svatého Bonaventury), *Umpqua tribe* : Indiáni kmene Umpqua, an Easterner : člověk vyrostlý na východě/člověk z východních států/z východu

Obdobně z češtiny do angličtiny:

trvají na 12 cm : insist on a 5-inch limit, noviny bez data : a newspaper without indication of date

b) **vynechání informace**

I zde je třeba rozlišit případy, které jsou spojeny s odlišnými realitami. Důsledkem překladatelských obměn je zde vždy zobecnění, substitute obecnějším výrazem. Vypouští se specifikujiící sémantická složka, např.:

Eastern college talk : hovory o škole, *hickory-nut* : ořech, *ranch house* : ranč, *Dr. Pepper* : limonáda

nebo se celé pojmenování nahradí obecnějším:

academic building : škola

Zejména tam, kde Cj nemá tak detailní segmentaci a specifikaci reality v pojmenování, užije se hyperonyma:

Avenue/Route : ulice, *dorm/day room* : pokoj

c) **substituce analogií** skutečnosti a zkušeností z oblasti Cj. Tento způsob je nejčastější.

Nejběžnější je v oblasti měrných jednotek, které se v únosných mezích přepočítávají tak, aby nenarušily ráz uměleckého textu a přitom dostatečně informovaly našeho adresáta:

about two inches : maximálně půl decimetru, *six and a half inches* : šestnáct centimetrů, *to be six foot two and a half* : měřit 189, *two hundred miles an hour* : tři sta kilometrů za hodinu.

Opět analogicky z češtiny do angličtiny:
k desáté hodině večer : by 10 pm

I zde se mohou překladatelské verze různit: *not two miles* : pár kilometrů/*ještě ani tři kilometry go seventy* : jet sto desetilet sotva stovkou, *slow to seventy* : ubírat na sto deset/zpomalit na stovku, *a quarter-mile* : asi půl kilometru/pár set metrů, *about twenty feet* : nějakých pět šest metrů/snad jen šest metrů I konverzí vzniklé sloveso *to inch along* je možno vedle opisu *plazit se* převést na české *centimetr po centimetru se prodírat*. Rovněž *hmotnost* se převádí v patřičném hrubém přepočtu na naše jednotky : *eleven pounds* : pět kilo. Číselné označení neurčitého množství se také převádí podle našich zvyklostí: *two, three, seven songs* : jednu, dvě, no prostě pár těch písniček.

Na pomezí opisu a analogie je řešení překladu *oblastních* výrazů:
grits : kukuřičná kaše, *collard greens* : kapustičky

Analogie:

around midterms : ve čtvrtletí, *college* : univerzita, *get one's education* : udělat si maturitu, *county seat town* : okresní město, *dry-goods store* : galantérie, *storage and coal business* : uhelné sklady, *ranch kitchen* : selská kuchyně, *porch* : veranda, *derby hat* : bouřka, *horsy pants* : cajkovy kalhoty

Kromě uvedených případů, kdy šlo o pojmenování odlišné reality přibližně funkčním protějškem, zahrneme do tohoto oddílu i případy, kdy se odlišná skutečnost odráží v textu nepřímou, např. *sell newspapers* : roznášet noviny. Narážka na realitu výchozího jazykového společenství se může objevit i ve frázi využívající přirovnání:

he could hit like Jack Johnson : jeho rány smrděly krchovem

Přízpodobování zvyklostem Cj se týká také citoslovených zvolání: *Oh Jehovah* : Ježíši Kriste, onomatopoeických citoslovcí *choo-choo* : š-š-š-š (o lokomotivě), způsobu zápisu onomatopoeických citoslovcí: *EeeeeaoOOOoom* : Hvítuuuuúúú, *EeeahhOOOmmm* : Hvítuuuummm, *EeeeeeahHOooomeer* : Hvítuuuuúúúúú, označování nuly jako součásti číselného pojmenování: *four-oh-sixteen* : čtyři-nula-šestnáct, stylizace názvu literárního díla: *The Secret Goldfish* : Tajemství zlaté rybičky, *Pic* : Mag (jméno hlavního hrdiny novely i její název je vlastně zkrácením pojmenování *Pictorial Magazine*, překladatelka použila obdobného postupu zkrácením druhého slova názvu na *Mag*, které je jako jméno v našem kontextu přijatelnější), titulů a oslovení: *Ol' Chief Broom* : Náčelník Hbiyí košě (v češtině je zachována obvyklá struktura pojmenování indiánských pohlavářů podle naší tradice), *Mac* : mládež, *Mrs. Spencer* : paní Spencerová, *Mr. Spencer* : pane profesore, *dear* :

hochu, sir : pane profesore, fatických a obecně společenských frází: you know : však vite, I guess : podle měho, and everything : a tak, Here he is : Tak tady ho máme, There they are : No nazdar, How's Mr. Spencer? Jak se daří panu profesorovi? How's your gripe, sir? : Co dělá chřipka, pane profesore?, stylizace různých nápisů, oznámení apod. např. Děti v průvodu rodičů polovic : accompanied children half price. Záleží samozřejmě na celkovém kontextu jazyka díla, podle něhož se volí stylově vhodná varianta: Žádám vás, abyste jeho světlou památku uctili povstáním : May I ask you to stand in tribute to his shining memory, Viz v tom směru příslušnou literaturu : Reference may be made on this point to the relevant literature, Tady Louisiana : Louisiana calling, stop. Převádění cizích reálií našemi analogiemi může být problematické. Jestliže Pencey Prep je přeloženo jako přípravná v Pencey, tj. ponecháním stejného pojmenovacího základu, který v češtině také existuje, je tím porušen pragmatický aspekt. V USA je Prep soukromá střední škola připravující pro vysokoškolské studium, u nás se výrazem přípravná označovaly dělnické přípravné kurzy pro vysokoškolské studium. Je smazán rozdíl společenského řádu.

d) Posledním východiskem z nouze při převodu neznámé situace a zkušenosti je **vysvětlující opis**:
quart : láhev whisky, Windsor tie : mašle pod bradou, in the Revolutionary War : v bojích o nezávislost
 V těchto případech jde vlastně o zaplnění mezer – nulových ekvivalentů (viz ještě další podkapitolku).

Vlastně by do oblasti pragmatických rozdílů měla spadat i problematika konotačního významu, který souvisí také s rozdílným územ v obou jazycích a kterou jsme probrali už samostatně. Hranice mezi tentativně vytvořenými typy jsou jako vždy velmi prostupné. Stejně tak můžeme zařadit do sféry pragmatického aspektu překlady případy užití jiného jazyka v textu nebo jazyka z různých důvodů deformovaného, této problematice však budeme pro snadnější přehlednost věnovat samostatnou kapitolu. Nejdříve tedy:

Ekvivalenty nulové

Jestliže ekvivalent v Cj neexistuje, je třeba řešit případy tzv. nulové ekvivalence či bezekvivalenty lexiky. Jelikož neexistující protějšek je však v překladu většinou nahrazován převzetím cizího slova nebo jeho počesťením, analogic-

kým slovo tvorným postupem, zobecněním, perifrasticky nebo tzv. funkční analogií, vytváří se vlastně opět částečný ekvivalent. Způsoby jeho tvorby jsme uvedli v předchozích kapitolách, zde ukážeme jen případy přímého převzetí, formálních obměn, případně vypuštění z textu.

K převzetí dochází především u jmen a zeměpisných názvů: *Harry : Harry, Martini : Martini, Ohio : Ohio, New York City : New York City, Murphy : Murphy*, ale i u termínů nových oborů j. *hardware, software, interface*.

Počesťení, adaptace: *Aunt Gastonia : teta Gastónie, Doctor Fritz : Doktor Fricck, Cadillac : cadillac, Carolina : Karolína, into the West House : do West Housu, Bucephalus : Bucefalus*

Kalk (alespoň částečný): *North Carolina : Severní Karolína*

Převzetí: *Pumpernickel, Privatdozent, software*

Vynechání: *jar of her walking : její krok*

Případy zobecnění, perifrastického vysvětlení a substituce analogií byly uvedeny v kapitole o rozdílech zkušenostně pragmatických a zde nebudou už znovu opakovány. Škála různých podob kulturní transpozice bude uvedena v části věnované moderním lingvistickým přístupům k překladu.

Více ekvivalentů

Více ekvivalentů k lj Vj existuje velmi často, zejména v konfrontaci s angličtinou, kde je velká polysémie, značně difúzní pojmenovací systém a velká závislost na kontextu. K volbě cílové lj dochází jednak na základě širšího, situačního kontextu, jednak na základě bezprostředního jazykového kontextu, obvyklé spojitelnosti či kombinovatelnosti lj v Vj, ale v menší míře i na subjektivní volbě překladatelově, která je však opět řízena v prvé řadě přihlížením k individuálnímu stylu autorovu, pojetím překládaného díla a konečně i vkusem.

Příklady jednotlivých typů volby z většího množství možných E-ů budeme ilustrovat konkrétními případy.

a) Širší situační kontext pomáhá při volbě v oblasti denotačního významu. Např. školní prostředí určuje patřičné protějšky k víceznačným lj *subject*,

carry, term ve výpovědi *How many subjects did you carry this term?* : Kolik předmětů jsi měl zapsaných v tomhle období? Neznamená to však, že nebylo možno užít synonymních výrazů i při sémantické určitosti, např. obecně pouze slovesa *nut* a specifitějšího označení období jako *semester* nebo *pololetí*. To je už věc subjektivního užšího výběru. – V nemocničním prostředí má z překladových možností *lj nurse* největší prediktabilitu *sestra, ward* je nejpravděpodobněji *oddělení, throat* referováno ze strany pacientů *krk*. – V automobilistickém kontextu *complete turn* je *ostrá zatáčka, elongated body* automobil je *protáhlá karosérie* (nikoliv *prodloužená* a nikoliv *trup*, jak bylo užito v překladech). – V dostihovém prostředí je slovní spojení *trotting and pacing meet* převedeno na *klusácké a cvalové dostihy, races* na *závoděšské* apod. Situacní, zkušenostní kontext bývá kombinován se spojitelností i se subjektivní volbou, všechny tyto faktory spolupůsobí. Stejný denotát může mít v češtině různý protějšek v důsledku obvyklosti specifitějšího pojmenování: *handle* ve spojení s kabelou se překládá jako *ucho*, ve spojení se smetákem *násada* (i když v češtině existuje obecné *držadlo*).

b) Jazykový kontext, spojitelnost výrazů hraje značnou roli při volbě E-ů, jak uvedeme na příkladech:
spread his arms : rozptáhl ruce, hold by his arms : chytit se za ramena, took ... under his arm : strčil ... pod paži, get under each arm : popadnout v podpaždí

Odlíšné kolokační zvyklosti se kombinují s jistou mírou subjektivní volby. Podobně *tip* ve spojení s letovací pájkou je *špička*, ve spojení s palcem *koneček*. Určitá slova v určitých spojeních mají specializované ekvivalenty.

Kombinace spojitelnosti a subjektivní volby se projevuje v následujícím příkladu: *all the time : celou tu dobu* (bylo by možno užít synonymy *čas*), *got no time : nemá vůbec čas* (nelze užít druhé varianty ve významu *volná doba*).

Jazykový kontext rozliší významy substantiva *wind* v *I have no wind : nemám dech, wind blows : vítr vane*.

Subjektivnost volby můžeme pozorovat v následujících případech: *broom* je překládáno jako *smeták*, ale v přezdívkě starého Indiána ve znění *Ol' Chief Broom* je užito E-u *Náčelník hbitý košile* (snad z důvodů rytmických či eufonických).

Zejména hodnotící adjektiva nacházejí v Cj rozmanitá řešení, i když opět s přihlédnutím ke kombinovatelnosti, např.: *good folks : dobří lidi, the good hound dog : ten hodnej honič pes, pigs are not as good as ... : prasata tam neměli tak pěkný jako ...* V každém spojení vystupuje jiný diferencní rys, u lidí laskavost, charakter, u psa poslušnost, u prasat vzhled, fyzický stav. Podobně:

it was a mighty fine frog : ta žába je fakt pěkná, a mighty fine man : teda fajnově člověk, a fine cloud : obrovský mrak. Tady je významová vzdálenost mezi jednotlivými protějšky anglického adjektiva větší, i když opět zůstává společný archisém kladného hodnocení. U žáby se hodnotí vzhled, u člověka noblesa, u mraku s jakousi ironií mohutnost, vydatnost.

Kladné hodnocení je vyjadřováno různými sémantickými variantami podle mnohostranného přístupu k hodnocené realitě: *nice guys : milí kluci*, ale *jindy nice guy : slušný, pretty nice girl : hrozně prima holka* (+ stylistický příznak).

Anglické *lj* poskytují ve velmi frekventovaných případech často tak velké toleranční pásmo, že umožňují značně sémanticky (i stylisticky) vzdálené E-y, které se pohybují kolem společného jádra. Při porovnání dvou verzí téhož překladu nacházíme např. 4 rozmanitě české protějšky téhož anglického adjektiva:

big body : *dlouhá karosérie* : *masivní trup*
big car : *velký vůz* : *obrovitanský*

V případě E-u *dlouhý* je pojem velikosti zúžen na jeden rozměr v souhlasu s větným kontextem, v případě E-u *masivní* je důraz na hmotnosti, objemu. E *velký* je přímý, úplný, zatímco *obrovitanský* má lexikálně i morfologicky zvýšenou expresivitu, intenzitu.

Subjektivní pojetí vynikne i v následujících příkladech porovnání dvou překladových verzí, kdy každý překladatel volí jiný aspekt pojmenované reality, např.:

muddy plain : *zablácená rovina* : *blátnivá rovina*
 (znečištěná blátem) (plná bláta)
slippery mud : *kluzké bláto* : *mazlavé bláto*
 (způsobující smekání) (měkké, přilnavé)
dismal plains : *pusté* : *zasmušilé*
 (neupravené) (nevlídné)
 (archisém : nelibě působící)

Ve všech případech šlo o použití bližších nebo vzdálenějších synonym se stejným archisémem, někdy i se stejným diferencním sémem, ale vyzvedávajících různé aspekty téhož denotátu.

Kolokační záležitosti jsou případy *loose weave (bag) : řídce pletená (kabe-la), open snarl : široký škleb*.

Význam polysémních sloves vyplývá z bezprostředního kontextu gramatického nebo lexikálního v případech jako *grow six inches : vyříst o ...; cut the wood : nasekat dříví, wash one's face : umýt si pusku, live on the campus : bydlět*

v *kampusu* (viz též kapitola o sémantických rozdílech a o přímých ekvivalencích). Největší variabilita se vyskytovala u E-ů sloves pohybu a nejfrekventovanějšího komunikativního slovesa *say* (viz tamtéž).

Při porovnání dvou překladových verzí pozorujeme rozdíly ve vyjadřování vidu slovesného, např.

howl : *pokřikovat* : *křičet*
 (opětovně)
yell : *zarvat* : *ječet*
 (jednorázově)

Vidový rozdíl je kombinován se sémantickým rozdílem, ječet má navíc sémantickou složku pronikavosti a vysokého tónu.

put sthg. in : *strkat si něco někam* : *ukládat si něco*
 (+ pravidelnost)
shake one's head : *pokývat hlavou* : *kroutit hlavou*
 (rozdíl směrový i funkční)
wind blows : *vítr vane* : *vichr duje*
 (rozdíl v intenzitě i rejstříku)
darkness falls on : *tma zahalí prérii* : *tma se snáší nad...*
 (rozdíl v úplnosti, rozvinutí obrazu)

V řadě případů jde však jen o různá, ale významově i stylisticky si vzájemně blízká a zaměnitelná synonyma:
lean ahead : *nahnout/naklonit se dopředu* atd.

Největší variabilita se objevuje u E-ů anglických intenzifikátorů. Spolu působí opět obvyklost spojení, kolokabilita: *she yank me away so hard* : *vyškulbla mě mu tak prudce, I catch my breath hard* : *sova chytám dech, squirt hard* : *silně střikat*.

Podobně u nejfrekventovanějšího intenzifikátoru *just*: *just old Broom* : *jen..., just as* : *akorát když, just like* : *stejně jako* atd. viz oddíl o inzifikátorech.

U místních adverbii je volen protějšek se směrovou složkou na základě jazykového kontextu: *a victim inside* : *oběť uvnitř, see inside* : *vidět dovnitř* atd. viz dříve.

Různá, víceméně synonymická řešení jsou dána subjektivní volbou:

now : *tentokrát/teď už* : *nyh/teď*
hardly : *taktak* : *sova*
 (hovorovější)
still : *stále* : *dosud*
 (okamžik promluvy jako časový mezník)

c) Volbu E-u ovlivňuje *stylové ladění díla a inventář jazykové situace*:

V kontextu dobového studentského slangu volí překladatelé mj. takové E-y, které jsou persifláží knižního stylu působícího v daném kontextu expresivně, např.: *stupid hill*: *stupidní vršek, chest* : *hrudník, news* : *novina*. Uvnitř tohoto kontextu prostředří hraje roli také pojetí charakteru a stylizace jednotlivých postav. Tak neutrální anglické substantivum *parents* je překládáno v neutrálním kontextu adekvátně jako *rodiče*, v promluvě studentově jako *naši* – hovorově – a v promluvě starého profesora jako obřadné a knižní *páni rodičové*.

Boys v americké společnosti ve vztahu k černochům má depreciativní zabarvení, proto v překladu *frajeři*. Jinak jsou to prostě *chlapci/mláďenci* (také s přihlídnutím k věku), spíše v městském intelektuálním prostředí *hoši*, hovorově, někdy i s trochou hodnotícího postoje *kluci*.

Neutrální anglický výraz *car* v nespisovném kontextu dostává v českých překladech vedle přímých E-ů *auto/vůz* (s rozdílem generačním) ještě jiné výrazy z oblasti do značné míry zobecněného motoristického slangu: *auták, kára, fáro, bourák*.

Na základě odlišného pojetí a interpretace stylu díla se objevují v různých překladových verzích různé stylisticky zařaditelná synonyma, např.

head *hlava* *hlavička*
girl *dívka* *holka*
front of a car *předek auta* *čumák*
no *žádný* *pražádný*
cross *jet* *frčet si to*
blush *červenat se* *rdět se*

I u frázi: *he just couldn't care* : *nemohl si pomoct* : *prostě na to kašlal* Je zřejmé, jak druhá překladová verze využívá variability, kterou poskytuje bohatství jazykové situace. Zvyšování expresivity a hovorovosti textu nemůžeme bez přihlídnutí k syntaktickým prostředkům výchozího textu hodnotit.

d) **Subjektivní přístup** překladatelů k textu mohou ilustrovat následující příklady. Jde vesměs o synonyma s nevelkými rozdíly sémantickými nebo stylistickými.

face *tvář* *obličej*
get somewhere *dojet* *přijet někam*
sometime *někdy* *občas*
bag *kabela* *brašna*
talk *vykládat* *mluvit*
mighty *strašně* *fakt*

never
finally
probably

nikdá
konečně
asi
v životě
načež
nejspíš
(větší míra jistoty)

Mnohem méně často dochází k převedení dvou anglických synonymem stejným E-em českým:

mop/broom : *smeták*   *hall/corridor* : *chodba*

Jiné případy více E-ů se týkají odlišného grafického ztvárnění převzatých Ij, s různou mírou počestění, např.:

Cadillac   *cadillac*   *cadillac*

odlišné míry počestění v gramatickém smyslu:

at Junction   *at Junctionu*   *v Junction*

použití odlišných gramatických kategorií, jako např. posunu singulár-plurál a obráceně, např.:

in the fields   *v poli*   *v polích*
plains   *pláně*   *rovina/nížina*
property   *pozemek*   *pozemky*

odlišné syntaktické struktury, např.
his cowboy days   *jak dělal kovboje*   *jeho kovbojské dny*

Kdybychom chtěli shrnout záležitosti různých typů vztahů mezi Ij Vj a jejich překladových protějšků v Cj, musíme konstatovat, že v oblasti denotačních významů spočívají rozdíly v odlišných kombinacích a hierarchiích denotačních sémantických složek, v jejich kvalitě i v jejich počtu. V řadě případů dochází při překladu k obligatornímu posunu, častěji jsou však rozdíly důsledkem fakultativní, ne vždy pozitivně hodnotitelné snahy předkladatelů o větší explicitnost či explikativnost. V tom případě dochází k přidávání informací v podobě větší specifikace, přidávání sémů, ale i k přidávání dalších Ij. Tím se zvyšuje šíře i určitost, informační nasycenost textu. Se záměrnou nebo mimovolnou interpretační tendencí se prolíná i vyšší koheze textu. Je otázka, do jaké míry je přidávání informací pozitivum.

Pragmatický aspekt v oblasti konotačního významu vede často až ke zvyšování expresivity a hovorovosti. Záleží na tom, jde-li o text psaný, nebo text určený pro jeviště, obrazovku či filmové plátno. V každé z těchto sfér je příjemce tradičně zvyklý na jinou hladinu kultury projevu, jejíž porušení neladí s jeho očekáváním a může zkrslit i celkový účinek díla. Otázka, kde jsou meze převahy pragmatického aspektu překladu, zůstává otevřená. V rámci dialektické jednoty jednotlivého a celku je nutno brát v úvahu jako rozhodu-

ující aspekt stylové zaměření díla, autorův záměr, pod jehož zorným úhlem jsou jazykové prostředky voleny. Jestliže se například mluva studentského hrdiny vyznačuje neobyčejným stereotypem vyjadřování, chudým a nevynalézavým slovníkem, opakováním otřelých klíše, není předností překladu, když brilantně rozehraje mnohem bohatší rejstřík ekvivalentů, které mu nabízí jeho cílový jazyk. Optimální překlad by měl s dokonalou znalostí systému a inventáře prostředků volit patřičné jazykové prostředky pro text. Tato volba je však velmi nesnadná.

EKVIVALENCE GRAMATICKÁ

Dosud jsme se detailně zabývali především jazykovými prostředky lexikálními, které ovšem nelze oddělovat od dalších jazykových rovin.

V **morfologickém plánu** se musí překladatel vypořádat se systémovými rozdíly mezi jazyky různých typů, což je však bráno víceméně jako samozřejmost. Mohou se zde nicméně také vyskytnout problematické případy, které se budou týkat kategorie čísla, gramatického rodu, osoby, času, vidu či slovesného rodu.

Je známo, že v čísle a počitatelnosti substantiv není mezi angličtinou a češtinou vždy shoda (*billiards : kulečnick, currents : rybíz, industries : průmyslová odvětví, foods : různé druhy potravin, clock : hodiny, little information : málo informací, talk nonsense : mluvit nesmysly, all their offspring : všechny jejich děti* apod.)

Obtíže nastávají obecně tam, kde se oba jazyky neshodují v tom, jak dalece je která gramatická kategorie rozvinuta. Jestliže ve výchozím jazyce existuje gramatická kategorie, kterou cílový jazyk nemá, nebo ji má, ale jen v omezené míře, je sice vždy možnost použít místo nezavedených gramatických prostředků prostředky lexikální, tím se ale obvykle dotýčný význam mnohdy zbytečně zdůrazní (např. v kategorii určenosti *Close the gate : Zavírejte ta vrata, She was wearing a ring : Měla na ruce jakýsi prsten, Have some chocolates : Vezmi si nějaké bonbony*).

Jestliže naopak cílový jazyk má gramatickou kategorii navíc (slovesný vid v češtině) nebo ji má plněji rozvinutou než jazyk výchozí (kategorie gramatického rodu v češtině), je třeba tento význam vyjádřit a není vždy jednoznačné, byli správně pochopeni.

Pro Čecha bude na příklad obtížné rozhodnout se pro gramatický rod, který musí povinně vyjádřit a který v angličtině někdy neodhadne ani z kontextu. Je *cook kuchař* nebo *kuchařka, lawyer advokát* nebo *advokátka*? A přitom to může být pro text relevantní, pointou příběhu je např. odhalení, že *lawyer* je vlastně žena.

Pro vid se také rozhodujeme tentativně na základě kontextu a ne vždy zcela jednoznačně. V češtině je v podstatě každé sloveso svou morfologickou strukturou buď dokonavé nebo nedokonavé, kdežto v angličtině je pouze průběhový tvar příznakový v tom, že jím mluvčí děj aktualizuje, soustředí uje pozornost na průběh děje, což je do jisté míry záležitost subjektivního pojetí mluvčího (podrobně Dušková, 1988). Záleží také na sémantice slovesa

a kontextu, u momentánních sloves průběhový tvar vyjadřuje děj opakovaný (*the door was banging : dveře boučely*). Snazší pro překladatele je, když angličtina v případě potřeby vyjadří vidové rozdíly adverbialními částicemi, prefixy, syntaktickými konstrukcemi apod. (*use up : spotřebovat, oversleep : zaspát, the door bang shut : dveře se zabouchly, shoot dead : zastřelit, she would sleep : spávala, she used to go : chodávala*).

Pokud jde o osobu a číslo, známým problémem je otázka vykání či tykání, které angličtina nerozlišuje. Pomáháme si typem oslovení (křestní jméno – tykání), ale není to vždy jednoznačné, je třeba se opírat o širší kontext, o situaci, ale i o konvenci, jak jsme uvedli v kapitole o pragmatickém aspektu.

V oblasti časové a způsobové kategorie nejčastější chybou překladatelů je nesprávná interpretace času, které čeština nemá, případně zanedbání jejich kompenzace, zejména předminulého času např. časovým adverbiem (j. *tehdy, předtím apod.*), dokonavým videm, patřičným sledem dějů s explicitním konektorem (*a pak jsem ...*) nebo vazbou (*měl jsem napsáno*). Ještě méně adekvátní je zaměňování podmiňovacího způsobu a budoucího času v minulém vyprávění, zejména ve vnitřním monologu, v polopřímé řeči, to je však už záležitost nadvětné syntaxe (viz dále). Při polopřímé řeči jde stejně jako u řeči nepřímé o posunutí mluvnické osoby a času, i když jde o útlar samostatný, nezávislý na uvozovací větě, což překladatele často mate a vede ho k použití nesprávné časové roviny. A přitom jde o prostředek, kterého moderní próza poměrně často využívá k vyjádření myšlenkových pochodů postavy či k vstupu autora do textu. Např. v Hemingwayově povídce „Cat in the Rain“ hrdinka uvažuje, kam se poděla kočka, kterou mamě hledá, a probíhá jí hlavou: *The cat would be around to the right. : Ta kočka bude asi někde vpravo*. – Příklad L. Duškové (1988, s. 609) ukazuje pěkně, jak polopřímá řeč používá apelových a emocionálních prostředků: *The boy's cheeks flamed and his eyes blazed. He roared out a confused sequence of orders. Nanny was to leave him alone. Must he remind her that he was no longer in her care? Did she realize his age? Why did she continue to treat him as a child? Gosh, he was no longer a kid, was he? > Vykřikoval zmatenou řadu rozkazů. Ať ho chůva nechá na pokoji. Musí jí připomínat, že už není v její péči? Uvědomuje si jeho věk? Proč s ním pořád zachází jako s dítětem? Kruci, on už přece není žádné dítě.*

Trpný rod čeština v beletrii v podstatě nepoužívá, pokud nejde o případy, kdy se autor záměrně vyhýbá explicitnímu vyjádření činitele (*our team was beaten : naše družstvo bylo poraženo*). Přesto se začínající překladatelé často nechávají svěst původním textem a mechanicky převezmou anglickou pasivní strukturu. Při rozhodování je mj. třeba brát v úvahu stylistickou příslušnost textu (viz Funkční styly).

Naznačili jsme jen základní případy, nesnáze mohou však nastat i v převádění modality (*when I speak it's a big thing : když mám pak promluvit, vypadá to, jako bych chtěla říct buhvíco* – modální příznak přidáný). Překladatel stojí dále před úkolem poznat, který význam polyfunkčních modálních sloves je ve hře. Opět je třeba být dostatečně citlivý ke kontextu. Často se uplatní sémantická redistribuce, převedení signálu modality z jiných slovních druhů, např. u infinitivu (*He moved aside for me to pass : Ustoupil stranou, abych mohl vézt. She is not a person to trust : Té nelze důvěřovat. U kauzativ často pomůže syntaktická přestavba (it makes me think of : to ve mně vyvolává představu ..., it isn't Christmas that's making me feel : to nebude těmi vánocemi, že je mi ...)*). Kauzativní vztah se v češtině často jen vyzoomivá (*this makes me feel sorry : začne mi být líto, which made him run and scream : až nakonec s ječením utíkal*).

V oblasti **syntaxe** je situace nesrovnatelně složitější. Vedle případu přístavku s předložkovým spojením *of (the City of Prague : město Praha)*, který nepředstavuje překladatelský problém, má angličtina stejnou konstrukci, ale s převráceným modifikačním vztahem (*her fool of a husband : hlupák manžel*). Sémanticky základní člen je vyjádřen jako závislý, kdežto člen sémanticky závislý, hodnotící je v syntaktické funkci členu řídicího. To je jen jeden drobný příklad asymetrie syntaktickosémantické. K tomu přistupuje celá řada dalších rozdílů.

Tak se dostáváme k otázce kondenzovaných konstrukcí infinitivních, gerundálních a participiálních, slovosledu, ale především významné pro překladatele je aktuální členění větné, jednočlenné věty slovesné i neslovesné, což vesměs spadá do **syntaxe nadvětné**.

Větné kondenzory jsou v angličtině běžné, což souvisí s jejím nominálním charakterem, hutností a ekonomičností vyjadřování. Čeština naopak používá na místě infinitivních, gerundijních a participiálních čili tzv. nominálních

tvarů slovesných raději určitých tvarů slovesných, a tedy vět, ať už hlavních či vedlejších, připojených synteticky nebo asyndeticky, tj. se spojovacím výrazem nebo bez něho. A tady stojí často překladatel před problémem, jaký spojovací výraz použít, musí rozpoznat, odhadnout, jaké logické spojení měl autor textu na mysli. Není to vždy jednoznačné. Kromě toho přidávání těchto spojovacích výrazů vede k větší kohezi textu a je otázka, jaký to má dopad na vyznění textu, nepůsobí-li beletristický text zatížený množstvím explicitně uvedených, dodaných kohezčních prvků příliš logicky, polopatisticky, jak na to upozorňuje již J. Levý. J. Bečka doporučuje použití spíše hlavních vět bez spojky, má-li text působit živě. Jiná situace je v oblasti odborné literatury.

Nezanedbatelná je také asymetrie mezi angličtinou a češtinou v tom, že čeština více než angličtina vyjadřuje **postoj** ke sdělované skutečnosti. Pokud je tento zájem o sdělované ze strany mluvčího a se zaměřem upozornit na něj i příjemce vyjádřen v obou jazycích, užívají jiné prostředky. (Viz Poldauf: „The Third Syntactical Plan“, 1963). Vzhledem k tomu, že čeština je v těchto případech citlivější a má bohatší škálu těchto prostředků, je obtížné hledat adekvátní protějšky v angličtině a překlad bývá z našeho hlediska často ochuzen. Na druhé straně, neuvědomuje-li si překladatel naznačené rozdíly, nevyužije ke škodě textu možnosti, které má čeština k dispozici. Několik typicky českých příkladů pro ilustraci: *Nešlap mi sem. Jen at jim neprší. Pěkně si leží. Jen když už jsi doma. To prší. Ten je opálený. Kampak jsem to dal? Jeslípak to víš? Když ono pořád prší. Abys to nedosáhl. Jen abys neupadl!* – Jiné prostředky: (největší rozdíl je v emocionálním hodnocení) *Bother money : Copak peníze, How can you stand it? : Že to vydržíš! Why not give it up? : Že toho nenecháš (ale i v intelektuálním) He found time pass too slowly : Čas mu utíkal pomalu. I wonder where he is : Kdepak asi je? I wonder if you know (it) : Jeslípak to víte? I wish you were here : Škoda, že tu nejsi. I wish you hadn't done it : Škoda, žeš to udělal – He's ill, they say : Že je nemocný. – He's come, d'you say? : Že přišel? – Better go, Abys radši šel. – I'm afraid we aren't on the phone : Bohužel, nemáme telefon.*

Otázka relativně pevnějšího pořádku slov v angličtině oproti relativně volnějšímu **slovosledu** českému souvisí ve značné míře s aktuálním členěním větným či funkční větnou perspektivou, o které pojednáme v rámci textové ekvivalence.

Uvedli jsme jen několik poznámek ke gramatické ekvivalenci, více viz Dušková, L. a Tárnyíková, J., op. cit.

TEXTOVÁ EKVIVALENCE

(na základě Mory Baker: In Other Words, p. 120 ff.)

Stejně významná jako „ekvivalence“ na rovině lexikální a gramatické je **ekvivalence textová**, která se týká náležitě organizace textu, jeho informační struktury, koherence a koheze.

I po této stránce jsou mezi jazyky rozdíly a záleží na účelu textu, na tom, chce-li překladatel přizpůsobit text principům cílového jazyka, nebo zachovat specifickou strukturu výchozího. Podle toho volí metodu své práce.

Zejména v případech, kdy nejde o text umělecký, záleží na jasnosti, průhlednosti, srozumitelnosti sdělení a tomu se přístup překladatelův podobuje. U literárních textů je tato otázka složitější, tam, kde jde například o spontánní prózu, soustavná logičnost uspořádání informací by mohla autorův záměr narušit.

INFORMAČNÍ STRUKTURA TEXTU

Do rámce organizace textu, uspořádání informační struktury, koherence textu spadá důležitá otázka **funkční větné perspektivy** či aktuálního členění větného, ať už je chápána hallidayovsky s rozlišením problematiky tématu a rématu na jedné straně a známé a nové informace na straně druhé či v pojetí mathesiovském (jádro a výpověď) a posléze Firbasově a jeho výpovědního dynamismu. Ať už tak či onak, pro překladatele je nezbytně nutné, aby dokázal rozlišit novou či zdůrazněnou informaci a dal jí v cílovém textu příslušné místo a akcent.

Vzhledem k tomu, že angličtina a čeština jsou jazyky typologicky odlišné, používají k zvýraznění informace různých prostředků. Angličtina se svým relativně pevným slovosledem se musí občas uchýlit k určitým strukturálním krokům, kterými upozorní na zdůrazněný větný člen. Pozornost vzbuzuje vždy to, co je neočekávané, co vybočuje z běžného standardu.

Jedním takovým prostředkem v angličtině je podle Hallidaye postavit do čela věty položku, která se tam obvykle neobjevuje. Může to být nepřímá příznaková umístění určitého času nebo místa

In China the book received a great deal of publicity.

(Příklady jsou převzaty z monografie Mory Bakerové „In Other Words“, 1992)

mnohem příznakovější umístění předmětu nebo doplňku

A great deal of publicity the book received in China. Well publicized the book was.

a konečně nejméně časté a nejpríznavovější postavení přísudku v čele věty
They promised to publicize the book in China, and publicize it they did.

Čeština se svým pružnějším slovosledem má více možností jeho využití a jinak si může jako každý jazyk v případě potřeby a nedostatku gramatického prostředku pomoci prostředkem lexikálním. V mluvené řeči hraje v obou jazycích značnou roli intonace a větný přízvuk, v řeči psané, o kterou při překladu vesměs jde, se o tyto suprasegmentální prostředky bohužel nemůžeme opírat.

Angličtina používá dále tak zvaných *cleft structures*, kde předražené *empty* it odsouvá zdůrazněný člen z tematické pozice a upoutává k němu pozornost:
It was the book that received a great deal of ...

It was in China that the book received ...

V těchto případech studenti často automaticky sledují půdorys anglické věty, který v češtině působí nepatříčně a nepřirozeně.

Obdobnou úlohu hrají tzv. *pseudo-cleft structures*,

What the book received in China was a great deal of ...

kde však v tematické pozici je známá informace a zdůrazněno je koncové téma.

Uvedené konstrukce jsou příznakové, ale poměrně časté, překonávají překážku pevného slovosledu.

Mnohem méně časté a spíše neformální jsou případy opakovaného tématu, ať už v pre- či postpozici:

The fitter, he sent these documents to the office.

These documents, the fitter sent them to the office.

He sent these documents to the office, the fitter.

The fitter sent them to the office, these documents.

Dále bychom si měli připomenout, že nová informace často potřebuje víceslovné vyjádření proti informaci dané, má tedy delší strukturu, takže organizační schéma musí počítat s větší vahou (*end-weight*) na konci věty.

She visited him that day.

She visited that day an elderly and much beloved friend.

Pokud překladatel tento princip nerespektuje, výsledkem je opět nepřirozený, těžkopádný.

A navíc, jestliže překladatel nerozezná funkci specifických syntaktických struktur a nerozlišuje informaci známou a novou, může dojít v překladu k nežádoucím posunům a desinformacím. (Viz také styl vědy a techniky, kde je pojednáno mj. i o premodifikaci a postmodifikaci, o tzv. jmenných řetězcích v angličtině a jejich ne vždy snadných převodech do češtiny.)

Příznakové jsou také ty konstrukce, kdy je vynecháno téma a réma je tím zvýrazněno. V češtině rovněž.

Israel was being a little hard to take. Politically.

Osamostatněných větných členů zdůrazňujících réma se využívá poměrně často stylisticky, běžné jsou ve stylu reklam.

Kromě syntaktických konstrukcí může signalizovat informační strukturu také **interpunkce**. Vidíme to například u vztazných vět. Věta oddělená čárkou obsahuje novou informaci.

Dalším prostředkem sloužícím k zdůraznění je grafické zvýraznění **kurzívu**. Čeština v takových případech užije zpravidla lexikálních zdůrazňovacích prostředků.

He gave it to them. : To on jim to dal.

I was fond of him. : Já jsem ho měla opravdu ráda.

Pokud jsou výchozí a cílový jazyk typologicky odlišné, je třeba sáhnout k různým **strategiím**, aby výsledný efekt i při užití odlišných prostředků zůstal zachován:

Někdy nám může pomoci výměna slovesa za jiné s blízkým významem, ale jiným syntaktickým chováním. V teorii překladu hovoříme o tzv. vektorové změně, stejná situace je popsána z jiného směru (*I bought it from John : John sold it to me*).

Většina překladatelů dává přednost zachování syntaktických zásad cílového jazyka. Tematické uspořádání výchozího textu nelze vždy dodržet, měla by se však projevit snaha postavit text s perspektivou co nejbližší té, jakou měla výchozí verze, přitom by text měl být čtivý, přirozený a důraz signalizovaný

příznakovými strukturami ve výchozím jazyce by měl být zachován stejně jako koherence textu.

KOHERENCE

je síť vztahů, které organizují a vytvářejí text. Koheze tuto síť realizuje na povrchu, koherenci z textu vyzoomujeme, koheze je objektivní, koherence subjektivní a může být chápána různě od čtenáře ke čtenáři. (Hoey 1991).

Prof. Enquist ukazuje, jak vysoce kohezivní text může být zcela nekoherentní:

I bought a Ford. The car which President Wilson rode down the Champs Elysees was black. Black English has been widely discussed. The discussions between the presidents ended last week. A week has seven days. Every day I feed my cat. Cats have four legs. The cat is on the mat. Mat has three letters.
Tohoto postupu je možno využít např. v komedii nebo v anekdotách, jinde jej lze stěží uplatnit.

Rozmanitost chápání smyslu, logiky textu závisí na čtenářově očekávání a na jeho životní zkušenosti. Citujme Monu Baker (219): *Different societies, and indeed different individuals and groups of individuals within the same society, have different experiences of the world and different views on the way events and situations are organized or related to each other.*

The coherence of a text is a result of the interaction between knowledge presented in the text and the reader's own knowledge and experience of the world, the latter being influenced by a variety of factors such as age, sex, race, nationality, education, occupation, and political and religious affiliations... A text which coheres for one reader may therefore not cohere for another.

Ke kohezi se ještě vrátíme. Nyní se zmíníme o tzv. **implikatuře**, která úzce souvisí s koherencí a s chápáním smyslu textu. Je to pojem, který se objevuje až v nedávné době a zabývá se otázkou, jakto že chápeme z textu víc, než co je v něm skutečně řečeno. V konverzaci například slyšíme:

A: Shall we go for a walk?

B: It's raining.

Jak spojujeme informaci o aktuálním počasí s otázkou navrhnující procházku? Jak souvisí replika s předchozí otázkou? Předpokládáme koherenci mezi oběma větami, hledáme tedy vnitřní spojitost mezi oběma informacemi. Ale

jak máme repliku intpretovat? Může to znamenat, „Ne, vždyť prší.“, ale také „Ano, ale vezmeme si deštník“ nebo třeba i „Ano, chodíme rádi v dešti“. Mluví B by mohl signalizovat správnou interpretaci konvenčně kohezivními prvky, gramatickými nebo lexikálními, jinak interpretace vyplývá ze situace, z kontextu, užšího či širého.

V této souvislosti připomeneme Griceův **kooperační princip komunikace**, jeho maxima kvantity, kvality, relevance a způsobu, i když jejich zachovávání předpokládá poněkud idealizovaný obraz konverzace.

Abyste byla komunikace úspěšná, očekává se, že její účastníci použijí v konverzaci patřičné množství informací pro daný účel (kvantita), že tvrzení bude pravdivé (kvalita), podstatné (relevance), a pokud jde o způsob (manner), bude jasně vyjádřeno, nebude dvojznačné, bude stručné a uspořádané. Je to jakýsi ideál, od kterého se reálná konverzace více nebo méně vzdaluje.

Nicméně jestliže předpokládáme, že sdělované informace jsou relevantní, hledáme koherenci i mezi zdánlivě nesouvisícími replikami. Např.:

Elizabeth is putting on a lot of weight. She smokes very heavily.

Předpokládáme, že mezi oběma sděleními je vnitřní souvislost: E. tloustne, protože kouří, přestože kouří, kouří a přesto tloustne, celkově upadá, tj. tloustne, kouří atd. A jsme v pragmatického pohledu na text, správná interpretace závisí na naší životní zkušenosti, co víme o tom, jaký je vztah mezi kouřením, chutí k jídlu a vahou, co víme o E. atd.

Implikatura stojí nad věcným významem i konotačním laděním výpovědi a její interpretace závisí do jisté míry na kooperacním principu.

Implikovaný význam, jako ironii, nesouhlas, přibližnost použitého výrazu, nejistotu, důraz mohou naznačit také **uvozovky**. Různé jazyky používají různých prostředků i v takovýchto situacích, např. lexikální či gramatické. Překladaťel musí pak sáhnout k tzv. **kulturní substituci**. Rozdílná je např. míra zdvořilosti a její vyjádření v japonštině, čínštině aj. (Pro Japonce „Ne“ se rovná téměř urážce, raději se uchýlí k vytáče, případně ke lži, jen aby nemusel použít tohoto záporného nezdvorného slova.) – Totéž se týká oblasti tabu v různých společnostech. Překladaťel je v takových případech někdy nucen vynechat celé úseky textu, aby byl přijatelný pro cílového čtenáře, ať jde o náboženství, sex či jiné tělesné orgány a jejich funkce. Rozdílly jsou i v míře informací, které se v tom či onom jazyce obvykle vyjadřují. Headland (1981) uvádí názorný příklad:

A Koine Greek and a Dumagat would both describe the shooting of a duck, but in different ways. The Greek would say, „A few minutes after dawn,

a large and beautifully plumed white female duck flew overhead just south of my hiding place. I quickly fired two shells with number sixteen lead shot, and the duck dropped nicely in front of me just five yards away, at the edge of the lake.“ A Dumagat who had had the same experience would say, „Yesterday I shot a duck“.

Jazyky se tedy liší nejen svými gramatickými systémy a lexikální zásobou, ale i organizací diskursu a stylistickými normami. Tak například němčina přímiluje „odbočky“, „exkurzy“, dlouhá podřadná souvětí, arabština je proslulá svou mnohomluvností, detailností popisu a opakováním, japonština zdvořilostí a nevypointováním sdělení. Těžko pak brát Griceovy maximy jako univerzální. Univerzální je implikatura a v podstatě i kooperace, má-li mít komunikace smysl.

KOHEZE

Vrátíme se ke kohezi, která hraje v textu významnou roli. Víme už, že jde o síť lexikálních, gramatických a jiných vztahů, které uvádějí jednotlivé části textu ve vztah. Nejznámější dílo věnované tomuto jevu je „Cohesion in English“ od Hallidaye a Hasanové z r. 1976, i když po nich následovala ještě celá řada dalších autorů (Gutwinski, de Beaugrande a Dressler, Hoey, u nás Dušková, Hoffmannová aj.).

Halliday a Hasanová rozlišují 5 hlavních kohezivních prostředků v angličtině, a to referenci, substituci, elipsu, konektory a lexikální kohezi. Pokušíme se uvést, jaký význam má který z těchto prostředků pro překlad.

1) REFERENCE

reprezentuje odkaz na výraz užitý v textu, v angličtině jde nejčastěji o zájmenou referenci, některé jazyky odkazují raději lexikálním opakováním, jiné mají opět jiné zvyklosti. Pro překladaťele do flexivní češtiny plyne v této oblasti úkol uvážít, kdy odkazovacího zájmena použít a kdy ne. Čeština by neměla zájmen nadužívat (zejména pozor na zájmena přivlastňovací!), jsou ovšem případy, kdy je nutno na vázanost upozornit, především tehdy, když koncovka nerozliší, na koho či na co se odkazuje.

He reads under a bulb. She can tell you how he goes straight through a stack of magazines.

Někdy je i v češtině lépe použít pak lexikálního opakování, ať už přímého, nebo v podobě synonyma, hyperonyma aj.

There s a boy climbing that tree.

He's going to fall ...

The boy's going to fall ...

The lad's going to fall ...

The child's going to fall ...

The idiot's going to fall if he doesn't take care. (Halliday – Hasan)

Čeština se liší také v užívání kataforických odkazů, tj. odkazů směrem dopředu. Jsou mnohem méně časté než v angličtině a překladaatel by měl uvažovat o jejich převedení na odkazy anaforické (tj. směrem zpět).

When she came home, Hellen saw ... : Když Helena přišla domů, viděla ...

Pokud jde o kataforu v expresivních konstrukcích, bude se překladaatelské řešení muset uchýlit k užití prostředků obvyklých v cílovém jazyce, např.:

She was a pretty woman, Hellen. : Helena byla teda fakt krásná ženská.

2) SUBSTITUCE

spočívá v nahrazení plnovýznamové jednotky zástupným výrazem, jako *do, one, the same*. Kromě posledního výrazu čeština tohoto způsobu koheze nepoužívá.

Does Joan know? – Everybody does. : Ví to Joan? – Každý to ví.

My knife is too blunt. I must get a sharper one. : Mám tupý nůž. Musím si vzít ostřejší.

3) ELIPSA

Za elipsu považujeme vynechání v těch případech, kdy sama gramatická struktura ukazuje, která položka může mezeru zaplnit.

Have you been swimming? – Yes, I have.

Pro překladaatele do češtiny nejsou v tomto ohledu problémy.

4) KONEKTORY

Jsou formální signály, které ukazují, v jakém vztahu jsou věty a odstavce, jak má čtenář vnímat vztah toho, co má být řečeno, k tomu, co už řečeno bylo. Nemusí jít jen o spojky (*and, but, because*), ale i o spojovací výrazy typu *in addition, on the other hand, consequently, on another occasion, after all, případně slovesa (follow, precede), aj.*

Různé jazyky preferují různé typy konektorů a také jejich frekvence je různá. S tím souvisí i délka vět. Říká se, že němčina má sklon k užívání

složitějších podřadných souvětí, čínština a japonština používají raději jednodušší a kratší struktury a jejich vzájemný vztah vyjadřují explicitně. Arabština si libuje ve velmi dlouhých gramatických úsecích, angličtina oproti tomu je stručnější a používá rozsáhlý repertoár konektorů vyjadřujících sémantické vztahy mezi větami i odstavci. Svou roli zde hraje i interpunkce.

Překladaatel by měl mít na paměti úzus svého cílového jazyka, ale i funkční styl a žánr (viz stať o funkčních stylech). Právníký a vědecký styl se musí vyhýbat dvojnácnosti, v umělecké literatuře může být vágnost součástí autorova záměru. Podle toho se řídí výběr konektorů, logického, přesného doporučení myšlenek, nebo prostého kladení informací vedle sebe. Ale i zde záleží na tom, komu je text určen, jak velkou míru informovanosti může pisatel předpokládat, jaký je individuální styl autorův apod. (Jak např. převést do češtiny velkou frekvenci spojky *and* u Hemingwaye, pro jehož styl je typická?) Obecně platí, že překladaatel musí hledat rovnováhu mezi přesností, věrností výchozímu textu, záměru jeho autora a přirozeností vyjádření v cílovém jazyce.

5) LEXIKÁLNÍ KOHEZE

Již jsme se zmínili, že v rámci lexikální koheze je možno opakovat lexikální jednotku v nezměněné podobě nebo v podobě synonyma, koheponyma, hyperonyma nebo parafráze. Opakování lexikální jednotky v nezměněné podobě považuje česká stylistická norma za poněkud těžkopádné, pokud nejde o součást autorova záměru, a dává přednost dalším možnostem. Angličtina je v tomto ohledu méně citlivá, (ještě větší opakování se objevuje v řečtině a arabštině). Přesné odpovídající lexikální koheze se v překladu daří udržet velmi vzácně, vždy dochází k většímu či menšímu posunu. Je však především třeba mít na paměti, že řešení nesmí sklouznout do nahodilé řady výrazů, které nepřispívají k smyslu textu, a dále že respektování úzu cílového jazyka vede vždy k přirozenějšímu vyznění překladu.

Uvedli jsme jen některé prostředky pro udržování koheze textu, zdůrazníme však, že koheze je velmi důležitá součást stylu a že přispívá význačně k větší či menší srozumitelnosti textu. Je obecně známo, že překladaatelé mají spíše sklon k zvyšování koheze, a tedy k tzv. explicitaci, jejíž uplatnění záleží opět na typu textu, na relevanci dotyčné informace a její funkci.

A JEŠTĚ K PRAGMATICKÉ EKUIVALENCI

Neméně důležitou složkou textu, k níž musí překladatel nutně přihlížet, je ukotvení ve specifickém situačním a zkušenostním kontextu daného jazykového společenství. Nerespektování této složky by mohlo vést k mylné interpretaci textu ze strany čtenáře. Pro ilustraci konkrétní příklad. Tak např. Rommel uvádí, že v Británii se velikost bytu nebo domu udává počtem ložnic, kdežto ve Švýcarsku (a vím, že nejen ve Švýcarsku) celkovým počtem místností. Jestliže se tedy ve hře „Jak je důležité mít Filipa“ na curyšské scéně Lady Bracknellová ptá „Kolik máte ložnic?“, obecnostvo přepokládá sexuální konotace, které Oscar Wilde neměl na mysli.

Rozdíl se týká také uspořádání informací např. v adrese, v používání titulů v adrese i v oslovení (velké rozdíl mezi arabskou, střeoevropskými státy a anglofonními zeměmi). Překladatel musí porozumět ironii a urážce v oslovení, jak uvádí Blum-Kulka:

The scene takes place on a public street in contemporary U.S.

„What's your name, boy?“ the policeman asked.

„Dr. Poussaint, I'm a physician.“

„What's your first name, boy?“

„Alvin.“

Překladatel musí poznat na základě uvedeného oslovení, že Dr. Poussaint je černoch a že policista jej míní urazit. Převést sociokulturní roli adekvátně není vždy snadné.

V celku by měl překladatel umět rozlišit případy, kdy v textu užitě jazykové jevy závisí na typu jazyka, jsou tak zvané *language-specific* nebo *culture-specific*, vyžadují přizpůsobení cílovému úzu s minimálním nezbytným sémantickým či stylistickým posunem, a případy, které jsou záměrně deviantní, bizarní, jak si to žádá poetická kreativita či humorný záměr autora.

Pro doplnění problematiky pragmatického aspektu následuje ještě kapitola zaměřená na netradiční užití jazyka.

NETRADIČNÍ UŽITÍ JAZYKA

Volba jazyka, kterým je text zivárněn, se řadí rovněž do sféry *pragmatického aspektu*. Tato volba má relevantní komunikativní hodnotu, když se použije v textu dialektu, jiných jazyků, nebo jde-li o netradiční použití jazyka.

Je to záležitost složitá a důležitá, protože pro současnou literaturu je typické, že využívá jazyka v celém jeho bohatství a rozmanitosti. Je pak velmi obtížné vyrovnat se s variantností spisovné normy, se stylizační mluvené normy a se zařazením prvků nespisovného jazyka. Přitom do současné literatury proniká stále více užívání právě běžné mluvy, prostředků spíše mluveného jazyka. Souvisí to s vnášením subjektivních stanovisek a postojů do literatury, se spontánností projevu, s citovým přístupem. Autorům přitom nejde o autentické zachycení nespisovných projevů, ale o vytvoření jisté atmosféry, estetické funkce textu. Hovorovým stylem se vyvolává v uměleckém textu jednak atmosféra hovorového vyjadřování, hovorový kolorit, kterým se zvýrazňuje prostředí, jednak se tak vyjadřuje neformální až důvěrný vztah k předměti sdělení, k adresátovi, event. i k situaci a uplatňuje se vlastní subjekt. Jsou zde tedy typické hodnotící, zejména citové hodnotící výrazy, expresivní hovorové obraty i prvky z nespisovných útvarů včetně slangových, které vznikají vlastně proto, aby pojmenovaly skutečnost barvitě, expresivně, hodnotily ji a vyjadřovaly stanovisko.

Konfrontace jevů spadajících do jmenovaných oblastí je z hlediska problematiky překladu důležitá také proto, že současně s ní se odhaluje vlastně i *způsob a míra* vyjadřování *emocionality a expresivity*, které se převážně úzce váže na okrajovější vrstvy spisovné normy a na vrstvy nespisovné. Problematika překladatelská se, jak znovu vidíme, neoddelitelně prolíná s problematikou konfrontační stylistiky a jazykové situace současné.

Převádění *expressivity* je zatím většinou intuitivní a ne dost objektivně prozkoumané, proto se doporučuje analýza překladu jako nejučinnější přímochař konfrontace, která dává nejlepší materiál pro konfrontační výzkum. Umožňuje mimo jiné porovnávat případy, kdy je v příslušných jazycích rozdíl ve vzdálenosti mezi spisovným jazykem a dialekty, mezi hovorovou vrstvou a ostatními vrstvami i v používaném stupni expresivity.

Při volbě výrazových prostředků i při stylistickém hodnocení jejich funkce je třeba vycházet z pochopení *celkového stylu díla* a jednotlivé stylistické problémy na základě toho řešit. Vedle toho jsou však rysy stylu jednotlivých děl a jednotlivých autorů navrženy na *specifické celonárodní*. Každý národ má specifické tradice a zvyky, svůj specifický vztah k objektivní realitě, specifické

pojmenování této skutečnosti, ale i vztahu k ní, jejímu hodnocení. Expresivní složka, která je v případě, že neplyne jen ze situační souvislosti, odrazem jistého emocionálního hodnocení skutečnosti, může být v jisté době příznačná pro celý jazykový kolektiv (Filipec). O angličtině se například tradičně tvrdí, že je oproti češtině mnohem méně expresivní, využívá celkem málo expresivních prostředků (Poldauf). (K analogickým závěrům dospěl i A. D. Švejecer, pokud jde o vztah angličtiny a ruštiny, a I. J. Recker při srovnání franštiny a ruštiny.)

Inventář jazykových výrazových prostředků Vj a Cj může být do jisté míry stejný, ale liší se míra využití nebo stupeň expresivity, anebo může být značně odlišný i jejich repertoár. Při *srovnání angličtiny a češtiny* se zdá, že angličtina má chudší inventář inherentně expresivních prostředků než čeština, což však neznamená, že by byl nutně méně účinný. Expresivita v angličtině je ve větším množství případů koncentrována do lexikálních výrazů, které jsou nositeli výhradně expresivních konotačních složek a mají radiační schopnost, kdežto v českém textu je expresivita rozprostřena rovnoměrněji na větší počet nositelů složek denotačních i konotačních. S tím souvisí např. mnohem větší využití citoslovců a expletiv s citoslovnou platností v angličtině, kde slouží spíše jako předznamenání celkového ladění výpovědi. V této oblasti se nejčastěji setkáváme s neadekvátním překladem. V dobrém překladu se na druhé straně může projevit i nemožnost realizovat některé výrazové hodnoty originálu v Cj, a tím se ukáže jejich idiomatické.

Přirozené jazyky se liší svým místem na stupnici závažnosti signalizace dílčích funkcí (Poldauf). Některé funkce musí být signalizovány, jiné mohou, ale nemusí, a určité funkce ani signalizovat nelze. V důsledku toho i v důsledku ostatních zmíněných faktorů se praktická činnost překladatele pohybuje po škále totožnost, stejnost, podobnost, odchylnost a odlišnost funkcí nebo jejich vyjádření v jazyce až po jejich nepřítomnost nebo nevyjádřitelnost v jednom z jazyků.

Dodejme k tomu, že nevyjádřitelnost je nutno *kompenzovat*, protože v překladu by se žádná hodnota neměla ztratit, pouze jedna forma se přelévá v druhou. Prvky různých vrstev a jazykových útvarů nejsou vázány vždy na stejnou rovinu. A vzhledem k tomu, že jazyky různě využívají signálů z té či oné roviny, je možnost převedení signálů z jedné roviny do druhé známou cestou, kterou může překladatel mnohé těžko řešitelné problémy vyřešit. Je však nutno přihlížet k tomu, že různá intenzita a různé hodnocení některých jazykových aspektů závisí přece jen do jisté míry na tom, v jaké jazykové rovině se projevují. Z tohoto hlediska lze mezi jazyky konstatovat rozdíly

v distribuci signálů hovorovosti a knižnosti – v češtině je vysoká koncentrace hovorových signálů v oblasti morfologické a hláskoslovné, rovina syntaktická se naproti tomu vyznačuje méně pestrým repertoárem modelů.

Analýzujeme-li konfrontačně jen jeden plán, např. lexikální, zjistíme v překladu do češtiny značný počet expresivních, hovorových, obecně českých i jiných nespisovných výrazů oproti v podstatě neutrálnímu slovníkovému repertoáru anglického originálu, což by ukazovalo v tomto úzkém pohledu zesílení hovorovosti a expresivity překladu. Značný podíl na takové bilanci má však kompenzace fonetických, případně – i když ne často – morfologických odchylek zachycených v angličtině, které v češtině nelze analogicky vyjádřit, ale zejména příznakových syntaktických konstrukcí a odlišného způsobu analytického vyjadřování expresivity v angličtině. Na tyto expresivní, nespisovné nebo ne zcela spisovné české výrazy se samozřejmě navíc navěšují obecně české signály hláskoslovné a morfologické, neboť všechny roviny jazyka musí být v harmonické souhře, jinak dochází ke stylové diskrepanci. Nelze použít hovorových nebo slangových lexikálních jednotek se spisovnými koncovkami ani deformovat morfologicky lexikální jednotky z formální vrstvy. Vystižení míry užívání morfologických deformací není však pro překladatele nijak snadnou záležitostí. Vzhledem k tomu, že se v současných překladech tak často využívá obecně češtiny a ne vždy bez problémů, měla by i této otázce být věnována patřičná pozornost.

Při použití *dialektů* regionálních či sociálních je nutno vycházet z *jazykové situace* příslušných jazykových společenství a na základě její konfrontace zjistit, které útvary jazyka fungují v daných jazykových společenstvích, jak je zastoupeno a rozloženo jejich fungování v jednotlivých komunikativních sférách, případně na čem závisí, a podle toho volit patřičný rejstřík.

JAZYKOVÁ SITUACE

Jazyková situace úzce souvisí s konfrontací lingvistickou a stylistickou. S typologickou strukturou příslušností konfrontovaných jazyků a s celospolečenskými rozdíly tvoří nedílnou jednotu. **A. Jedlička** definuje konfrontační zkoumání jazykové situace jako zjišťování, které útvary jazyka fungují v daných jazykových společenstvích, jak je zastoupeno a rozloženo jejich fungování v jednotlivých komunikativních sférách, případně na čem jejich rozložení závisí. Překladatel by měl vedle struktury obou jazyků znát i jejich

lokální a sociální rozrůznění a sociolingvistickou situaci, odlišné rozpětí jazykových útvarů i rozdílů v stabilizaci a funkčním uplatnění jednotlivých jazykových vrstev a útvarů.

Jaké jsou po této stránce rozdílů mezi češtinou a angličtinou?

V rámci soudobé češtiny se podle **S. Utěšeného** rozlišuje řada základních útvarů a meziútvárů vertikálně stratifikační dimenze: hovorová vrstva spisovná, celonárodní běžná nespisovná mluva, obecná čeština a méně vyhraněná obecná moravština s větším podílem příznakové nespisovné příměsi, interdiálekt, oblastní dialekt, polonářečí a nářečí. Každá z uvedených forem je určitým způsobem charakteristická pro jistou funkci a rovinu jazykové komunikace. Přitom jsou však všechny tzv. „podjazyky“ od sebe víceméně striktně odděleny jen v rovině jazykové struktury, kdežto v konkrétních textech nelze vést mezi nimi nijak ostrou hranici. Běžná nespisovná mluva se svým relativně konsolidovaným jádrem, které dnes užívá už víceméně aktivně většina příslušníků českého národa na celém jazykovém území, stojí velmi blízko spisovnému útvaru. Hovorový jazyk je prakticky neoddlitelný od centrálních vrstev nespisovného substandardního úzu. A jestliže není zřetelně oddělen hovorový úzus a běžná nespisovná mluva, jsou ostatní horizontálně i vertikálně rozčleněné vrstvy a útvary ještě více vzájemně propustné. Rozdíl se realizují vlastně spíše v různé frekvenci příznakových prvků. A to ještě nesmíme ztráčet ze zřetel, že autor si může vytvořit vlastní soubor výrazových prostředků, který hranice jazykových útvarů záměrně překračuje nebo nerespektuje.

O jazykové situaci v rámci **angličtiny** existovaly spíše jen okrajové informace. Angličtina má také jako většina kulturních jazyků podobu spisovnou a nespisovnou, ale platí pro ni víc než pro jiné jazyky, že členy jednotlivých společenských tříd charakterizuje specifický jazykový habitus především ve výslovnosti (pak mluvíme o akcentu), který prozrazuje příslušnost mluvčího k určité společenské vrstvě. Tyto rozdíly souvisí s tradičním výrazným dělením anglické společnosti na třídy. Shorter Oxford Dictionary uvádí tabulku jazykových vrstev, podle níž do oblasti spisovného jazyka patří hovorová řeč, která je v základě běžnou mluvenou formou celonárodního jazyka, srozumitelnou všem vrstvám národního společenství. Má podobu formální, pečlivou, kultivovanou, i neformální, která přechází už za hranice spisovného jazyka, kam patří i slang, žargon, argot a vulgarismy.

Naproti tomu v *Americce* se vyvinula jakási „nepsaná“ psaná norma vzdělanců, vedle níž existuje běžná mluva nevzdělanců, která je poměrně konzervativní, statická, pokulhává za normou, zachovává staré tvary, které vzdělání

mluvčí dávno opustili. Vyskytuje se málokdy v původní psané podobě, ale poskytuje materiál pro literární ztvárnění. Jazyková variabilita je proti Anglii poměrně malá, i když tam také samozřejmě existují rozdíly teritoriální a sociální jako v každé jazykové komunitě (nejnápadnější ve výslovnosti, ale i v syntaxi a v lexiku). V Anglii je ostatně také možno pozorovat tendenci ke splývání rozdílů. Variabilita se týká spíše užívání různých registrů v konkrétních komunikativních situacích. **Peter Trudgill** ve své nedávné publikaci (1994) dělí anglické dialekt na *tradiční* a na tzv. „*mainstream*“. Tradičními mluví především starší lidé v zeměpisně okrajových venkovských oblastech, kdežto mladší mluvčí z měst používají spíše dialekt „hlavního proudu“, které nabývají postupně nad tradičními dialekty převahu a nahrazují je. Jsou si také vzájemně mnohem podobnější oproti rozdílům mezi dialekty tradičními. Kontakt mezi mluvčími různých dialektů vede k vzájemnému ovlivňování, a tedy ke stírání rozdílů, takže vývoj směřuje až k jakémusi interdialektu, jak se zdá. Obecnou tendencí dialektů pak je snaha zbavit se nepravidelnosti.

Přestože závěr komentářů o jazykové situaci vyznívá vesměs tak, že v současné době dochází, jak se zdá, všeobecně k míšení jednotlivých útvarů národního jazyka a ke stírání rozdílů mezi nimi, existují nicméně stále ještě rozdíly, které je třeba brát v úvahu. V angličtině neexistuje například ještě protějšek obecné češtiny, na druhé straně není nijak zanedbatelný jazyk etnických skupin, který se značnou měrou uplatňuje v americké literatuře a který nemá analogický protějšek v české jazykové situaci. Podíváme se na tento problém detailněji.

ANGLIČTINA AMERICKÝCH ČERNOCHŮ

Pokud jde o řeč **amerických černochů**, považovala se dříve za jakousi neumělou a zjednodušenou formu angličtiny, která se řešovala vesměs překladaťsky primitivně především používáním infinitivů místo určitých tvarů slovesných. Měla to být patrně snaha o zjednodušení tvarosloví slovesa, nerespektování tvarů vyžadovaných slovesnou flexí. Přestože dnes už je známo na základě průzkumu gramatického systému, že černošská angličtina je jakýsi svébytný útvar s vlastním systémem, který prošel stádiem kreolizace a dekreolizace s postupným přibližováním normě (a nikoli nějaká deformace standardní angličtiny, ani její dialekt či archaičtější stádium, jak se někdy soudí), česká jazyková situace nedává možnost brát při překladaťsku tuto okol-

nost v úvahu. Překladatel je vždy omezován jazykovou situací Cj a slohovými normami, ale i ovlivňován územ a tendencemi.

Angličtina amerických černochů se objevuje v literatuře v různých podobách a rovněž její překladové verze u nás se značně různí. Zkoumání umělecké literatury je sice pro zjištění jazykové situace až druhotné, protože krásná literatura není záznamem stavu současné jazykové praxe, jde v ní vždy o použití posunuté a značnou roli hraje i sám charakter písemného projevu, který je vždy tradičně konzervativnější, nespisovné výrazy napsané působí mnohem nápadněji než mluvený projev a značný význam má očekávaná obvyklost grafického obrazu slov, nicméně pro zkoumání překladatelských postupů je nezbytné.

Jestliže se tedy pokusíme o zachycení nápadných rysů charakterizujících díla jak bílých autorů, kteří se pokusili dokreslit typy svých románových postav černochů i jazykem, tak autorů černých, kteří mluvu černého lidu prezentovali rovněž ve více méně stylizované podobě analogicky jako autoři bílí, a konečně i těch současných, kteří programově ožívují tzv. „*Black Talk*“, i když ne v té nejkrajnější podobě, vyčlení se nám několik typů: zpočátku zdůrazňovaná fonetická stránka a její písemné zachycení, postupné odbourávání množství hláskových a morfologických zvláštností, podržování nejpřechyblých rysů a rozvíjení a propracování rysů spíše syntaktických a konečně uplatňování speciálního slovníku. V současnosti převažuje jako protějšek černošské angličtiny obecná čeština promíšená více nebo méně prvky ze spisovné vrstvy hovorové i z běžné mluvy nespisovné, u folkloru obecně venkovským nářečím bez specificky regionálních prvků, u městské mluvy slangem laděným podle prostředí. Ke slangu opět několik poznámek.

SLANG

Konfrontace *slangových* slov, která mají v různých jazycích různé systémove relace – někde se cítí jako příznakovější - je velmi obtížná. Ve slangu zejména mladých je typickým znakem snaha po bizarnosti, po zveličeném expresivním gestu. Slang chce šokovat, provokovat, je to jistý projev vzpoury či neposlušnosti. Projevu se to na příklad přexponováním některých výrazových kategorií; nadsázkou, metaforickými frazeologismy, hovorovými metaforami, nadsazenou expresivitou, ironizováním, komicností, ale i lidovým vyjadřováním, a zejména hravostí s jazykem (**Fr. Miko**).

Obdobně charakterizuje J. Nosek *anglický slang*. Za jeho charakteristické znaky považuje neoprávněnost, nadsazenost, nepravdivost, módnost, burlesknost, vědomý protest proti konvenci, odchylky od autority, hravost a žertovnost. Nelze ho ztotožňovat ani s mlouvou nejnižších vrstev obyvatelstva ani s mlouvou velkých měst.

O anglickém standardním a substandardním slangu existuje řada studií, slovníky uvádějí různé definice, podle nichž se termínem „*slang*“ označuje jednak speciální slovník, jednak vysoce hovorový jazyk, příp. žargon jisté společenské vrstvy, skupiny nebo období. Ve slovnících se tímto slovem označuje stylistické zařazení slova nebo fráze, které nepatří do spisovného jazyka. Hranice mezi slangem a hovorovou angličtinou, která již patří ke spisovné normě, jsou však velmi pohyblivé a neurčité. Slang je vlastně trest hovorového jazyka, vymyká se sice poutům standardní angličtiny, ale hodnotí se dnes jako živý, barvitější, slovníkově bohatší, pružnější atd. V americkém slovníku *Random House Dictionary* se považuje za charakteristický rys slangu novost a nestálost a ani se nutně nespojuje s tím, co se označuje termínem „*informal*“. Vzniká přirozenou potřebou tvoření nových slov, která promlouvají citově podbarvují a vyjadřují subjektivní hodnocení skutečnosti. Není to však nějaký tajný kód, anglický mluvčí mu snadno rozumí, jenže ho nepovažuje za něco zcela regulérního. Je tedy zkrácením stylu, nahrazuje-li překladatel anglický slang slovy zhrubělymi až vulgarismy. Kromě toho je tady i problém časový. Každá generace má svou módu a aktuální výrazy mohou být problematické, nemusíme je najít ve slovníku.

PŘEVÁDĚNÍ SUBSTANDARDISMŮ V PŘEKLADU

U *dialektismů* především je úplná reprodukce pragmatické informace nemožná, protože slova dialektu Cj se dostávají do rozporu s místem děje a protože jsou příliš vázána na určitou skupinu lidí v rámci mluvčích příslušného jazyka. Dialekty mohou mít mimo to různé postavení vůči spisovnému jazyku. Jejich slovní zásoba může i nemusí sloužit jako zásobárna pro spisovný jazyk. Postavení dialektů je v různých jazykových společnostech různé, někde mohou být znakem nižší vzdělanosti, jinde mohou být pěstovány jako kulturní hodnota svého druhu a mohou jich používat i vzdělaní mluvčí. Substituce dialektem Cj by v takových případech nepřinesla rovnost pragmatické informace, mohla by dokonce vyvolat nežádoucí konotace (skotský dialekt pro ruské venkovany). Stejně nemožné je používání slov a vazeb,

kteří jsou vázány jednoznačně na kulturu a prostředí mluvčího Vj. Např. při překládání Pygmaliona do arabštiny je třeba vytvořit analogické sociálně jazykové stigma, nelze-li jinak, třeba i v jiném jazykovém plánu.

Idiolektu je rovněž třeba věnovat pozornost, jde vesměs o vědomý záměr autora.

Výrazy nářečové, slangové, hantýrka atd. se někdy nazývají obecně *substandardismy*. Při jejich převádění lze obecně zachovávat jistá pravidla. Důležité je poznat příznakovou jazykovou vrstvu, odhadnout, jak dalece je relevantní, a když je, nalézt prostředek, jak naznačit, že je jí užito. Záleží i na adresátovi. Budeme-li hledat v češtině dialekt, který by měl podobný status a kulturní asociace jako použitý dialekt anglický, jde už o kulturní transplantaci a taková substituce je riskantní. Nejlépe zůstat jen u náznačky rysů dialektu, ale ne specifického, případně do uvozovaci věty připojit informaci jako „*oděkla londýnským nářečím*“ a přímou řeč pak stylizovat neutrálně hovorově. V zásadě platí dva principy.

První princip spočívá v částečné reprodukci pragmatické informace při úplné reprodukci informace sémantické. To znamená dosadit na místo slangových a nářečových slov Vj hovorová slova Cj se stejnou sémantickou informací. Snížení pragmatické informace u hovorových slov by ovšem vedlo k neutrálním slovům a ekvivalenty slangových nebo nářečových slov by nebyla slova hovorová, ale jen neutrální se stejnou sémantikou, takže pragmatická informace by nebyla převedena ani částečně.

Druhý princip spočívá v odtržení sémantické a pragmatické informace. Zakládá se na tom, že pragmatická informace je nejen fakultativní, pokud jde o její výskyt, tedy má-li se jí či nemá použít, ale není pevně vázána ani na místo. Přemístění pragmatické informace je možné vždy, když má sloužit k označení kulturní úrovně postav, její nálady, případně prostředí pomocí některých slov. Mluva postav románu není fotograficky přesná reprodukce řeči určité skupiny lidí, dialektismy, slangová a hovorová slova jsou v tomto případě jen náznačky jejich skutečné řeči, takže místo pragmatické informace je zcela náhodné. To opravňuje její přemístění. Ostatně jazyky se stejně v pragmatické informaci sémanticky stejných slov neshodují. Dvě věty se stejnou sémantikou výpovědi, kde pragmatická informace nezaujímá stejné místo, mohou být zcela rovnocenné co do účinnosti komunikativní i literární.

Jäger doporučuje kompenzaci, použije-li se v překladu pragmaticky neutrálního ekvivalentu pragmaticky příznakové lexikální jednotky Vj. Tuto změnu je třeba kompenzovat kombinací s dalším pragmaticky příznakovým

protějškem neutrální lexikální jednotky Vj (např. *er hat sein ganzes Geld verplempert*: *rozházel všechny prachy*, tj. pragmaticky neutrální „*Geld*“ je přeloženo pragmaticky příznakovým „*prachy*“, aby se kompenzovala ztráta příznaku v použití neutrálního „*rozházel*“ oproti příznakovému „*verplempert*“).

Problém je v tom, kde jsou hranice, do kterých se musí vejít pragmatická informace odloučená od informace sémantické, čili do jaké vzdálenosti je nutno *kompenzovat* pragmatickou informaci, která nebyla v Cj začleněna do téhož místa jako ve Vj. Jde-li o literární, umělecký text, rozhodující jsou hlediska literární umělecká. Je třeba brát v úvahu rozdíl mezi řečí autorovou, řečí postav a vnitřním monologem. Pragmatická informace musí být převedena v rámci těchto variant, v druhých dvou případech navíc v rámci příslušné postavy.

Obměny mohou být formální v tom smyslu, že pragmatická informace vázaná původně na lexikální rovinu může být nahrazena v překladu pragmatickou informací vázanou na gramatiku nebo na plán hláskový. Přitom vystává zase problém, jak daleko je možno jít v rámci sémantických obměn, které jsou s tím spojeny, protože možnosti převedení pragmatické informace implikují obměny větné struktury i přidání, případně vynechání určitého lexikálního materiálu, a to souvisí se změnami v sémantické rovině. Takové změny navíc postihují ekvivalentnost estetické informace. Přesun z roviny lexikální na gramatickou a hláskovou by měl být vyvážen přesunem v opačném smyslu, aby nedošlo k porušení literárně estetického účinku.

KONOTACE

Při vši spletitosti a nejednoznačnosti probíraných otázek je třeba mít ještě na paměti, že každý národní jazyk má svéráznou, jen pro něj charakteristickou *konotaci* slov. Neexistují dva jazyky, a to ani nejbližší, v kterých by byla významová konotace slov stejná. (Přesněji bychom měli uvažovat o významové konotaci výpovědi, nikoliv slov.) Proto se v překladu vlastně nikdy nedosáhne úplné shody v konotaci výchozího a cílového textu. Obtížnost převádění konotační složky významu lze vysvětlit snad tím, že konotace se váže na emocionální složku lidského vědomí, která není nikdy v celém jazykovém společenství stejná. Jsou tu rozdíly rodinné, skupinové, sociální, oblastní apod. Každý jazyk je rozmanitý, v několika ohledech mnohonásobně rozrůzněný, jeho jednotliví mluvčí ho neuvžívají stejně, v různých situacích uplatňují

různého aspektu. Proto také oblast stylové různosti, kde se nejvíc projevuje otevřený a proměnlivý charakter řeči, se nejvíce vymyká možností explicitního popisu, opírajícího se o obecná pravidla. Rovněž fakt, že naše krásná literatura odráží složitou situaci v rozvrstvení řeči mnohotvárně, že autoři nanejvýše využívají funkčního rozrušení jazyka, je pro možnost exaktního popisu nevýhodou, ale při úplném teoretickém popisu přirozeného jazyka je třeba okruhů jeví postupně rozšiřovat i na tuto oblast.

METODA PŘEVODU STYLSTICKÝCH ROZDÍLŮ

Důležitou orientační pomůckou pro překladatele zde představuje *konfrontační popis stylistických rozdílů*. Než bude vypracována obecná teorie a metoda pro zabudování stylu do popisu vnitrojazykových ekvivalenčních vztahů, je třeba se zaměřit na empirickou cestu, omezit se na konfrontaci určitých segmentů textových typů a zjišťovat tendence, preference pro stylistickou volbu. Přitom situaci ztěžuje fakt, že stylistická informace nemá svůj autonomní znakový inventář, je navržena jako sekundární informace na lexikální a gramatické znaky textu i na jejich specifické uspořádání.

Za ideální pro stylistickou konfrontaci lze považovat získání přehledu o inventurních možnostech obou jazyků na základě zjišťování, jakými jazykovými prostředky jsou naplněny výrazové kategorie, a pak postupně přejít od komunikativních sfér a žánrů v nich uplatňovaných k zjišťování jejich závislosti na sociální specifice společenství, která jazyk užívají.

Zvláštní situace nastává, použije-li se *cizího jazyka* v textu.

CIZÍ JAZYK V TEXTU

Rozhodující kritérium ve všech případech je funkční. Týká se to i *cizího jazyka*, použitého v literatuře jen náznakově pro vytvoření atmosféry, v oslověních, pozdravech, společenských frázích atd. Za těchto okolností zůstává cizí jazyk i v překladu v původní podobě, např. *Salud, Camarada, Hola, guapa, Inglés, Qué va* má stejnou podobu ve výchozím i cílovém textu Hemingwayova románu „*Komu zvoní hrana*“.

Totéž platí pro výrazy, jejichž obsah je snadno domyslitelný z kontextu. Viz ukázky z téhož románu jen v překladové verzi:

„...existuje jenom teď, pak tedy musím velebit ono teď a jsem proto náramně šlásten. Teď, now, ahora, maintenant, heute ... Esta noche, dnes večer; to-night, ce soir; heute abend. Život a žena, life a wife, vie a mari. Ne, to nevychází... Například now a Frau, ale ani z toho nic neplyne. Dejme tomu mrtvý, dead, mort, muerto, tot. Nejmrtvolněji z toho zní tot. Válka, war; guerra, guerre, a Krieg. Válku nejlépe vysituje Krieg, či snad ne?“

Kde sémantická hodnota sdělení v cizím jazyce nevyplývá ze situace ani z kontextu, uvádí se paralelně domácí verze (v originále i v překladu).

„Me voy.“ *the gypsy said.* „I go.“ – „Me voy.“ *řekl cikán.* „Už jdu.“

„No es nada.“ *she said.* „A bridge is nothing.“ – „No es nada.“ *řekla.* „Most, to k ničemu není.“

Jestliže autor znalost dalších cizích jazyků užilých v textu prostě předpokládá, uvádí se pro každý případ překlad do cílového jazyka ve vysvětlivkách. I užití angličtiny zkomolené pod vlivem francouzštiny je objasněno ve vysvětlivkách, např.: „Tiens, itens, ale to jest dobře smutné, to ma víra, ano.“ Vysvětlivka: ... školácky otrocky překlad z francouzštiny.

Uvedená ukázka je z Joyceova *Odyssea*. Složitou překladatelskou problematiku tohoto díla neilustruje ovšem zdaleka i plně šíří. Joyceův styl skýtá nepřehlednou hojnost překladatelských problémů, jak uvádí překladatel v doslovu: „text se hemží stylistickými ozdobami, jako jsou *onomatopoeje, aliterace, vnitřní rýmy a jiné hudební a rytmické prostředky, nemluvic o calembourech, přetřknutích, parodiích, zkomoleninách, patvarech.*“

Překladatel je často nucen řešit problémy spojené s odklonem od spisovné normy jazyka. Kromě užití substandardismů jde o tzv. *netradiční použití jazyka*, které spočívá mj. v deformaci, v záměrném funkčním užití jazyka chybného, primitivního, deformovaného z různých důvodů a s různým cílem, ať už jde o zvýraznění situace, plastické oživení postav, zpestření stylu, dokumentární svědeckví či jiné efekty. Přitom může jít o kombinaci s použitím cizího jazyka. Tak např. zatímco jsme u Joyce uvedli ukázkou deformovaného jazyka vlivem cizí struktury, v Salingerově románu „*The Catcher in the Rye*“ je pasáž, v níž francouzské zpěvačky uvádějí svá vystoupení anglicky s výrazným francouzským akcentem. Deformace se zaměřují na zvukovou stránku:

„And now we like to geeve you our impression of Vouly Vou Fransay. *Eet ees the story of a leetle Fransh girl, who comes to a beeg ceety ... and fall een love wees a leetle boy from Brookleen. We hope you like eet.*“

I český překlad se zaměřuje hlavně na hláskové deformace:

„*A nyní bykom vám křelí prážedvesty „vulé vu francé“.* Je to istorie maličke francouzské dyvenky, co přizide do velkého mjesta a zamiluje se do maleho klapce z Brooklynu. Doufáme, že ona vám bude líbity.“

Zejména jevištní mluva využívá plně všech rovin jazykového systému při snaze o vystižení mluvy cizinců, která přináší na scénu komický prvek. V Shakespearových „*Veselých panických windsorských*“ vystupuje s tímto posláním anglikánský pastor pocházející z Walesu, jehož mateřštinou je kelšština a který angličtinu láme „na cucky“, druhým „komolitelem“ angličtiny je francouzský lékař. Obě postavičky představují překladatelský problém, který každá éra řešila po svém.

Ze starších překladatelů Jakub Malý nechal hovořit pastora slovensky a J. V. Sládek dokonce hanácky. V prvním případě šlo o zvolení jazyka příbuzného a už vůbec ne komického, v druhém o nářečí, které sice může připadat někomu komické, ale je to nářečí národního jazyka, kdežto autorovým záměrem bylo použít ke komickému efektu zkomolenou, deformovanou angličtinu, navíc deformovanou cizincem, který hovoří jazykem zcela odlišným, nepřibuzným. E. A. Saudek v doslovu ke svému překladu uvádí, že neviděl jiné řešení než zvolit „*přivornou, uši trhající, češtinu malostranského Němčička, kterému ani na mysl nepřicházelo, co s naší mateřštinou tropí a který nám připadal přibližně stejně směšný jako Shakespearovu obecenstvu Welsan.*“ Malá ukázka:

VELEBA. „*Když vy žikate, že rytýř Jan Falstaff si na vás tófolil kšivda, já zase žikám, že já jsem od církev a že mi to bude móc tešit udelat fás zase tópy a usmířit fás opa s tým rytýř.*“

Francouzův projev nebyl pro překladatele tak problematický. Česká slova zasadil do francouzských větných vzorců, promíslil je francouzskými slovy a frázemi, citoslovci, společenskými klišé i celými větami a ponechal nejnepřesnější rysy francouzské výslovnosti. Ostatně uvedeme si opět ukázkou ze Saudkova překladu:

CAJUS. „*Ty ne Jean, ty ,loupý, Onza!, Onem, vem kord a marš v patak za já a la cour, na dvůr! ... Ah, mon Dieu! Máám spjek. Nezderžuj! Pro buk, qu ai j'oublié? Flašyčka dans mon kumbalek. Quel malheur, nekat' o tam!*“ Přesnost a věrnost denotačního významu se podřizuje potřebám pragmatického hlediska.

Podobně komicky vyznívá slovní humor v humoristické knize Leonarda O. Rosse „*Pan Kaplan má třídu rád*“ (*The Education of Hyman Kaplan*), jejíž

hrdina, evropský židovský přistěhovalec do Ameriky, pan Kaplan, zoufale láme angličtinu v newyorském večerním kurzu angličtiny pro dospělé. Pavel Eisner v předmluvě ke své české verzi upozorňuje, že celá povaha díla si vynutila co nejextenzivnější výklad slova „*translatura*“ – pře-ložit, pře-místit, pře-nést jinam. Často byl nucen jen parafrázovat, natolik text závisí na metajazykovém aspektu, vnitrojazykové problematice, vztahu mezi gramatickými kategoriemi, které systém českého jazyka nemá nebo jich nemůže analogicky využít. Zato zařadil navíc obdobně budovanou kapitolku „*vidovou*“, v níž pan Kaplan marně zápasí se složitostí této slovenské gramatické kategorie. V knize není ani uvedeno „*Přeložil Pavel Eisner*“, ale „*Zpracoval Pavel Eisner*“. To co Ross objevil v angličtině, Pavel Eisner vynalézal a objevoval v češtině, praví redakční poznámka. Pro ilustraci opět ukázka.

„*Noviny sou, co já bych žek, nejbáječnější fjec, co máme zavedenou v civilisaciön. Dámyapánove, já dám otázek: Co je noviny? Ha! Záznaka od technik! A fíchova liduch! ... Až se člověk valí smíchy, dyž to čte! ... A v neděli ty psíkny – né! – ty psílohy!*“

Ještě vynalézavější a vitpnější je novější verze, kterou se s panem Kaplanem vypořádal Antonín Přidal. Ukázka:

„*Největčí a nejfantastýš spisovatelé pro něj byli Ček Londým s jeho Bílým Česákem, Valda Vítman, co psal verši Z tepla trávy, a dvůrce dvouch kouselných knížek pro velký a malý hoši – Dobrý družstvo Toma Štajera a Dobrý družstvo Chňaplkteryho Fina.*“

„*Tak teda, masový proščetky sou podle mýho souda úblnej záznak civilizaciöního pokroka. Vemte čeba načiklad takový denitisky. ... Tisk je hromadný proščetiek, ponevaž sou v něm hromády čtení a koukáního, je tam poučování a zábafa. Skratkadobže tisk je šeko! Je tragédýje! Je žvanda! Je velká vymoučenost moderní doby. ... On dáva milijónám opěratelů do hlavy poslední zprávy o celým zeměkouli, aby každej věděl, kam to s ním de, a proto sou tam tlustý tituly a důvodníky a komentási a kreslený tipy do politiky a manšeství a čížovky a šeljiaký lušťovky pro chytřy mosky... Taký se do tisku píšou horoskoly pro každího, kdo je naroděnej do nákyho zvěrodruhu, čeba do draka nebo do plíženci nebo do kozího roha, tak aby věděl, esli mu jakšeziká neboží koupel – a s horoskokama se píšou metrologický čepovědi, esli ráno vyšlo slunko a jak dlou brzy vysokýho tlaku a kerý sou k nám na cestě kalamiky, to šeko šecánko najde čovek naitisknuť v různých novinách a časopisách a revách ... (str. 292–4).*“

Kdysi stačilo, když se v deformované řeči zaměňovaly rody a koncovky, občas se vložil do textu nějaký germanismus. Této praxi, říká J. Boor, je dnes

třeba holdovat jen velmi zdrženlivě. Mnohem modernější a umněší je například vynalézání nových skrytých, zejména sémantických asociací. Deformace jen v oblasti morfologické, případně fonetické a syntaktické, mají jen povrchový, formální charakter, lépe je využívat sféry sémantické, kde se pracuje s představami, obrazy, pojmy a ideami, tedy s vnitřní náplní jazyka, a ne s jeho vnější formálně zvukovou podobou. Doporučuje se využívat znalosti zákonitostí a procesů jazykového vývoje, cest, které vedou k ustavení a na druhé straně k porušování spisovné normy, a uplatňovat je při deformování jazyka vědomě správně nebo vědomě nesprávně, do jisté míry až absurdně nad míru, v duchu jazyka i proti jeho duchu a podobně, jak to praktikoval ve svých překladech například Pavel Eisner a především právě jmenovaný Antonín Přidal. Složitě řešení si bezpochyby vyžádal také převod jazyka Haško-va Švejka (o tom podrobněji P. Frost).

DEFORMACE SPISOVNÉ ŘEČI

Překladatelsky je třeba se vypořádat nejen s cizími jazyky, tak či onak deformujícími jazyk textu, ale i s jinými zásahy do jazykového systému. Tak ve Wellsových „Prvních lidech na Měsíci“ (*The First Men in the Moon*) se objevuje Selenit, fiktivní obyvatel Měsíce, který se naučil pozemskou řeč jako souhrn pojmenovacích jednotek, takže mluví jako slovník. V překladu: „Nenávidět všichni, kdo nekreslí jako on. Zlobit se. Nenávidět všichni, kdo kreslí jako on lépe. Nenávidět všichni lidi. Nenávidět všichni, kdo nemyslet celý svět na kreslení. ... Všichni věc znamenat pro něj nic – jenom kreslit... Říci historie všichni věc. ...“

Jiným typem deformace je zachycení poruchy řeči, koktání. Ukázka z románu Kena Keseyho „Vyhodíme ho z kola ven“ (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*) v originále i v překladu:

„...fuh-fuh-flunked out of college be-be-because I quit ROTC. I c-c-couldn't take it. Wh-wh-wh-whenver the officer in charge of class would call roll, call 'Bibbit', I couldn't answer. You were s-s-supposed to say heh-heh-heh ... „Here sir“, and I never c-c-could get it out.“

V překladu je opakování náslovných hlásek nebo slabik přeneseno na jiná místa v textu, kde se v češtině může uplatnit analogický jev.

„... vy-vy-vyrazili mě z fakulty, po-po-poněvadž jsem nechodil do k-k-kurzu záložních důstojníků. Ne-ne-nemoh jsem tam vydržet. Vždycky když ten oficír co velel našemu járu, z-z-zjišťoval přítomnost a zvolal: „Bibbit“, nemoh jsem o-o-odpovědět. M-m-měli jsme říct z-z-zd-zd ...“ ... Měli jsme říct „zde“, a já to nikdy ze s-s-sebe nedostal.“

Deformace způsobená jen zárodečným vzděláním pisatele, mluvčího navíc dialektem, se uplatňuje v Dickensově románu „Nadějně vyhlídky“ (*Great Expectations*). Ukázka Pipova dopisu v původním znění:

MI DEER JO i OPE UR KRWRITE WELLi OPE i SHAL SON B HABELL
4 2 TEEDGE U JO AN THEN WE SHORL B SO GLODD AN WEN I M
PRENTDG I U JO WOT LARX AB BLEEVE ME INF XN PIP.

Emanuel a Emanuela Tilschovi se pokusili dopis převést analogicky včetně využití číslic a verzálek, některé grafické deformace však vyznívají v české verzi dost nepravděpodobně, nelogicky, např. použití redukce samohlásek. Tady zůstali pragmatickému aspektu překladu poněkud dlužni. Kopírování anglických deformatických působí v českém textu samoúčelně. „MiLi JO doFaM Žse Maš docLa doBřE doFaM Ž brŽi bUd UMocT UčiT i b JO to BudmE ia Ko bRa3 Co a aŠ bUdU tVui uČěnik to bUd tPRF iEGraC vit sRDČně Ž zDRa viJO tVU i vRni PIP.“

V dialektu z Vonnegutovy „Kolíbky“ (*Cat's Cradle*) je věta „So if I am going to be a Christian under those conditions, I have to make up a lot of new stuff“ modifikována takto:

„Zo,“ he said in dialect, „yeff iy bam gong be Kret-yeen hooner yoze konsteez-yeen, iy hap ny yup oon lot nee stopf.“

Překladatel si pro českou verzi vytvořil systém vycházející patrně ze zásad dětských „tajných“ kódů:

„Mahlali tehy“, řekl dialektem, „byht' kreshthenim zaha thakovhlihich pohornhyneka, muhu sisi hustavichiměh vyháchle toshu nóvlyh phighulej.“

Český překlad je stejně málo strozumitelný jako anglický původní text, funkčně si odpovídají.

Z uvedených ukázek vesměs dobrých, funkčně ekvivalentních překladů je patrné, jak je možno a jak je důležité zachovávat v překladatelském procesu i pragmatický invariant uvedeného typu.

Do vnitrojazykového pragmatického aspektu se zařazuje přínáležitost konkrétních jazykových prostředků k určitému *funkčnímu stylu*, k určité stylistické rovině, rejstříku atd., což se vyjadřuje stylistickým zabarvením nebo určitou relevantní frekvencí daného prostředku (emocionálního, expresivního, estetického, hodnotícího), využitím příslušného jazykového útvaru či vrstvy a právě ilustrovaným nekonvenčním použitím řečových prostředků. Přínáležitosti textu k funkčním stylům a problémům, které z toho vyplývají pro překladatele, je věnována následující část.

FUNKČNÍ STYLY A PŘEKLAD

Způsob přístupu k dané problematice předpokládá lingvistickou přípravu, ovládnutí syntaktických pravidel a zásad v obou jazycích – výchozím i cílovém i znalost práce s lexikálními pomůckami. Účelem této části je uvedení do obsahově ekvivalentního převádění z jednoho jazyka do druhého (z angličtiny do češtiny). Nebudeme se zabývat problematikou jednotlivých stylů do všech podrobností, ani se nechceme pokoušet o jejich definitivní klasifikaci. Uvedeme pouze zásadní charakteristické rysy a literaturu k dalšímu studiu. Plné bibliografické údaje jsou zařazeny do seznamu literatury na konci skriptu.

Zaměříme se především na styly psaného projevu, i když je tím celková problematika omezena a zjednodušena. Programově nezařazujeme jazyk hovorový, ale aspoň stručně se zmiňujeme o jazyku rozhlasového a televizního vysílání, ať zpravodajského či jazyka komentářů a reklam.

Přehled začíná netradičně stylem úředním, *administrativním*, stylem do- tazníků, vyhlášek a nejběžnějších dokumentů. Vychází se z předpokladu, že v praktickém životě studenti nutně narážejí na problémy spojené s překladem právě těchto textů. Kromě toho je to styl s prakticky nulovou hodnotou estetickou, a uvážíme-li, že nezbytnou podmínkou adekvátního překladu je ekvivalentní převedení věcné i estetické stránky originálu, je uvedený styl po této stránce celkem nejméně problematický. Není ovšem bez problémů pragmatických.

Neutrálním laděním a výrazným výskytem termínů, ustálených obrátů a specifickou syntaxí je tomuto stylu nejbliže *Jazyk vědy a techniky*, který je těžším odborné překladatelské práce. Jde přitom jak o odbornou literaturu vědeckého zaměření, tak o literaturu populárně naučnou.

Jako samostatný styl v angličtině je uveden styl *zpravodajsko informační* s nastíněním specifčnosti jeho žánrů a s podrobnějším rozbořením překladatelského postupu. V naší lingvistice je považován za součást stylu publicistického, ale v angličtině je natolik svérázný, že je ho možno osamostatnit.

Styl *publicistický* zařazujeme na poslední místo. Je to styl, který stojí na pomezí mezi stylem vědeckým, odborným a mezi stylem uměleckým, literárním. S vědeckým stylem ho spojuje především logická stavba a výskyt termínů, s uměleckým citově zabarvená slova a obrazné vyjadřování, i když často ustálené, netvůrčí.

Styl *umělecký* s jeho rozmanitostí vyjadřovacích prostředků jak po stránce lexikální, tak po stránce syntaktické a po stránce využití stylistických pro-

středků ponecháme v této části stranou, je však předmětem naší pozornosti v ostatních částech skriptu.

U jednotlivých stylových skupin si budeme postupně všimnat základních charakteristických rysů v češtině a v angličtině. Pro překladatele uvádíme hlavní zásady práce s jednotlivými styly. Existuje celá řada různých typů překladatelských operací, kterých se používá podle toho, o jaký jde typ funkčního stylu, účel a způsob sdělení, i když všechny mají společného jmenovatele v principiálním požadavku na překladatelský úkol, tj. převedení invariantní informace. Informaci přitom chápeme v širším slova smyslu, to znamená, nejen jako informaci věcnou, obsahovou, ale i estetickou, tedy nejen to, co sdělujeme, ale i to, jak se to sděluje a jaký to má dopad na příjemce. V některých žánrech hraje ovšem důležitější roli obsah, tedy věcná informace (ve stylu administrativním, vědeckém a zpravodajském), v jiných, např. publicistických, ale především v uměleckých, a to zejména v poezii je neméně významná, případně i významnější forma, informace estetická. Čím více se styly neliterární, neumělecké, věcné blíží stylu uměleckému (např. eseje, reportáže), tím větší roli hraje i převod informace estetické.

S tím souvisí celá řada rozdílů v přístupu překladatele k převádění textu, ať jde o zachování či porušování větných celků, o volbu výrazových prostředků, o používání slov v základním či odvozeném, sekundárním, případně periferním významu, o použití obvyklých, tradičních či originálních obrazových prostředků, o kompenzaci či substituci prvků gramatických i tematických, které se vzpírají přeložitelnosti, o objem tzv. vnitřních vysvětlivek atd. Překladatel musí volit vyjadřovací prostředky nikoli stejné, ale takové, které mají stejnou funkci jako prostředky jazyka výchozího. (Je známo, že stejné prostředky jazykové mohou mít v různých jazycích různou funkci nebo různou škálu funkcí a její funkční využití, např. pasívum v angličtině nebo francouzštině oproti češtině, podobně větné kondenzory v angličtině a v ruštině mají jinou stylistickou hodnotu než v češtině apod.) Překlad není jen prostá výměna slov podle gramatických pravidel, jak jsme již několikrát zdůraznili. Nejdříve si pomoci základní české a slovenské lingvistické literatury objasníme nejdůležitější pojmy.

Styl podle dnes u nás přijímané definice je způsob cílevědomého výběru, zákonitého uspořádání a využití jazykových prostředků se zřetelem k situaci, funkci, zámeru autora a k obsahovým složkám projevu. Jazykové prostředky jsou především lexikální, gramatické a fonologické, ale také je třeba brát

v úvahu prostředky parajazykové, tj. grafické v psaném projevu, tempo, timbre apod. v projevu mluveném, dále kompoziční výstavbu, tematiku apod. Přitom příslušnost jazykových prostředků k té či oné stylistické rovině musejí všichni uživatelé jazyka chápat stejně – to znamená, že styl a jeho prostředky jsou součástí komplexního jazykového systému.

Mezi styly jsou rozdíly, které způsobují tzv. *slohotorní činitele*, na jejichž základě dochází k volbě příslušných jazykových prostředků. Vypůjčíme si škálu bohemistických kritérií. Záleží na tom, jde-li o

- 1) materiál zvukový nebo grafický,
- 2) dialogický nebo monologickou formu,
- 3) přítomnost nebo nepřítomnost adresáta projevu,
- 4) připravenost či nepřipravenost projevu,
- 5) statický nebo dynamický způsob podání,
- 6) účast prvků rozumových a citových,
- 7) soukromé nebo veřejné prostředí,
- 8) funkci sdělení prostě sdělnou, odbornou prakticky nebo teoreticky, převědčovací či esteticky sdělnou.

Některé rozdíly jsou vymezeny jako binární opozice (zvukový, grafický), jiné jako škála přechodu (statický – dynamický způsob podání a podobně účast prvků rozumových a citových). Nejdůležitější slohotorní činitel je zřejmě *funkce* sdělení. V různých oblastech dorozumívání existují různé požadavky, které má jazykové vyjádření plnit. Podle nejdůležitějších funkcí jazyka se vypracovaly jeho hlavní styly, tzv. *funkční*.

Základy teorie funkčních stylů a jazyků byly položeny na počátku třicátých let v práci **B. Havránka** „*Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*“. Na základě hlavních funkcí spisovného jazyka stanovil Havránek základní funkční jazyky: hovorový, pracovní (věcný), vědecký a básnický, a to podle konkrétního cíle projevu a podle způsobu projevu.

V průběhu času vycílenili různí jazykovědci různý počet stylů podle toho, jaká kritéria přijímali, ale ve většině známých klasifikací není dostatečně zřetelně protiklad stylu uměleckého a stylů ostatních.

Dnes se u nás zřetelně rozlišují styly *věcné*, tj. takové, u nichž je estetická intence mluvího buď odsunuta do pozadí, nebo není vůbec přítomna, a styly *umělecké*, které se vyznačují přímou nebo nepřímou estetickou intencí. Havránkovu klasifikaci stylů významně rozšířil **M. Jelínek** o samostatný styl publicistický.

Neméně významná je slovenská klasifikace **E. Paulínyho**, který liší styl umělecký a dorozumivací styly soukromých a veřejných projevů. Z jeho klasifikace vychází mj. J. Mistrík, který snížením stupně obecnosti sestupuje u dorozumivacích stylů soukromého styku na styl hovorový a u stylu veřejného styku na styl naučný, publicistický a administrativní. Odborný styl je dnes už tak disparátní, že je těžko udržitelný jako jednotný (to byl přístup Trávníčkův) a nutně se rozpadá na samostatné styly.

Věcné žánry byly podle Mistríkova badání vesměs opomíjeny snad pro svou formální jednoduchost, relativní schématicčnost a stereotypnost. Od vzniku tisku se sledovaly některé publicistické prvky, které se blížily stylu uměleckému, vznikla celá řada administrativně právních útvarů, ale jak žánry administrativní, tak žánry naučné byly krásné literatuře odjakživa velmi vzdálené a ani z jazykovědné stránky se jejich stylu nikdy nevěnovala pozornost.

Problémy stylů se zabývá také **J. Váček** ve svém skriptu „*Chapters from Modern English Lexicology and Stylistics*“. Při klasifikaci stylů bere v úvahu spíše než cíl sdělení přístup sdělovatele k sdělované skutečnosti a přístup sdělovatele k adresátovi. Přístup souvisí úzce se záměrem autora a s tím, jaký účel má sdělení splnit. Je to tedy opět funkční metoda, jenže nevychází z apriorní logické úvahy, ale z rozboru konkrétních textů a užitých prostředků. Na jejím základě dochází k rozložení stylů podle toho, zda

- 1) převládá zřetel na obsah, nikoli na formu (výhradně informativní styl, např. žurnalistický),
- 2) obsah a forma má stejnou platnost, a na vztahu mezi fakty nezáleží (prostý sdělovací styl),
- 3) obsah a forma má stejnou platnost, ale fakta jsou řazena systematicky a s náležitým vzájemným vztahem (argumentativní styl), a konečně
- 4) je-li hlavní pozornost na formě (styl formalistický).

A dále, autor se může obracet na adresáta s otevřeným apelem (styl propagandistický) nebo bez apelu (styl prostý). Přitom forma může být psaná nebo mluvená.

Je přirozené, že v nauce o stylu čili stylistice, která je pojímána jako jazykovědná disciplína (někdy se používá termínu *lingvostylistika*), se objevují nové cesty a nové pohledy. Jako vědecký, lingvistický obor se stylistika rozvinula až po druhé světové válce. Nejrozsáhlejší výzkumy se prováděly ve Spojených státech a v Sovětském svazu, teoreticky výrazně přispěla Anglie, Francie a rovněž česká a slovenská lingvistika. Ta velmi přesně diferencovala

styly, což velmi pomohlo teorii překladu, i když v klasifikaci stylů se nepředpokládá jednotné řešení. Hranice stylů ostatně nejsou ustálené a nelze je nijak přesně vymezit.

Styl je záležitost dynamická, vzniká, mění se, případně zaniká podle toho, jak se vytvářejí ve společnosti nové funkce, které stavějí jazyk před nové úkoly. Styly se vyvíjejí a mění mnohem rychleji než systém fonologický, gramatický či lexikální. Např. naučný styl vznikl poměrně nedávno a už se štěpí na zřetelně rozlišený vědecký a populárně naučný, příp. instruktivní. Ještě prudší je vývoj publicistického stylu, který v naší jazykovědě začal nabývat svérázné podoby až po válce a dnes se člení na žánry informativní, úvahové a beletristické. V angličtině je rozdíl mezi stylem informativně zpravodajským a publicistickým tak výrazný, že je lze považovat za dva samostatné funkční styly. A konečně administrativní styl je ve své komplexnosti nejmladší a už je u nás zřejmý rozdíl mezi starším stadiem, které se blíží západoevropskému, je popisnější, osobnější, výrazově volnější, a mezi dnešním, které je strohé, statistické, konciznější. A ve všech těchto poměrně mladých stylech přibývají nové a nové útvary.

Nejživější fluktuace a interference je na základě **Mistríkova** průzkumu mezi stylem hovorovým a populárně naučným, mezi publicistickým a administrativním v oblasti zpravodajské publicistiky a mezi publicistickým a uměleckým v oblasti žurnalistické beletristiky. Rozšiřováním literatury faktu se pak dostávají k sobě i styl umělecký s naučným.

Západní stylistika se rozvíjela a dosud rozvíjí v prvé řadě na materiálu uměleckých textů, a proto jsou v ní stále silné tendence ztotožňovat stylistiku s poetikou. V americké stylistice je zase silná tradice stylistiky pojímané prakticisticky, jako by to byla především školní metoda, jak naučit žáky dobře stylizovat.

Našemu pojetí je nejbliže rozpracování **Hallidayovy** koncepce rejstříků (*registers*). Tak se s ní setkáváme u finského lingvisty **N. E. Enquist**a a u anglických lingvistů **D. Crystala** a **D. Davyho**. Vedle hlediska časového a místního přihlížejí ještě k poli (*field of discourse*), tj. k funkční slohové či komunikační oblasti, která má vliv na volbu gramatických a zejména lexikálních prostředků, hlavně, pokud jde o technickou nebo jinou odbornou oblast, ale je potřebná i při průzkumu literárního jazyka. Dále berou v úvahu způsob (*mode of discourse*), který vyplývá z rozdílů mezi psanou a mluvenou formou sdělení, z nichž každá má svérázné rysy i gramatické a lexikální, a konečně i celkový tón (*tenor of discourse*), jenž se týká stupně formálnosti situace, kterou řeč odráží, což závisí na vztahu mezi sdělovatelem a vni-

matelem. Vedle těchto přístupů existuje ještě celá řada různých koncepcí vycházejících z různých základních definic stylu, těmi se však zabývat nebudeme.

Pro stylistiku anglického jazyka jsou přínosné také monografie ruských jazykovědců **I. R. Gaľperina** a **A. D. Švejcera**, kteří zastávají rovněž funkční přístup k problematice stylu. Gaľperin rozlišuje ve svých pracích pět funkčních stylů, ale zdůrazňuje výslovně, že jeho systém vychází ze situace anglického jazyka a nemůže být zevšobecnován. V rámci každého stylu pak vyděluje několik stylů dílčích (*substyles*):

- 1) styl beletrie: poezie, umělecká próza, drama,
- 2) styl publicistický: projevy v tisku, eseje, články v časopisech a novinách,
- 3) styl novin: novinové titulky, krátké zprávy, inzeráty,
- 4) styl vědecké prózy: styl užívaný v humanitních vědách, styl užívaný v exaktních vědách,
- 5) styl oficiálních dokumentů: obchodních, právnických a vojenských.

Podle Gaľperinova pojetí existují jazykové styly pouze v psané podobě jazyka, což v dnešním stádiu rozvoje stylistiky nemůže obstát, ale jinak jsou jeho práce užitečné. Opírají se o všechny dosavadní důležité studie z oblasti stylistiky a jsou doloženy množstvím vlastního materiálu.

Dřívější četné práce a studie z oblasti anglické stylistiky, jejichž autoři jsou Angličané (H. W. Fowler, F. G. Fowler, G. T. Warner, A. Warner) jsou zaměřeny příliš pro rodilé mluvčí anglického jazyka a dnes jsou již nutně zastaralé stejně jako konfrontačně orientované německé příručky anglické stylistiky (Ph. Aronstein, M. Deutschbein), jejichž kritéria pohledů na anglickou stylistiku již v mnoha ohledech neodpovídají dnešnímu stavu angličtiny, jak ukazuje J. Vachek na řadě příkladů.

Za nejlepší úvod do problematiky anglického stylu se stále ještě může považovat kniha zmíněných už autorů **D. Crystala** a **D. Davyho** „*Investigating English Style*“. Autoři přistupují k problematice stylu podobně jako pražská škola – z hlediska funkční diferenciaci stylových variant angličtiny. Pokoušejí se identifikovat konkrétní rysy jazyka, které charakterizují jednotlivé žánry, detailně však analyzují jen některé. Zejména cenný pro nás je rozbor konverzační angličtiny a angličtiny novinářských zpráv. Oba autoři si uvědomují, že spousta problémů teprve čeká na zpracování, vymezují příslušné oblasti a ukazují, jakými cestami by se k nim mělo přistupovat. Stylistické rysy

angličtiny nekonzultují ovšem s problematikou jiných jazyků, kniha je opět určena především pro anglické čtenáře.

Konfrontačně zpracovaná je stylistika moderní angličtiny pouze na pozadí moderní francouzštiny v knize kanadských autorů **J. P. Vinaye** a **J. Darbelnet** „*Stylistique comparée du français et de l'anglais*“ a na pozadí moderní němčiny v knize **Wolfa Friedricha** „*Technik des Übersetzens*“. Českoanglická konfrontační stylistika zpracována ještě nebyla, existují jen dílčí studie.

Teoretické překlady považují přihlížení k různosti funkčních stylů a jejich prostředků za neobyčejně důležitý faktor při restrukturaci či syntéze textu, ať je to sovětská škola od **A. V. Fjodorova** až zejména po **A. D. Švejcera**, který se zaměřuje na analýzu charakteristických rysů především žurnalistického zpravodajského stylu a uvádí i praktické metodické pokyny k jejich převádění z angličtiny do ruštiny a opačně. Podobně představitelé západní teorie a praxe překlady **E. A. Nida** a **Ch. R. Taber**, kteří charakteristické rysy anglických funkčních stylů klasifikují a kombinují s přihlídnutím k účelu, cíli sdělení. Rozlišují tak styl technický, formální publicistický, neformální, obecný hovorový, důvěrný, vedle toho řeč básnickou a prozaickou, faktory historické, teritoriální, sociální, generační apod.

STYL ADMINISTRATIVNÍ

Pro označení nejmladšího a překladatelsky nejméně problematického funkčního stylu používáme s J. Mistríkem termínu „*administrativní*“, i když se uvádí také označení „styl úřední, prakticky odborný, jednací, styl úředních dokumentů“ apod.

Do administrativního stylu se zařazuje sice i starý styl právníký a styl diplomatických listin, ale především je to styl veřejného styku, který zahrnuje celou řadu žánrů a útvarů. J. Mistrík je dělí na dokumentární, tj. zápisy, protokoly, rezoluce, smlouvy, směny apod., a na oznamovací, tj. vyhlášky, oběžníky, směrnice, inzeráty, telegramy atd., a na heslové, tj. soupisy, tiskopisy apod. Vesměš jde o psané projevy, i když existují i formy mluvené.

Administrativní styl svou *adresností* souvisí se stylem publicistickým, ale blíže má ke stylu vědeckému. Jeho typickými znaky jsou *věcnost*, *jasnost*, *jednoznačnost*, *přehlednost a stručnost*. Po jazykových stránce je dost stereotypní, lexikálně a syntakticky chudý a kompozičně poměrně primitivní. Zahrnuje

vesměs jakési umělé útvary, vcelku značně disparátní, velmi různorodé i rozsahem.

K. Hausenblas charakterizuje tento styl ve srovnání se stylem prostě sdělovacím jako určitější, přesnější, propracovanější, používající ustálené speciální výrazy, obraty a často i formulace. J. Mistríkovi se administrativní styl jeví jako značně knižní, s ustrnulou funkční větnou perspektivou (výchozí diskó – jádro) a s množstvím větných kondenzorů (zejména přechodníků a přičestí), které mají původ pravděpodobně ve vzorech formulací latinských a německých.

V některých žánrech, které vyžadují především stručnost, lehkou orientaci a přehlednost, se vypouštějí spojovací výrazy a často i slovesa a uplatňují se výčty. Všechny žánry jsou *neosobní* – mluví se označuje obvykle anonymní první osobou plurálu a adresát druhou osobou plurálu – jde vlastně o dialog, na jehož jedné, případně obou stranách může stát kolektiv. Snaha o *objektivní* vyjádření vede k volbě zcela neexpressivní, věcně zaměřené slovní zásoby s množstvím čísel, jmen, termínů, zkratek a značek srozumitelných z kontextu. I grafická stránka hraje jistou roli, i když požadavky na prostor mohou mít vliv na volbu lexikálních jednotek a syntaktických konstrukcí.

Anglický styl úředních dokumentů zařazuje jako samostatný funkční styl především I. R. Galperin ve svých monografických zabývajících se anglickou stylistikou, a to s dílčími styly *obchodním*, *právníckým* a *vojenským*. O dosti podrobnou analýzu zejména právníckého jazyka (většně mluvených projevů právníckých) se pokoušejí D. Crystal a D. Davy.

- Galperin charakterizuje anglický úřední styl rovněž především
- 1) systémem *termínů a ustálených obrátů*,
  - 2) použitím *zkratek, značek a smluvných symbolů*,
  - 3) základním, *primárním lexikálním významem slov*,
  - 4) *minimálním až nulovým výskytem slov emocionálně zabarvených a interjektivních* a
  - 5) určitou *skladebnou strukturou*.

Je však třeba mít na paměti, že dnes je administrativní styl už mnohem různorodější než dříve, protože se výrazně liší sdělení soukromých podnikatelů od sdělení státních, oficiálních. Nacházíme celou řadu různorodých variant, každá má své vnitřní zákonitosti, ale společné je pro ně dosažení co možná jednoznačného výkladu.

Anglický úřední styl bývá často kritizován jako „papírový“, neživotný, těžko srozumitelný. Dostává někdy hanlivou nálepku „*officialese*“. Je to snad proto, že stojí na opačném pólu než styl hovorový, je protkáán tradičními, ustrnulými, petrifikovanými formullemi a termíny. Jeho nesrozumitelnost je však jen zdánlivá, často je výsledkem dlouhodobého procesu, během něhož byly vypracovány a praxí ověřeny výrazy, fráze a formulace, které nabýly charakteru termínů, tj. jednoznačného výkladu (např. *I DEVISE AND BEQUEATH all the residue of my real and personal estate whatsoever and where-soever not hereby or in my any codicil hereto otherwise expressly disposed of ...*).

Platí to především pro styl *právníckých dokumentů*, jejichž texty jsou určeny adresátovi, který je s repertoárem příslušných vyjadřovacích prostředků obeznámen stejně jako sám autor textu. Tím se tento styl blíží stylu vědeckému. Není určen pro širokou veřejnost a je velmi vzdálen od prostředků neformální, spontánní konverzace. Složitá, spleťtá, nepřehledná a zastaralá mluva a forma britských zákonů byla již často předmětem kritiky, ale britští právníci se stavějí proti zjednodušení v obavě, že by to mohlo vést k případným opomenutím, která by mohla zavinit vleké právní spory před soudy. Naproti tomu dnešní právníká čeština je jednodušší než kdysi, zbavila se přílišného nánosů tradice a knižního charakteru.

Crystal a Davy analyzují anglický právnícký styl dosti zevrubně. Charakterizují ho takto: „... *whoever composes a legal document must take the greatest pain to ensure that it says exactly what he wants it to say and at the same time gives no opportunities for misinterpretation.*“

Právníká angličtina se vyznačuje podle ní zvláštním *grafickým* uspořádáním a rozčleněním do odstavců podle důležitosti významové naplně. Zdlouhým a vizuální stránka. S tím souvisí i používání velkých písmen nebo jiného typu písma zvláště pro významná slova nebo pro rozčlenění sdělení. Např. *AND* ve velmi dlouhém souvětí upozorňuje na další důležitou pasáž. Výrazná iniciála je pozůstatkem z dob ručně psaných listin. Velké začáteční písmeno se někdy objevuje dost nesystematicky, patrně má upozorňovat na označení základních položek, které jsou předmětem zájmu sdělení (v dopravní vyhlášce se například vyskytuje vedle „*motor car licence*“ také „*Motor Car licence*“ nebo „*Carry Pillion passenger on Motor Cycle*“). Interpunkce může zcela scházet, nebo se omezuje jen na tečky a středníky.

Používá se směs souvětí, vět oznamovacích, tázacích a zvolací jsou vzácné. Použití vět rozkazovacích závisí na zvolením žánru. Většina právníckých vět je stavěna podle formulky, „*Jestliže platí x, pak y bude z*“, tj. dříve než může

k něčemu dojít, je nutno z právníckého hlediska splnit jisté podmínky, např. „*Thereafter if no renewal fee is received and no extension of life is requested, the patent will cease.*“ Velkou frekvenci má souřadící spojka „*and*“. Britská zákonná ustanovení jsou často stylizována v negativní formě, např. článek 6 z ustanovení Statute of Monopolies, který byl vydán r. 1624 a který je stále ještě neřídnou součástí dnešního patentového zákona, pravi: „*Provided also that any declaration before mentioned shall not extend to any letters patent and the grant of privilege for the term of 14 years or under, hereafter to be made, of the sole working or making of any manner of new manufactures within this realm, to the true and first inventor and inventors of such manufactures which others at the time of making such letters patent and grants shall not use ...*“ (Žádné výše uvedené prohlášení se nevztahuje na jakékoli patenty a udělení privilegia na dobu 14 let nebo méně, které budou v budoucnu uděleny, na vylučně provádění nebo provozování jakéhokoliv druhu nových výrob v této říši, skutečněmu a prvnímu vynálezci a vynálezci těchto výrob, kterých jiné osoby v době udělení tohoto patentu nesmějí užívat...) Na rozdíl od toho jeden z požadavků pro stylizaci amerických patentů říká: „*Negative expressions should be avoided if positive terminology is possible.*“ Rovněž v češtině se užívá jasných, jednoznačně pozitivních formulací.

Právnícká angličtina je vysoce **nominální**. Často se používá polovětných vazeb. V nominálních frázích se zřetelně preferuje **postmodifikace** (bližší určení stojící za jménem) zřejmě proto, že vyjadřuje vztahy mezi jmény explicitně, často předložkově, a zaručuje tedy správný výklad a zabráňuje nepřesné nebo mylné interpretaci (např. ... *for grounds for protesting the allowance of any claim contained in the application ... with an explanation of the relevance of such prior art to the allowed claims ...*). Navíc se postnominální prvky dostávají do takové pozice, kde vyplyne potřebný výklad nejzřetelněji, třeba i na úkor elegance („... *the payment by you or by someone on your behalf, before the expiration of the fourth and each succeeding year during the term of the payment, of the prescribed fees...*“). Při pouze zběžném čtení je správné pochopení informace téměř nemožné. Ve formulích jako „*in payment of fees, according to law for damages thereby occasioned*“ je nulová determinace. Typické je také používání determinátoru, „*such*“ bez neurčitěho členu („*such title of interest*“). Intenzifikační adverbium „*very*“ a „*rather*“, tak běžná ve všech ostatních stylech, se nevyškytují, protože jejich obsah je příliš vágní.

Nápadný je hojný výskyt **abstrakt** („*request, proposal, conditions, authority, provisions, advantage, benefit*“ apod.). Slovesa jsou obvykle volena z omezeného

okruhu („*accept, require, grant, agree, state, issue, register, specify, constitute, command, perform, prevent, observe, cause, exercise, warn, remind*“ apod.). Používá se modálních sloves (obvykle „*shall*“ nebo „*may*“ + pasivní infinitiv (např. „*shall be construed*“, „*may be revoked*“), přičemž „*shall*“ vyjadřuje vždy obligatorní důsledek právního rozhodnutí („*the patentee shall have and enjoy the whole profit*“). Modální sloveso bývá od svého významového slovesa vzdáleno („*they may by law be granted*“). Tradičnost tohoto stylu se odráží i v *archaismech* („*hereinbefore, heretofore, hereunder, aforesaid*“ apod.). Nijak neobvyklá nejsou vysoce **formální** slova a fráze jako „*duly, during the term of years herein mentioned, graciously pleased*“). Zajímavá jsou *párová synonyma* („*terms and conditions, conditions and provisions, use and exercise, described in and by the following statement, obtained if and when*“). J. Vachek to zdůvodňuje tradicí z dob, kdy se užívalo jednoho synonyma domácího a jednoho románského původu, dnes to už samozřejmě neplatí pro všechny případy, ale ta tradice trvá. Románský prvek ve slovníku právnícké angličtiny je velmi silný, což souvisí zřejmě s tím, že po normanském záboru byla přejata francouzská právnícká terminologie („*assurance, sign, extension, condition, patent, date, revocable, contract, cause, application, benefit, accept, condescend to the request*“ apod.).

Vcelku jsou slova i konstrukce pečlivě voleny tak, aby se vyloučila dvojznačnost a aby informace byla co nejpřesnější. Nejmarkantnější je to u literatury **patentové**, která je zvláštní kombinací stylu právníckého a technického. Účelem jazyka patentové literatury je být maximálně přesný jak právnícky, tak věcně. Zejména je nutno naprosto zamezit možnost jakéhokoliv dvojího výkladu. Patent má charakter technického právního dokumentu, s jehož autorstvím jsou často spojeny vysoké finanční nároky, a spory kolem využití, případně narušení patentových nároků se řeší soudně. Je proto nezbytně nutné, aby překládání patentové literatury byla věnována největší pozornost a pečlivost.

V patentních spisech (*patent specifications*) nebo prostě patentech (*patents*) vynálezce (*inventor*) popisuje svůj vynález (*invention*) a definuje, o jaké výhradní oprávnění (*exclusive right*) žádá. Udělením (*granting*) získá na omezené časové období (*limited period*) oprávnění vyrábět, používat nebo prodávat výrobky podle vynálezu nebo postupovat podle patentovaného způsobu výroby (*patented process*). Při neznalosti patentových záležitostí může být cizí vlastnictví porušeno (*infringed, trespassed against*) a při neoprávněném používání (*unauthorized use*) může vzniknout závazek k náhradě škod (*liability*

for damages). Patenty uděluje patentní úřad (Patent Office) na vynálezy vyhovující podmínkám (complying with the requirements), stanoveným zákonem. Podle britského zákona musí jít o „manner of manufacture“, což zahrnuje jak předměty, tak látky (substances), a musí být splněny podmínky novosti (novelty), vynálezecké úrovně (inventive ingenuity) a užitečnosti (utility). Podle amerického zákona může být patent získán (obtained) na „any new and useful process, machine, manufacture, or composition of matter, or any new and useful improvement thereof“ (tj. nový a užitečný způsob výroby, stroje, výrobek nebo složení materiálu a jejich zlepšení).

Ve Velké Británii patent uděluje panovník (Crown) majiteli patentu (patentee) a těm, jimž majitel patentu propůjčil licenci (licences) na 16 let od data zadání úplného popisu pro oblast Spojeného království a Severního Irsku a Isle of Man. – Patentový zástupce v Anglii se jmenuje „patent agent“, zatímco „Chartered patent agent“ označuje člena komory patentových zástupců. „Comptroller“ (v plném znění „Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks“) je vlastně prezident patentového úřadu. – V Americe se patentový zástupce nazývá „patent attorney“, advokát specialista pro patentové spory „patent lawyer, patent counsel“.

Patentovatelnosti může být na překážku předchozí užívání (prior use) vynálezu. Rovněž nesmí být vynález předem zveřejněn tiskem (disclosed in a printed publication). Za předuvedení (anticipation) se považuje také již podaná dřívější přihláška (application of files) u téhož úřadu. Právo přednosti (priority) se ve Velké Británii posuzuje podle data podání přihlášky (filing of application). Americký zákon rozlišuje mezi pojetím myšlenky vynálezu (conception of invention) a jejím praktickým provedením (reduction to practice). Datum přihlášky (application date, v USA filing date) hraje důležitou roli.

Nemá-li vynález dostatečnou vynálezeckou úroveň (inventive ingenuity, inventive step, v USA standard of invention, amount of invention, invention level), namítá se, že nejde o vynález („lacks subject matter“ nebo „no invention is involved“). Častá výtka je také „The claim is not fairly based on the specification“, tj. obsah nároku nemá patřičnou oporu v popisu.

Forma přihlášky je přesně předepsána, je nutno uvést popis (specification) vynálezu, ve Velké Británii může být prozatímní (provisional) nebo úplný (complete). Prozatímní popisuje pouze podstatu (nature of invention), úplný uvádí i způsob (manner) provádění vynálezu (of exercising, performing the invention) a definuje rozsah (scope) žádané ochrany (protection claimed for). V USA se požaduje: „The specification shall contain a written description of the invention, and of the manner and process of making and using it, in such

full, clear, concise and exact terms as to enable any person skilled in the art to which it pertains, or with which it is most nearly connected, to make and use the same ...“ – Rozsah ochrany je definován tzv. nároky (claims) uvedenými na konci popisu (hlavní nároky – main claims, vedlejší – secondary claims, podnároky – dependent, subsidiary claims). „The claims ... must be clear and succinct, and must be fairly based on the matter disclosed in the specification“. Na konci nároků bývá zvláštní nárok asi tohoto obecného znění: „An arrangement of the ... substantially as hereinbefore described with reference to and as illustrated in the accompanying drawing“. (Uspořádání v podstatě tak, jak bylo popsáno výše a vyobrazeno na připojeném výkresu.)

V patentových nárocích často užívané termíny „comprising, consisting of, plurality, substantially, predetermined“ mají speciální přesný význam. „Comprising“ dovoluje zahrnout další prvky, které nejsou uvedeny (recited), nárok tedy není taxativní. Znamená totiž co „including“ nebo „covering“. „Consisting of“ naproti tomu vylučuje jiné než uvedené prvky. „Plurality“ znamená více než jeden. „Substantially“ dovoluje menší obměnu. „Predetermined“ znamená něco dříve určeného nebo zvoleného. „Means for“ je nejobecnější pojem pro určení nějakého prvku vynálezu. Výraz „podle nároku 1“ se překládá „as claimed in claim 1, according to claim 1, as set forth in claim 1“, při odkazu na několik nároků, např. 1 až 3 pak „as claimed in any of claims 1 to 3“.

Schválení přihlášky se ve Velké Británii označuje termínem „acceptance“, v USA „allowance“ (to allow an application for a patent).

Aby patenty byly udrženy v platnosti (to maintain patents in force), je nutno ve Velké Británii platit roční udržovací poplatky (annual renewal fees, annual taxes nebo zkráceně annuities).

Majitel patentu může poskytnout na patent licenci (to grant a licence under a patent) licenční smlouvou (licence agreement, licence contract) a dostávat licenční poplatky (royalties, licence duties, licence fees).

Zboží chráněné patenty, příp. přihláškami, se označuje jako „patented patent, patent applied for, patent pending“.

V podnicích jsou podávány mimo patentové přihlášky také zlepšovací návrhy (suggestion schemes).

Jazyk patentové literatury je velmi vyhraněný. Věty jsou obvykle abnormálně dlouhé, obsahově uzavřené celky, které v podstatě nepotřebují mezivětne vazby. Jediným spojem je opakování lexikálních jednotek zejména tam, kde jde o přesnost odkazu. Právnícká angličtina se vůbec vyznačuje

minimálním odkazováním zájmeným. Identita se ještě zdůrazňuje připojením „said, aforesaid, abovementioned“ atd. k opakovanému substantivu. Uvedeme na ukázkou jen část jedné věty patentového popisu, která není v tomto druhu literatury ničím neobvyklým.

„... to additional diaphragms in a first plane parallel to and at a distance from the said slit-containing plane at the light-source side thereof, and two additional diaphragms in a second plane parallel to and at the same distance from the said slit-containing plane at the side thereof remote from the light source, the arrangement being such that in each of the said first and second planes one of the said additional diaphragms is situated at the other side of and extends toward the continuous slit...“

Pravidla pro stylizaci britských patentových spisů neexistují, je prý nemožné stanovit nějaké směrnice, ale text nesmí být nejasný nebo neurčitý (*ambiguous*), a vynález musí popisovat dostatečně a patřičně (*sufficiently and fairly*).

Patentní listina (*Letters Patent*) je vlastně „otevřená“ listina (*litterae patentes*). Svůj název má odtud, že není zapečetěna (*sealed up*), ale přístupna k nahlédnutí (*exposed to view*) a opatřena pečeti (původně velkou voskovou státní pečeti zavěšenou na spodním okraji, dnes pouze pečeti patentového úřadu) a zpravidla adresována panovníkem všem poddaným říše. Je sepsána archaickou angličtinou. Část, v níž jsou vyčtena práva majitele patentu, se nazývá „*Royal Command*“ a začíná slovy: „*KNOW YE, THEREFORE, that We ...*“

Jinou odnoží právnického stylu je styl *diplomatických listin*, který mívá někdy až patetické zabarvení a proklamativní charakter (blíží se stylu publicistickému). Slovník bývá všeobecně srozumitelný (určen pro širší veřejnost), věty dlouhé, složité, ale parataktické, kompozice výčtová (viz např. preambuli Charty OSN).

S širším publikem počítají dále hlavně *oznamovací žánry* – *vyhlášky, instrukce* apod., a tomu musí odpovídat také úroveň použitých vyjadřovacích prostředků. Vyhláška musí být co nejsrozumitelnější a přehledná. Těmto požadavkům napomáhá i grafická úprava, mezivětné spoje, přístupná slovní zásoba a výčtová kompozice. Termínů se používá opatrně. Vyhláška je orientována do budoucnosti, formuluje se s jistým důrazem, kterého dosahuje pomocí modálních prostředků (ne expresivních), např. „... a licence holder

shall lose his/her motor car licence“ – „you may lose your Motor Car licence“ – „care must be taken“ – „should not be used“ – „insofar as may be possible“.

Zejména u instrukci je nezbytné zorganizovat informaci do řady jasně definovaných etap a mít na paměti úroveň adresátů. Běžné jsou imperativy: „*Type DOUBLE SPACE in SINGLE PARAGRAPH, on this form ...*“ – „*Please include CARBON COPY on plain white paper.*“ – „*Follow further directions on back of this sheet.*“ – „*Omit contract numbers.*“

Nejkratší a nejhutnější formou oznamovacích žánrů jsou *oznámení a inzeráty*. Jelikož jsou však charakteristické především pro informační styl novinářský, všimneme si jejich zvláštností slohu až v příslušné kapitole. Reklamní oznámení podniků se silnou složkou apelovou zařadíme do žánrů publicistických.

Zřetelnou součástí stylu administrativního je dílčí styl *obchodní*, který se vyznačuje celou řadou charakteristických znaků a s kterým se setkáváme hlavně v obchodní korespondenci. Obchodní korespondence (*commercial correspondence*) zahrnuje dotazy (*inquiries*), nabídky (*offers*), objednávky (*orders*), faktury (*invoices*), reklamace a stížnosti (*claims and complaints*), upomínky (*dunning letters*) a různé obchodní předpisy, formuláře apod. V minulosti se vyžadovalo, aby pisatelé obchodních dopisů dodržovali určité uzance, kterými se stával sloh dopisů stále stereotypnější. Po válce se způsob psaní částečně uvolnil, přesto ale trvají ještě některé zvyklosti, jako používání zkratek, pevná frazologie apod., které napomáhají rychlému a jednoznačnému dorozumění mezi pisatelem a adresátem. Také na formální stránku úpravy dopisů se dbá více než u soukromé korespondence.

Materiál z oblasti anglické korespondence zaměřené především na písemný styk vědeckých a odborných pracovníků ve věci publikací, konferencí, informací, stipendií, společenských povinností atd. je možno výhodně čerpat z příručky Vlasty Rejtharové „*Letter-Writer*“.

Mezi polotřední projevy psané společenským věcným stylem patří příhlášky, žádosti apod. Formuláře (*forms*) jako dotazníky (*questionnaires*), žádosti (*application forms, forms of application*, amer. *personal data blanks*) jsou tiskoviny, které se vyplňují podle předtiskového textu. V mezinárodním styku (pro pasy, celní prohlášení, zdravotní vysvědčení apod.) se používá formulářů s vícejazyčným textem, pro domácí potřebu země bývá však jejich text zpravidla jen jednojazyčný a může cizinci neznalému jazyka způsobit

potíže i nepřijemnosti. Jednotlivé rubriky dotazníků jsou uváděny heslovitě, nejčastěji v podobě podstatných jmen.

Pro překládání textů úředních dokumentů je nezbytné seznámit se s příslušnou terminologií, ustálenými obraty a formulacemi obvyklými v daném stylu v cílovém jazyce. Jelikož základní funkce úředního stylu je přenést informaci – věcnou, obsahovou informaci – co nejpřesněji a nejednoznačněji, zastávají často i formulace roli termínů. Toho by si měl být vědom i překladatel a nepokoušet se o slohovou a lexikální pestrost či jakoukoliv originalitu nebo zmodernizování či zpřístupnění stylu, ale naopak držet se vyjadřovacích prostředků v dokumentech daného typu v příslušném jazyce běžně používaných, i když se formálně od textu ve výchozím jazyce poměrně značně odchýlí.

Je třeba mít na paměti, že administrativní styl je vcelku *tradiční, knižní, značně stereotypní syntakticky i lexikálně, jednoznačný, bez emočnosti a s důrazem na vnější, vizuální stránku.*

STYL VĚDY A TECHNIKY

Styl vědy a techniky je základním stylem věcné literatury. Má funkci odborně sdělnou, odborně v širším smyslu slova, protože i administrativní styl je svým způsobem odborný. Čestí stylistické rozlišující oblast, již odpovídá styl naukový, vědecký. J. Mistrík od staršího, obecnějšího označení „odborný“ vzhledem k stále větší diferenciaci uvnitř této rozsáhlé sféry ustupuje a používá termínů styl „administrativní“ a styl „naučný“, který dělí dále na větev vědeckou a na větev populární.

Podle lipských lingvistů odborné jazyky teoretických a aplikovaných věd a jazyky technických a výrobních oborů představují velmi diferencované, mnohotvaré útvary. Technický jazyk se v posledních desetiletích v důsledku specializace rozštěpil ještě více než třeba právnícký, lékařský atd. Např. jazyk v provozech výpočetních středisek, u jaderného reaktoru, v továrně na obráběcí stroje a v závodě zpracovávajícím plastické hmoty se liší pokaždé jinak, ale přinejmenším stejně výrazně jako jazyky vědecké od jazyků prodavačských v podnikcích téhož oboru. Každý obor má dnes vlastní odborné názvosloví, ale rozdílly jsou i ve skladbě.

Důsledným užíváním vědecké terminologie a propracovanou větnou skladbou se dosahuje stále přesnějšího vyjadřování. A sdělovat myšlenky různých oborů *přesně, výstižně a úplně* je hlavní funkcí vědeckého stylu. Vědecký styl se realizuje nejčastěji formou písemnou (přednášky jsou sekundární formou realizace vědeckého stylu) podobně jako styl administrativní, je však prvotně *monologický*.

Z tohoto rysu vyplývá řada důsledků. Protože neexistuje zpětná vazba od adresáta, protože nepomáhá kontext situační, protože se autor nemůže spoléhat na podpůrnou roli intonace, gesta, mimiky, musí být projev obsahově i formálně úplný. Protože obsah bývá pojmově náročný, musí být text jazykově a stylisticky zřetelný, aby komunikační proces byl hladký, bez složitých uzlů, srozumitelný jednoznačně. Tomu napomáhá uspořádání výrazů, členění textu a návaznost vět. Používá se konektorů, odkazovacích a ukazovacích výrazů a hlavně podřadných spojek, protože tím se dosáhne hierarchizace v textu. Ve vědeckém stylu je nutné, aby byly vyjádřeny vztahy mezi věťami, zejména okolnostní.

Jinak je syntax poměrně chudá. Odpadá jiný než objektivní pořádek slov, odpadá střídání slovesných aktualizačních kategorií, střídání osobních zájmen, nepoužívá se neobvyklých nebo expresivních konstrukcí. Věty jsou podobně jako v administrativním stylu poměrně uzavřené celky s logickou pevnou kostrou, s koncentrovanou skladbou, která je do značné míry stereotypní. Podoba vět (zejména anglického vědeckého stylu) se schématicizuje. Hutnost vyjadřování se projevuje v používání kondenzorů (polovětných vazeb). Přísná objektivita, která je nedílnou součástí vědeckého stylu, vyžaduje neosobní konstrukce a pasívum.

Požadavku rychlého, hutného a přesného přenášení myšlenek vyhovuje rovněž výběr *lexikálních* prvků. Vědecký styl je pojmový, typickým slovním druhem jsou substantiva, popřípadě adjektiva, a převahu mají odborné výrazy, které se pečlivě volí, aby byly jednoznačné (nikoli nutně jednovýznamové). Výrazů subjektivních a expresivních se nepoužívá. Čím je styl vědeckější, tím užší jsou termíny (velmi zřetelné je to v logice a matematice). V jednotlivých vědních oborech a jejich provezech vystačíme s poměrně skrovným výsekem lexikálního repertoáru, takže index opakování je dost vysoký, podle průzkumu při porovnání s ostatními funkčními styly vůbec největší. Slovník je tedy *stereotypní* podobně jako syntax, ale ani v jednom ani v druhém případě to není rys negativní, naopak stereotyp vyhovuje funkci tohoto stylu

a je výhodný i pro strojovou techniku a pro snadnější, přesné a jednoznačné porozumění cizojazyčnému vědeckému textu.

Jelikož hlavním zájmem vědeckého sdělení po jazykové stránce je definovat přesné věci a jasné a logicky skloubit myšlenkový proces, základním slohovým postupem je výklad, při němž se problém vysvětluje, objasňuje, uvádějí se argumenty, příklady, postupuje se přísně logicky. Strukturou jsou útvary vědeckého stylu méně disparátní, liší se rozsahem, ale obsahově a formálně jsou vždy koncentrované, kompaktní.

J. Mistrík sledoval mj. vývojové fáze vědeckého stylu od té nejstarší, která byla esejistického charakteru a vyznačovala se květnatým stylem, přes fázi dnešní, která se diferencuje na větve stroje vědeckou a na větve populární, do níž pronikají hovorové prvky, až po výhled do budoucna, kde se už rýsuje ostře vyhraněná diference mezi krajně věcným, koncizním, encyklopedickým a faktografickým směrem a mezi směrem populárně naučným, přitažlivým, téměř beletrizovaným, blízkým esejistickému. Na délku a styl bude mít zřejmě vliv také technika – stroje počítací a překladatelské, kterým sterotyp vět a slovníku vědeckého stylu velmi vyhovuje.

Styl *populárně vědecký*, do něhož zasahují prostředky stylu hovorového, případně publicistického včetně jeho větve beletristické, není tak koncentrovaný. Snaží se zajímavě podat i složitosti, konstatuje charakteristické znaky věci a vlastnosti jevů. Používá bohatšího členění textu (to je vždy srozumitelnější), kompozičně mu vyhovuje popis. Věty jsou kratší, terminologie není příliš speciální, nebo se termíny v textu vysvětlují, opisují, objevují se bohatší názvová přirovnání, občas i expresivní výrazy. I titul je konkrétnější a informativnější než u stylu čistě vědeckého. – Popularizační styl má dnes velký význam, protože seznamuje s výsledky vědy a techniky co nejširší lidové vrstvy.

U *anglického vědeckého* stylu vidí I. R. Gal'perin základní rozlišení v tom, jde-li o vědy humanitní nebo o vědy exaktní. První díleč styl se blíží více stylu publicistickému až uměleckému (nejspíše esejistickému), druhý zůstává v mezích toho, co si představujeme pod stylem vědeckým.

Pokud jde o terminologii, čím více se blíží humanitním vědám, tím méně je přesná, je příliš složitá. Dále se tento rozdíl projevuje např. v míře *neosobnosti*, neosobního prezentování informace, které je příznačné především pro exaktní vědy. Osoba autora je potlačena a sdělení je soustředěno na

popisovaná fakta a jevy. K tomu neúčinněji slouží *passivum*, které má ve vědeckém stylu, a zejména v oblasti exaktních věd, nejbohatší uplatnění.

Př.: „*It should be pointed out that ...*“ – „*This concentration is assumed to lie ...*“ – „*It has been found out that ...*“ – „*The method can be considered well suited for...*“

Zevrubně se touto problematikou zabývá L. Dušková v článku „*On some functional and stylistic aspects of the passive voice in present-day English*“.

Výhodou pasiva je, že nemusí specifikovat konatele. Používá se ho tedy především tam, kde chceme, aby implikovalo neurčitěho všeobecného konatele.

Př.: „*It is seen ...*“ – „*Such a series of colors is known as the boundary ...*“ – „*This spectrometer can be used for fine-structure measurements.*“ – „*Data collected in the present work may be applied to the problem ...*“

nebo autora, popřípadě jinou osobu, která se jako nepodstatná informace neuvádí.

Př.: „*... the corrosion products were removed ...*“ – „*The cleaning of the burrs was checked ...*“ – „*The amount of Fe was determined ...*“

Je možno použít také aktivní formy se všeobecným zájmeným podmětem „*we*“, který odkazuje zřetelněji na autora. Je to obvyklé zejména v textech exaktních věd, např.

„*We deduced, we observe, we define, we obtain, we can express, we see, we note, we consider, we assume, we have experimentally verified, we placed ...*“

V češtině se projevuje také sklon k neosobnímu vyjadřování, přičemž 1. osoba plurálu se nepocituje nikde jako neobvyklá. Český naukový styl jakoby zachovával rovnováhu mezi vyjadřováním neosobním a osobním (V. Barnet).

Výskyt všeobecného podmětu v podobě „*one*“ je v anglickém vědeckém stylu velmi vzácný.

Je-li u pasiva konatel vyjádřen (pomocí předložky *by*) – v příslušné činné formě by byl interpretován jako podmět – je pasiva použito v intencích

funkční větné perspektivy. Konatel je nositelem důležité informace a tímto způsobem se dostane patřičně na konec věty, je rematicizován.

Př. „... the brightness of a unit luminance standard would be about 1.25 units, a value much higher than obtained by Kaiser or by us.“ – „... což je hodnota mnohem vyšší, než jakou získal Kaiser nebo my.“

Pasivum se objevuje i v takových případech, kdy nejen konatel (*agent*), ale i jeho působení (*agency*) je nepodstatné a záleží jen na zasaženém objektu.

Př. „...nuclei are irradiated ...“ (že nějaký lidský konatel jádra vybudí, se předpokládá, není to pro danou informaci podstatné sdělení).

Podle statistiky L. Duškové se ve vědeckém stylu vyskytuje v průměru zhruba 20 % pasivních forem, kdežto v hovorovém dialogu jen 3 % – v jednotlivých vědeckých textech je však možno najít pasivní a aktivní slovesné tvary v poměru 3 : 1.

Passivum může být v podstatě sémanticky ekvivalentně nahrazeno formálně odlišnými prostředky, které umožní přesun zdůrazňovaného členu větně na konec věty, do pozice rématu (viz dále). Srov. *Temperature changes can be measured* a *It is possible to measure temperature changes*. V českém překladu také nelze libovolně zaměňovat verze *Teplotní změny lze měřit* a *Je možno měřit změny teploty*. Vždy je třeba přihlížet k tomu, který větný člen je nositelem většího množství informace, jinak se ztrácí návaznost a jasnost srozumitelnost.

A. J. Herbert ve své prakticky zaměřené příručce „*The Structure of Technical English*“, v níž se pokouší popsat předešlou strukturu nezbytné pro vyjádření technických faktů a myšlenek, jak je nachází v současných textech, považuje za základní rys vědeckotechnického stylu právě tuto úvodní formuli

IT IS + ADJ + TO + INF

Pro tento model uvádí potřebné výrazy, které lze dosazovat, a používá těchto formulí jako výhodných prefabrikátů

<i>easy</i>	(difficult)
<i>possible</i>	(impossible)
<i>necessary</i>	(unnecessary)
<i>essential</i>	(inadvisable)
<i>preferable</i>	(useless) to do something
<i>useful</i>	(disadvantageous)
<i>instructive</i>	(impracticable)
<i>advantageous</i>	(uncommon)
<i>practicable</i>	(unusual)
<i>common</i>	
<i>usual</i>	

Další takovou *neosobní strukturou* je:

<i>IT</i>	(IS)	+	ADJ/Vpp	+	THAT ...
<i>It</i>	<i>is</i>		<i>likely</i>		
			<i>possible</i>		
			<i>evident</i>		
			<i>clear</i>		
			<i>obvious</i>		
			<i>desirable</i>		
			<i>essential</i>		
			<i>known</i>		
			<i>assumed</i>		
			<i>decided</i>		<i>that ...</i>
			<i>arranged</i>		
			<i>planned</i>		
			<i>shown</i>		
			<i>proved</i>		
			<i>demonstrated</i>		
			<i>noticed</i>		
			<i>seen</i>		
			<i>appreciated</i>		
			<i>noted</i>		
			<i>realized</i>		

Mohou se samozřejmě vyskytnout i synonymní vazby typu *It is of practical importance to establish ...*

{ Tendence k neosobnímu způsobu vyjadřování se uvádí do souvislosti s pronikáním exaktních metod. Neosobní věta hraje pouze roli spojujícího členu mezi tím, co bylo už řečeno, a mezi další informací zakotvenou ve vedlejší větě obsahové, připojené k této neosobní větě. Často tak začíná nový odstavec (*It is true that ..., but ... - It is obvious that ...*). Neosobní věty uvedeného typu přináší vlastní minimální sémantickou informaci a slouží v podstatě jen jako uvedení věty obsahující základní myšlenku.

Př. *It is evident that investigations should be made for other exposure times. - It can be seen that the series limits ... are in very close agreement.*

Je to jeden z příznaků vědeckého stylu, protože ve vědeckém stylu se obvykle předpokládá a výroky neprezentují přímo, ale uvádějí se s jistou opatrností, která pomocí neosobních modálně zabarvených vět poněkud zmiřňuje přímočarost výroku. Podobně ... *the difference does not appear to greatly affect the calculated value ... - V útvarech vědeckého stylu, kde se prostě popisují děje, k nimž došlo v minulosti, a kde se nepředpokládá do budoucnosti, jsou neosobní věty uvedeného typu vzácné.*

V těchto neosobních větách se často vyskytují **modální slovesa** (*must, should, ought, can, may, might*). Příznačné pro ně je, že ztrácejí v menší nebo větší míře svůj lexikální význam, přičemž stupeň oslabení významu závisí na tom, s jakým plnovýznamovým slovesem se kombinují. Podle J. A. Zverevy nejvíce ztrácejí svůj lexikální význam se slovesy dicendi *to note, to notice, to remark, to observe, to mention*, částečně s *to say*. Je tu možno mluvit až o jakémsi obecně modálním významu, těžko se dá vydělit nějaký určitý modální významový odstín, jde spíše o vyjádření hypotetického děje, o oslabení obecné platnosti výroku. Přitom tato blíže nespecifikovaná modalita nenaznačuje subjektivní postoj mluvčího k sdělovaným faktům, jde o modalitu objektivizovanou, což je v souladu s objektivizací vědeckého stylu.

Př. *It may be noted ... - It should be noted ... - It might be remarked ... - It ought further to be remarked ...*

I to be a *will* mívají tady oslabený nebo silně ochuzený význam lexikální a nabývají jistého modálního významu podle toho, s jakým slovesem se

kombinují: *It is also to be noted that ... - It will be noticed that ...* Volba toho či onoho modálního slovesa je dána spíše snahou mluvčího vyhnout se opakování téhož slovesa v hlavní neosobní větě. I sloveso *to let* se dostává do podobné situace: *In conclusion, let it be mentioned, however, that ...*

Ruští jazykovědci analyzují anglický vědecký styl v řadě disertací. Všímají si dále, že *would* se používá ve všech osobách singuláru a plurálu k vyjádření opakovaného děje v přítomnosti, minulosti i budoucnosti: *The instrument would give readings every ten minutes.* - Jiné práce si všímají použití slovesa *to seem*, které oslabuje význam následujícího slovesa, čímž se dosahuje tzv. *understatementu*. - V neosobních instrukcích se používá *should*, které je méně autoritativní než striktní *must*, což odpovídá celkovému ladění vědeckotechnických textů (např. *Safety precautions should be observed at all times - The process of cooling should continue for several hours*). Adresnou formou instrukce je imperativ, kterého se používá ale také v hypotézách nebo v matematických formulích, např. *Assume a Cartesian coordinate system ... - Let us examine a couple of cases - Let V be the vector analytic signal ...*

Velmi častou strukturou technické angličtiny jsou **kauzativní vazby**, které také souvisí se slovesným rodem. Jde především o

MAKE + N + ADJ

Př. *This makes the problem easy. - This makes/renders the metal hard.*

Při **překládání do češtiny** bude často třeba změny konstrukce (*Tim se kov vytvrdí*) nebo volného opisu (*Two sheared versions of the wave front under test interfere within the interferometer, making the instruments especially suited for the investigation of gradients - proto jsou tyto přístroje zvláště vhodné pro zkoumání gradientů*).

Ke kauzativním vazbám se dále řadí

ENABLE, ALLOW, PERMIT, CAUSE, MAKE + INF

Jde vlastně o typ vazeb akusativu s infinitivem, které se obvykle do češtiny převádějí vedlejší větou.

Př. *Safety valves allow the metal to cool slowly.* – *Bezpečnostní ventily umožňují, aby kov pomalu chladl.*

Vedle neosobnosti je nejmarkantnějším skladebným rysem vědeckého stylu přesná formulace a *logický sled vět*, mezi nimiž je *jasný vzájemný vztah a závislost*. Zvlášť časté a důležité jsou *navazovací formule* – překládatel by je v žádném případě neměl opomíjet. Velkou frekvenci má především *thus, however; therefore*, ale velmi běžně se objevuje také *moreover; then, furthermore; so, in addition, on the other hand, nevertheless, again, also, yet, still, meanwhile, besides, first, finally, consequently, now*, aj. Jejich významový okruh je velmi široký. *Now* může znamenat i *dále, a tak, v dané práci, v následujícím textu* apod., odráží tedy etapy logického výkladu jako navazovací prostředek logického sledu myšlenek.

Tentýž úkol plní i některá sousloví jako *in fact, in general, in short, in this way, in other words, as we have just seen* apod. Nejsou to prostředky typické pouze pro vědecký styl, ale většina vět ve vědeckém stylu je konstruována uvedeným způsobem. Těsnost vazby jednotlivých částí textu závisí do jisté míry také na typu vědeckých textů (v přírodních vědách je větší než ve vědách společenských).

S přísnou logickou návazností vět souvisí také *uspořádání větvých členů*, případně *vět uvnitř souvětí*. Vědecký styl postupuje vždy od známého tématu, nositele logického subjektu, prvku nepřinářejícího novou informaci, ale naopak navazujícího na dříve řešené nebo známé z kontextu či ze situace k *rématu*, nositeli logického přísudku, větnému členu přinářejícímu maximální informaci. Velká většina vět ve vědeckém stylu nezačíná podmětem, ale jinými větými členy, ať už okolnostním určením (časů, míst, způsobu, účelu) včetně příslovečných vět vedlejších nebo polovětých vazeb, či předmětem nebo doplňkem. – Místo podmětu v čele věty je však tak silné, že i okolnostní určení zejména místa se v anglickém vědeckém stylu často stává podmětem, např.: *The chapter 8 discusses ...* – *Fig 4 shows diagrammatically* – *Table VII gives the calculated energies ...* Do češtiny možno převést: *V kapitole 8 se hovoří o ...* – *Na obr. 4 je schematicky znázorněn...* – *V tabulce VII jsou uvedeny vypočítané energie.*

Při překládání je neobyčejně důležité v originále objevit réma a v češtině ho postavit na patřičné místo do závěrové části výpovědi. V češtině převládá poziční způsob vyjadřování rématu, i když je na réma možno upozornit také lexikálně, případně specifickými syntaktickými konstrukcemi.

V angličtině existují různé způsoby signalizace rématu. Běžnou možností je postavení rématu za přísudek vyjádřený slovesy *to be, to seem, to appear, to stand, to live, to lie, to hang*, což umožňuje kombinaci s *there*.

Př. *There is a close connection between the value of the intrinsic spin of an elementary particle and the symmetry character of the wave function.* – *Mezi hodnotou intrinsického spinu elementární částice a symetrickou povahou vlnových funkcí existuje těsná spojitost.*

Pro vědecký styl je typický složitý způsob vyčlenění rématu. Réma se objevuje až na konci věty za přísudkem a okolnostním určením (nebo předložkovým doplněním).

Př. *Moving around the nucleus and at a considerable distance from it are the rest of the electrons required to make the atom neutral.* – *Kolem jádra se v dostatečné míře vzdálenosti pohybují ostatní elektrony, které způsobují, že je atom neutrální.* (Tady se angličtina shoduje s češtinou.)

Dále je ve vědeckém stylu možný syntaktický způsob používající *předrážky* *It is ...*, za níž stojí réma a která má na rozdíl od předrážky *There* is možnost vytknout jakýkoli větý člen kromě určitého tvaru slovesného.

Př. *It is this interaction that causes the absorption* – *Právě tato interakce způsobuje absorpci ...* – *It is with respect to Michelson's experiments that the postulate of constant speed of light was annunciated.* – *A právě výsledky Michelsonových experimentů způsobily, že byl vyhlášen postulát konstantní rychlosti světla.*

Réma je v češtině v našem příkladu signalizováno lexikálně. Kdybychom tohoto prostředku neužili, museli bychom změnit pořádek slov: *Absorpci způsobuje tato intrakce.*

Na réma může ukazovat i předložková vazba *s by* u pasivního přísudku (konatel, zdroj děje, okolnostní určení způsobu), jak jsme již ukázali v oddíle o pasívu):

Př. *These properties of photoelectric effect were first explained by Einstein.* – *Tyto vlastnosti fotoelektrického jevu první vysvětlil Einstein.* – *The constant can*

be evaluated by comparison with experiment. – Konstantu lze určit na základě pokusu. (Pořádek slov v angličtině a v češtině se v těchto případech shoduje.)

V angličtině je možno réma vyjádřit také lexikálně pomocí *only*, *merely*, *just*:

Př. *Only a few problems in quantum mechanics can be solved exactly. – Přesně lze v kvantové mechanice řešit pouze několik problémů.*

Na réma často poukazuje neurčitý člen, kdežto na tématickou povahu podmětu poukazuje anafonické použití určitého členu, zájmena osobního, přivlastňovacího, ukazovacího, vztažného, výrazů jako *such*, *similar*, *one – the other* apod.

Př. *Spectrophotometric data for each tile were determined several times. They were measured both before and after the tiles were circulated to the committee. Their spectral reflectances were measured in several laboratories.*

Ve vazbě **there is** je u tématu neurčitý (nebo nulový) člen a u okolnostního určení místa určitý. Totéž platí pro věty se slovesy *to take place*, *to appear*, *to occur*, *to be maintained*, *to be involved*, kde se vyovídá o tom, že někde něco je.

Př. *A strong line appeared at ... – Na ... se objevila intenzivní čára.*

Kdybychom při překladu nerespektovali zásadu logického pořádku slov a ponechali v češtině anglický sled, mohli bychom předkládat čtenáři řešení, které by bylo v rozporu s komunikativním cílem sdělení původního textu.

V nejednoznačných případech nám pomáhá odhalit réma kontext jazykový i mimojazykový:

These phenomena will not be considered in the present book. – V této knize se o těchto jevech mluvit nebude.

Také nulový člen (v plurálu, u nepočítatelných a u abstrakt) může ukazovat na réma. Neznamená to ovšem, že každý neurčitý a nulový člen ukazuje na réma a obráceně.

Ve větě

An example of this type has been discussed in connection with Eq. (7). – Jeden případ tohoto typu byl probrán v souvislosti s rov. (7), neurčitý člen neukazuje na réma, má tu význam jeden.

Podobně ve větě

The more general case will now be considered. – Nyní budeme uvažovat případ obecnějšího typu.

určitý člen nesignalizuje téma, má tady funkci omezovací a ve větě

Here K is the propagation vector of the wave. – Písmeno K zde značí vlnový vektor.

má funkci identifikační.

Jsou-li ve větě jen určité nebo neurčité členy, je třeba brát v úvahu, zda se jedná o člen specifický nebo generický.

Př. *In quantum mechanics a wave particle is described by a wave packet. The wave packet surrounds the position of the classical particle. – V kvantové mechanice se jakákoliv částice popisuje vlnovým klubkem. Vlnové klubko obklopuje polohu klasické částice.*

Analogické zásady platí také pro uspořádání vět uvnitř souvětí. Ve vědeckém stylu převládají struktury knižního typu, složené věty bez elips. V anglických vedlejších větách jmenných se nevynechává *that* a *which*. **Z mezivětných vztahů** převládá vyjadřování průvodních okolností k základnímu ději. Pokud není použito větných kondenzorů, objevují se souvětí. Jedním z nejobvyklejších způsobů, jak ukázat, že jeden jev závisí na druhém, je vztah podminkový (spojky *if, unless*), dále spojovací výrazy *providing, provided, on condition*. Další frekventované vztahy jsou časové (*before, as, while, as soon as, when, until, once, after*), výsledkový (*so that, with the result that, as a result of, in consequence of, consequently, therefore, whence*) a příčinný (*because, since, as, because of, on account of, owing to, due to*). Překladatelé často ponechávají chybně v českém překladu stejné umístění okolnostního určení jako v angličtině, ať už je vyjádřeno větně nebo nominálně. Např. při překladu věty

1 *It has previously been shown by Holmlund (1963) that,*

2 *if the corrosion inhibitor cyclohexalamine is added to the autoclave water to a concentration of 0,1 percent,*

3 *an almost complete corrosion inhibition will be obtained*

4 *during the autoclave sterilization of carbon steel materials.*

je nutno pořadí významových celků, které jsme si pomocně očíslovali, změnit do češtiny na pořadí 1 – 4 – 3 – 2, má-li se zachovat logický postup od známého k novému a chceme-li se současně vyhnout hromadění spojek (že jestliže). Srozumitelný překlad bude pak znít:

- 1 Již dříve ukázal Holmlund (1963),
- 2 že se při sterilizaci materiálů z uhlíkové oceli v autoklávě
- 3 dosáhne téměř úplného zamezení koroze,
- 4 jestliže se do vody v autoklávě přidá antikorozní cyklohexamin v koncentraci 0,1 procenta.

Překladaatelé si musejí být vědomi toho, že u vědeckého stylu je primární účelnost. I když stereotyp je zde funkční a skladebné konstrukce mohou mít zejména v matematice a v logice charakter terminu, neznamená to v překládání doslovnost. Základem je přesné a srozumitelné převedení věcné informace, takže překladaatelé mohou rozbíjet větné celky a přestavovat je, je-li to v zájmu lepší srozumitelnosti. Forma je u vědeckého stylu sekundární. Primární je obsah, který bývá často obtížně pochopitelný, a překladaatel nesmí porozumění textu ztěžovat ještě těžkopádnými, složitými, spleťnými větnými konstrukcemi, do kterých by mohl upadnout při převádění anglického, navíc ještě mnohem kondenzovanějšího způsobu vyjadřování.

Hutnost je dalším rysem vědeckého a technického projevu, který se vyznačuje sklonem ke gramaticky sevřenému, stručnému způsobu vyjadřování. Zejména ve fyzikálně matematických a technických textech je rozšířeno používání participiálních a gerundijních vazeb a infinitivních konstrukcí. Do češtiny je nutno při překládu tyto kondenzované konstrukce vesměs rozvést větami s určitými tvary slovesnými, i když čeština ve vědeckém a administrativním stylu je také mnohem kondenzovanější než ve stylech ostatních.

Př. *To obtain tolerance levels by applying Eq. (13) to certain specific aberration types, we must determine C_1 and C_2 so that the left-hand side is minimum, this being equivalent to taking the brightest part of the spectrum line at the best plane of focus. : Abychom zjistili toleranční hranice tím, že budeme aplikovat rov. (13) na jisté typické druhy aberací, musíme určit C_1 a C_2 tak, aby levá strana nabyla minimální hodnoty, což je ekvivalentní tomu, že nejjasnější část spektrální čáry bereme v podmínkách nejlepšího zaostření*

Pro český vědecký styl je charakteristické užívání konstrukcí s podstatným jménem slovesným a s infinitivem a zptřidavných přechodníků a přičestí.

Př. *In this case, the approximations used for small phase errors to evaluate the irradiance distribution ... cannot be applied. : V tom případě nelze použít aproximací používaných k vyhodnocování rozdělení iradiance při malých chybách fáze.*

Často máme možnost volby:

Př. *Substituting Eq. (1a) into Eq. (1), we obtain ...
Dosazením rovnice (1a) do ... i Dosadíme-li ...*

Hutnost vyjadřování se projevuje také v používání rozvitých determinálních skupin – *sémantických kondenzátů* – *noun groups*, které je pro překladaatele často těžkým orůškem. V angličtině není sémantický vztah mezi jednotlivými juxtaponovanými substantivními *pre-modifiers* explicitně signalizován, a přitom tento vztah může být velmi různorodý. A. J. Herbert ilustruje tento jev příklady:

*Steam consumption = the consumption of steam,
metal tubes = tubes made of metal,
steam jackets = jackets containing steam,
cooling towers = towers for the purpose of cooling,
butt weld = weld of the type called „butt“,
friction losses = losses caused by friction.*

Sémantickou kondenzovanost provází tedy jistá neurčitost, mlhavost, vágnost, nejednoznačnost. Na druhé straně upozorňuje G. N. Leech v předmluvě ke své knize „*English in Advertising*“, že angličtina díky skládání a díky premodifikaci může rozšířit pojmenovací funkci jazyka na prakticky neomeněné množství případů. Právě proto vědecká a technická angličtina využívá této struktury substantivních skupin ve větší míře než jiné styly. Čeština však vyžaduje v těchto případech explicitní vyjádření.

Př. *Steam corrosion inhibition – zamezení koroze způsobené parou, carbon steel instrument materials – materiály pro nástroje na bázi uhlíkové oceli, Fresnel-zone-plate aperture – Fresnelova pásomová desítka použitá jako aperatura, single-crystal electrooptic thin-film wave-guide modulators – monokrystalické*

ké elektrooptické vlnododové modulatory na principu tenké vrstvy, *third-order intensity correlations in laser light* – korelační funkce třetího řádu pro intenzitu laserového záření.

Často jsou takto kondenzovány nadpisy technických informativních statí.

Př. *The search-and-rescue laser* – Využití laseru k vyhledávání a záchraně letců (na moři), *Postal Pilot Program Displayed* – Řídící program pro pošty předváděn na výstavě.

Neznamená to však, že čeština je vždy explicitnější než angličtina. J. Piša ve své statí o implicitnosti a explicitnosti v překladovém procesu uvádí naopak příklady vyššího stupně explicitnosti v pojmenovacích strukturách současné angličtiny, který je v příčinné souvislosti s jejím analytickým charakterem a nápadně difúzním sémantickým systémem. Ilustruje tento jev mj. na příkladech, kdy proti bezpříznakovému tvaru českého relačního adjektiva stojí anglické pojmenování příznakové, zejména v terminologii:

Př. *umělá vlákna* – *man-made fibres*, *pochromovaný* – *chromium-plated*, *large-scale production* – *velkovýroba*, *boiler house* – *kotelna*, *labour-consuming operations* – *pracné úkony*, *the crisis-ridden development* – *krizový vývoj*, *quick-disconnect fastener* – *rychlozámek*, *variable-pitch propeller* – *stavitelná vrtule*. (Informace považovaná v daných případech za redundantní je v české verzi vypuštěna, její znění však může být dvojznačné: *vládní výzkumný úkol* – *government-sponsored research programme*.)

Nicméně česká verze nadpisu vědeckotechnického stylu přináší vesměs více informací, což je způsobeno buď tím, že anglický autor předpokládá znalost některých okolností, které je nutno v překladu doplnit a vysvětlit, např.

The Southampton Fibre – *Optické vlákno vyvinuté na univerzitě v Southamptonu*, *On show at Photokina* – *Některé noviny na výstavě Fotokina 1972*,

nebo čeština není schopna tak hutného vyjádření jako angličtina:

Mesh filters for the far infrared – *Filtry s drátěným pleťvem pro vzdálenou infračervenou oblast spektra*, *New look at the graser* – *Nový pohled na lasery emitující záření gamma*

nebo vyžaduje doplnění implikované informace:

Holography and nondestructive testing – *Holografie a nedestruktivní zkoušení materiálů*, *Holographic subtraction with circularly polarized light* – *Holografická metoda odčítání obrazů pomocí kruhově polarizovaného světla*, *Moiré gauging by projected interference fringes* – *Proměňování proužků moiré pomocí projekce interferenčních proužků*.

Značný rozdíl ve stylizaci nadpisu v amerických informativních technických časopisech a v jejich českých překladových verzích je dán také hovorovějším, expresivnějším, obraznějším vyjádřením v angličtině, do jejíhož vědeckotechnického jazyka v poslední době, a to zejména ve Spojených státech, poniká stále více expresivity. Český překladatel takový nadpis stylisticky modifikuje a formuluje strážlivě, způsobem u nás v literatuře tohoto typu obvyklým.

Př. *Saving lasers from suicide* – *Ochrana laserů před samorozrušením*, *The laser goes to the office* – *Uplatnění laserů v kancelářích*, *Zoom lenses: inside story* – *Stavba transfokátorů, Fibre losses down again* – *Další snížení ztráty světla ve skleněných vláknech*

Struktura nadpisů v anglickém vědeckém stylu se liší od struktury nadpisů českých také tím, že jí nevádí opakování téže lexikální jednotky (zejména vědecký a administrativní styl dává takovému opakování přednost před odkazováním zájmeným) a navíc je tato tendence ještě podpořena požadavky moderních metod bibliografického zpracování, kterým vyhovují tzv. *index headings* obsahující pokud možno především *key words*, *klíčová slova*. Čeština dává zatím přednost tradiční formě s prázdnými slovy jako *upotřebení*, *použití* apod.

Př. *On steam corrosion and steam corrosion inhibition* – *Koroze vlivem páry a její prevence*, *Holography and medicine* – *Upotřebení holografie v lékařství*, *Stainless Steel: Its Use in Pedodontics* – *Použití nerezavějící oceli v pedodontii*, *The Stainless Steel Stapedial Prosthesis*, *One Year's Experience* – *Roční zkušenosti s protézou tržníku z nerezavějící oceli*

Podobně jako v anglickém novinářském stylu se zejména v populárně naučné větvi používá pro vyjádření budoucnosti infinitivu.

Př. *Computer to design lenses* – Počítač bude konstruovat objektiv, *Spermatets to have laser scanners* – Uplamění laserů při automatizaci provozu ve velkých samoobsluhách

Někdy se objevují při překladu těchto konstrukcí chyby – infinitiv je v nich chápán účelově.

S **objektivizací** odborného vyjadřování souvisí i specifický způsob využití jazykových prostředků nazvaný *intelektualizace* nebo *racionalizace*. Rozumí se tím směřování k určitému a přesnému vyjadřování. S tím úzce souvisí **potlačování emocionality a expresivity** ve vědeckém stylu. Oslabení emocionálního momentu se projevuje především ve vzácném použití slov s emocionálním či expresivním zabarvením, citoslovci, expresivních frazeologismů a v nepřítomnosti slov stylisticky příznakových.

Zejména **termíny** se vyznačují tím, že nejsou emocionální, jsou jednoznačné, mají úzký význam a omezené pole použití. Studie lexikální struktury anglického vědeckého stylu však zjišťují u celé řady termínů jistou expresivitu, ať je to např. *conductor alive* (*vodič pod proudem*) v radiotechnice či ve výpočetní technice *hardware, software* (tyto výrazy nemají české ekvivalenty, i u nás se používá anglických výpůjček) nebo většina nových termínů v kosmonautice, např. *crashlanding, splash-down* aj. U těchto termínů s jistotou dávkou expresivity jde vesměs o motivovanost.

Terminologický systém není ostatně nic uzavřeného a neměnného. Mění se s rozvojem nových vědních oborů i z jiných důvodů. B. Ilek uvádí příklady charakteristického přechodu termínů od stadia popisné-explikativního k termínům hutnějším až k univerbizaci. Terminologie není stabilizovaná zejména při vzniku oboru. V procesu vývoje terminologie je pak pozoruhodný odklon od obrazných termínů k racionální motivaci. Nejvýraznější je to tehdy, když se místo nepodstatných znaků zavedou do motivace znaky podstatné, např. místo charakteristiky předmětu po vnější stránce (*čočka vypuklá*) se zavede termín označující funkci předmětu (*čočka spojná, pak spojka*). Ukazuje to na snahu dosáhnout systémů organizovaných na základě logických principů.

Přestože vědeckotechnická terminologie vcelku směřuje k internacionální platnosti a rozdílů mezi typy jazyků se zde neprosazují do takové míry jako jinde, určité difference souvisící s příslušným jazykovým systémem a s odlišným přístupem k mimojazykové realitě se projevují. Téměř absolutních ekviva-

lentů lze dosáhnout u termínů vytvořených z řeckých a latinských základů, i když i tady se mohou objevit úskalí v podobě známých *faux amis*, problematictější je však převádění nových termínů vytvořených z domácích zdrojů. Tady je nutno hledat vhodná zaplnění bílých míst v souladu se stylistickou normou a systémem cílového jazyka, a přitom těchto ne vždy snadných případů přibývá.

Internacionalismy jsou na jedné straně výhodné, na druhé straně mechanické převádění takových *faux amis* může být pro překladatele nebezpečné. Např. *some techniques* nejsou *některé techniky*, ale spíše *metody, patent application* není *patentová aplikace* nebo *aplikace patentu*, ale *patentová přihláška, process shooting* je *trikové natáčení* ve filmové technice, *fabric* je *tkanina* apod. *Use of distributions in some transforms in optics* není *Použití rozdělení v některých transformačních optiky*, ale *Distribuce v matematických transformačních operacích používaných v optice*.

Studie v časopise *American Speech* věnovaná tvorbě nových vědeckých termínů dokládá statisticky zpracovanými výsledky, že současní vědci se při tvoření nových termínů odklánějí od tradiční zásobárny klasických jazyků a plně a často vynalézavě využívají jiných převážně domácích zdrojů. Více než třetina termínů vzniká na základě uvedené statistiky pouze významovou změnou, více než třetina spojováním existujících anglických lexikálních jednotek a pětina až čtvrtina výpůjčkami z cizích jazyků, ale převážně současných. Zbytek připadá na méně využívané slovtvorné postupy.

Při hledání optimálních ekvivalentů takových anglických vědeckých a technických termínů narážíme v češtině na dva výrazné problémy.

Jedním z nich je mnohem větší **sémantická kondenzovanost** anglického pojmenování, o které jsme se již zmínili jako o charakteristickém rysu tohoto stylu a která souvisí s typologickou příslušností angličtiny, pro niž je charakteristické snadné řetězení slov. V angličtině jako izolačním jazyku nejsou přesné hranice mezi jednotlivými druhy slov ani mezi slovem, slovním spojením a větou. To umožňuje angličtině vytvářet takové pojmenovací struktury, které v češtině jako syntetickém flexivním jazyku nejsou možné.

Klíčem dekodování substantivních řad je fakt, že v premodifikační části takových jmenných frází jde v podstatě vždy o postupné zpřesňování (*fire warning light* – *žárovka signalizace požáru*). V podkladové struktuře víceslovného terminologického spojení mohou však být skryty různé vztahy. Neurčí-

tost a nejednoznačnost může eliminovat jediné věcná znalost mimojazykové reality. Nejsložitější jsou případy, kdy jsou premodifikační členy dále modifikovány tzv. skupinovými premodifikátory, např. *central engine rear mount pull-rods attachment brackets – úchytné konzoly zadních vzpěr motorového lože středního motoru*, kde je v každé skupině vlastní řídicí výraz premodifikován. Čeština musí ve většině případů sémantické kondenzáty převádět na explikativní, popisné ekvivalenty, které jsou sice náležitě srozumitelné, ale pro běžné užívání pro svou délku a těžkopádnost ne vždy únosné. Prostředky pro užití explicitnějšího výrazu v češtině jsou různé. Jejich škála sahá od gramatických relátorů, povětšinou předložkových

(*even-electron reagents – čimidla se sudým počtem činitelů*) přes lexikální prostředky, které nesou minimální sémantickou informaci

(*minor ingredients – přísady používané v menším množství*) až k plno-
významovým lexikálním prostředkům doplňujícím původní implikovanou informaci na základě znalosti širšího kontextu nebo situace

(*petrochemical shortages – nedostatky při petrochemickém zpracování ropy*).

Dlouhá popisná překládová řešení typu *soustava ovládání úhlu šípů křídla proti wing-sweep system, zařízení pro předávné spalování proti afterburner* nebo *sledovat letoun pomocí odrazových signálů* proti *skin-track* je nutno považovat pouze za přechodné stádium čekající na cestu k vytvoření alespoň dvouslovného termínu. Zkrácené názvy vznikají většinou v profesionálním žargonu, zejména v češtině jsou příznačné především pro běžnou mluvu, proto si výrazové prostředky vzniklé univerbizací podržují ve značné míře charakter hovorovosti (*tryskáč, stíhačka, bombardák*), i když pronikání do běžné mluvy spisovné a v některých případech i do obecně přijímané terminologie je zřejmé.

Někdy větší explicitnost a délka českého ekvivalentu vyplývá z nutnosti popsat u nás neznámou mimojazykovou realitu, pojmenování je víceméně perifrastické, např. *commuter aircraft – letouny pro svoznou a sběrnou přepravu osob*.

Tendence k ekonomickému racionálnímu způsobu vyjadřování odpovídá celkovému současnému jazykovému vývoji, projevuje se ve všech jazycích, zdá se však, že ve srovnání s češtinou je v angličtině mnohem markantnější (hojnější zkracování, krížení, akronymie aj.).

Snad jako kompenzace ekonomického racionálního způsobu vyjadřování se u současných, zejména amerických vědců objevuje tendence k vytváření svérázných metafor, které přinášejí do odborného stylu dokonce jistou míru expresivity, větší, než je obvyklé v českém vědeckém stylu. V tom spočívá druhý problém při hledání českých ekvivalentů anglických termínů.

Čeština není tak přístupná metaforám okamžitého nápadu, které prosloví případně významná osobnost na oficiálním fóru a hned nato se objeví v literatuře, zpočátku třeba ještě v uvozovkách, ale později už jako přijatý termín. V této souvislosti je nutno připomenout, že ve Velké Británii a ve Spojených státech se přistupuje k problémům normalizace jazyka a jazykové kultury jinak než u nás.

V uvedené studii o současně americké vědecké terminologii je uváděn jako doklad netradičního postupu amerických vědců při tvorbě nového názvosloví termín *quark* z fyziky atomových částic, převzatý od Jamese Joyce, který jej vytvořil pro křik racka ve svém dítku „Finnegan's Wake“. Jeden druh kvarků dostal přívlastek *strange*, který měl naznačovat neobvyklé chování těchto částic (v češtině jen *kvark -s*). Čtvrtému kvarku byl přisouzen dokonce přídomek *charmed*, protože přinesl do subnukleárního světa symetrii a takto pojmenovaný měl snad odvrátit od tohoto obtížného bádání nepřítelů osudu. Čeští fyzikové ho nazývají oficiálně *půvabný kvark* (bez uvozovek). Význam kouzla obsaženého v anglickém *charm* se tu ovšem ztrácí. Pátému a šestému kvarku začal říkat jeden fyzik *t a b* zkráceně místo *top a bottom*, což odpovídalo jejich schématickému znázornění. Vědci je však pod vlivem názvů předchozích typů přejmenovali na *truth a beauty*. (V českém referátu nazvaném „Po půvabu krásy?“ se můžeme dočíst „...*nový kvark nesoucí „holou“ krásu ...*“)

Taková pojmenování jsou vlastně jakousi improvizací, která je při překotném vývoji vědy a techniky nezbytná. Odklon od tradičního klasického zdroje vědeckého pojmenování znamená sice menší internacionálnost a snad i racionálnost, je to však dnes už *current trend*. Deskriptivní metafory okamžitého nápadu, uvádějící irrelevantní vnější znaky, se objevují v různých oborech, uvedme např. z oblasti počítačů identické názvy *bubble sort a ripple sort* označující metodu nazývanou česky racionálně na základě funkce *metoda přímé výměny*. *Jagged table a ragged table* jsou rovněž synonymní názvy pro tabulku s nestejně dlouhými řádky. Označení binárního vyhledávacího stroje se zpětným ukazatelem zní v angličtině *monkey puzzle tree*. Zcela netradiční je dále použití termínu *barn* v nukleární fyzice pro označení nepatrné plošky průřezu 10^{-24} cm². Jeho vznik se interpretuje jako humorné převzetí z přirovnání *big as a barn*. Nedovedeme si dost dobře představit, že by v češtině na základě přirovnání *velký jako stodola* dostala nějaká jednotka ve fyzice, ať už velká nebo absurdně malá jako v uvedeném případě, označení *stodola* a její menší kolegyně byla pojmenována *kálna*. Čeština by v takovém

případě převzala pravděpodobně anglický termín jako nemotivované, značkové pojmenování (stejně jako v případě kvarku), i když právě sémantická motivovanost je ve vědeckém názvosloví dnes nejvyužívanějším postupem slovtvorby.

Česká vědecká terminologie je ostatně už ochotna přejímat cizí termíny a adaptovat si je. Nacházíme v časopisech Akademie výrazy jako *spekl* (z anglického *speckle* pro označení typu skvrnkovitého odrazu laserového světla), *píky* (z anglického slova *peaks* pro označení ostrého maxima v spektrálním nebo osciloskopickém diagramu), *fitování* (tj. přízpůsobování matematické funkce fyzikální realitě), a dokonce i slovní spojení převzatá jako v češtině vlastně nesystémová kompozita typu například – *speklifotografie*, *laser-interferometrie*. Důvodem zde je patrně stručné a pregnanční pojmenování, které nabývá charakteru značky. V zájmu stručnosti jsme tedy ochotni opustit i sémantickou motivovanost.

Těsně korespondence u termínů jsou celkem běžné tam, kde se podařilo terminologický systém normalizovat a zavést konvenci (jako v chemii, medicíně a v některých technických oborech). Ale např. v humanitních vědách je taková rozmanitost kulturních tradic a společenské struktury, že absolutní korespondence se dosáhne dost obtížně. Je třeba především analyzovat obsah vědeckého textu a pak hledat ekvivalenty odpovídající normě cílového jazyka. Někdy se překladatel při hledání ekvivalentu musí uchýlit k samotnému řešení, které ale nesmí být v rozporu s normou. Velmi často musí v takových případech sáhnout k opisu. Přitom je třeba mít na mysli, že opis je vždy explicitní, a při překládání do jazyka s větší mírou implicitnosti se pak nesmí na tuto asymetrii zapomínat, jinak by docházelo k uvádění nadbytečných sémantických složek – k redundanci. Vedle posunů v kategorii explicitnosti a implicitnosti dochází při překladu k posunům v oblasti konkrétnosti a abstraktnosti, jedinečnosti a obecnosti, druhovosti a rodovosti, k posunům metonymickým, synekdochám aj.

Charakteristika jednotlivých žánrů anglického vědeckého stylu zatím bohužel neexistuje. Práci, které se zabývají jazykovou stránkou vědeckého stylu, je vůbec minimální počet, nebereme-li v úvahu praktické příručky.

Vedle vrstvy termínů specifických pro příslušnou oblast vědeckou či technickou se vyskytuje ve vědeckotechnickém stylu vrstva tzv. *poloterminů*, tj. slov, která se na rozdíl od zcela jednoznačných termínů vyskytují v celé řadě

významů, jsou společná pro celou řadu vědeckých disciplín a pro výklad jsou nutná, např. *process*, *effect*, *feature*, *to function*, *to operate*, *to effectuate*, *to modify* atd.

Níjak vzácná nejsou slova formální, *knížní*, jako *negligible*, *obviate*, *propagate* apod., která dodávají vědeckým statím poněkud zkostnatělý tón. Typická je ale volba *obyčklých*, frekventovaných, nespecifických výrazů jako *use*, *show*, *call*, *write*, *consider*, *treat*, *maintain* aj., kterým se dává přednost před knižními vazbami typu *have recourse to*, *establish contact with* apod.

A nejen výběr slov, ale i celkový způsob vyjadřování dnešních (zejména amerických) vědců je takový, aby byla patrna jejich osobní účast na tom, co sdělují. Kořeny jistě neformálnosti tkví pravděpodobně také v týmovosti práce mladých, sportovně založených vědců. Druhá cesta je vedena snahou předních amerických univerzit a vědeckých institucí sblížit exaktní vědy s vědami humanitními. Není to jistě trend pouze amerických vědních disciplín a jejich vyjadřovacích prostředků, uvedené rysy jsou však v této literatuře nejmarkantnější.

Nesmíme ovšem zapominat, že jak vědecký, tak populární vědecký styl obsahuje řadu útvarů, které mají popsané charakteristické rysy v nesejné míře. Záleží na typu vědního oboru, na typu sdělení i na autorovi samém.

Je otázka, neměli by být zařazen do této kapitoly ještě jeden, trochu odlišný žánr, *návod k obsluze přístroje*. Tento útvar bývá zařazován do žánru instrukčního, který se všeobecně považuje za odnož stylu administrativního. Domníváme se však, že pro značné procento odborných termínů a obsahovou náplň by měl tvořit spíše další větev stylu naukového. Jde zřejmě o útvar pomezí mezi stylem vědy a techniky a mezi stylem administrativním, a to jeho žánrem vyhláškovým, určeným širšímu publiku. Návod musí být také srozumitelný a zřetelný v nejvyšší míře.

Závěrem kapitoly si shrňme základní rysy vědeckého stylu, které je nutno ve větší nebo menší míře respektovat ve všech útvarech a ve všech jazycích. Je to: *logická stavba*, *návaznost*, *objektivita*, *neosobnost*, *neemocionálnost*, *hutnost*, *přesnost*, *jednoznačnost*. Nesmíme přitom ovšem zapominat, že k vyjádření uvedených rysů nepoužívá angličtina a čeština vždy stejných jazykových prostředků.

STYL ŽURNALISTICKÝ

Styl žurnalistický lze v angličtině považovat za samostatný funkční styl, protože se vyznačuje natolik specifickými rysy, že ho lze od publicistického stylu odloučit. Slouží k informování a instruování čtenáře, k podávání dat a fakt bez komentáře, bez apelu. Neproniká do něj individuálnost ve vyjadřování ani emocionální zabarvení, převládá stereotypní forma. Tím se blíží stylu vědeckému. J. Vachek uvádí jako specifický rys žurnalistického stylu rychlé předávání zpráv o aktuálních událostech kolektivnímu publiku. Přitom je často nutno sméstnat informaci do omezeného prostoru a prezentovat ji jasně a jednoznačně. Novinářská angličtina je specifická, hutná, musí však splňovat podmínku, že obvyčejný čtenář musí rozumět každému slovu, každá věta musí být na první pohled jasná. Neznačená to však, že se tato norma všeobecně dodržuje, setkáváme se dnes běžně se snahou o různé inovace, o atraktivnost v zájmu komerčním, o záměrnou odlišnost.

Nemáme přitom na mysli obecně styl novin, protože v novinách se vyskytuje řada útvarů, které jsou psány stylem administrativním (programy kin, divadel, televize, oznámení), odborným (odborné porady právnícké, zdravotnické, jazykové koutky, okénka pro motoristy) nebo uměleckým (povídky, úryvky z uměleckých děl). Za ryzí novinářský považujeme styl zpravodajsko-informační – krátké zprávy a komuniké, inzeráty a oznámení. D. Crystal a D. Davy to označují jako „*Newspaper Reporting*“, přičemž jsou si vědomi, že tzv. *journalise* zahrnuje celou řadu různých žurnalistických útvarů, jejichž účelem je podat jistý počet faktů co nejzajímavěji. Nejhutnější formou novinářské informace je nadpis – titulek, který je zejména v angličtině velmi svérázný, proto mu budeme věnovat zvláštní pozornost. – (Články v novinách jsou charakterizovány subjektivním podáváním faktů, takže spadají podobně jako úvodníky spíše do stylu publicistického.)

Noviny se mohou lišit výběrem jazykových prostředků podle toho, na jakého čtenáře jsou zaměřeny, ale v informativních textech obsahujících obvykle všeobecně používané formulace se rozdílly tohoto typu projevují nejméně. Každé noviny mají také svou konvenci, nejde jen o rozdílly kulturního společenství.

Gal'perin charakterizuje anglický žurnalistický zpravodajsko informační styl

- 1) specifickým slovníkem,
- 2) jistými syntaktickými konstrukcemi a
- 3) zvláštním typem nadpisů.

Tyto oblasti postupně probereme, doplníme je postřehy Crystala a Davyho a průběžně budeme připojovat Švejcerovy postřehy z hlediska konfrontačního a pokyny z hlediska překladatelského.

Slovník je převážně neutrální a běžný spisovný. Na rozdíl od některých jiných jazyků není v anglickém žurnalistickém stylu příliš velký podíl specificky knižních obrátů ani příliš výrazná orientace na slovní zásobu beletristickou. Vedle stylisticky neutrální vrstvy se objevují speciální politické a ekonomické termíny, professionalismismy a výrazy z jazyka hovorového a slangu, zejména v nadpisech a v citovaných pasážích rozhovorů.

Za jednu ze zvláštností žurnalistického stylu se považuje standardizace. S tím souvisí otázka novinářských *klisé*, která se vyskytují ve všech jazycích, nemusejí se však shodovat. Některá klisé jsou velmi otřelá, některá zkrslují nebo zatemňují pravou podstatu věci, ale vcelku jsou nepostradatelná, protože vyvolávají potřebné asociace a zabraňují nedorozumění. Jako by měla funkci termínů. Kromě toho slouží jako jakési prefabrikáty, které usnadňují a urychlují novinářskou práci. Podtrhují také neosobní charakter zprávy. Příliš otřelá a vyčichlá klisé však nedodávají textu přirážlivost, např. *acid test, bitter end, calm before the storm, leave no stone unturned, lending a helping hand, long arm of the law, nipped in the bud* a dobrý novinář by se jim měl vyhnout. Stejně tak by se měl snažit vyhýbat mnohomluvností a říkat raději *many* než *a large proportion of*, *now* místo *at present time*, *since* místo *in view of the fact that* apod. Rovněž by se měla potlačovat redundance ve vyjadřování typu *35 acres of land, blue coloured car, broad daylight, collaborate together, dates back from, entirely absent, few in number, for a period of, in the city of Manchester, in two years' time, one of the last remaining, short space of time, it is interesting to note that* apod. Na druhé straně se někteří britští novináři ve snaze neopakovat totéž slovo vyhýbají prostému slovesu *say* a nahrazují je jinými, synonymními slovesy nebo frázemi jako *point out that, express the opinion, express the view, indicate, observe, state, explain, report, continue, add, declare* atd. Dále se kritizuje, že *people don't TELL other people things. They inform, notify and communicate.*

Volba těchto sloves souvisí částečně s tendencí používat cizích slov – *longwords*, která jsou abstraktnější a v řadě případů podle Vachkova výkladu méně závazná, takže pro novináře případně ne dokonale obeznameného se sdělovanou problematikou výhodnější, i když příručka dobrého novinářského stylu doporučuje *Use specific words. This means calling a spade a spade and not a factor of production. Abstract words should be chased out in favour of*

specific, concrete words. Sentences should be full of bricks, beds, houses, cars, cows, men and women. Detail should drive out generality. Nicméně slova typu principles, assumptions, conclusions, assertions, requirements, arguments atd. jsou dost častá.

Běžně se vyskytují **akronymy**, tj. slova, která vznikla z prvních písmen víceslovného pojmenování, a **zkratky** jmen organizací, veřejných a státních útvarů, společenských organizací, průmyslových a jiných společností apod. *UNO, UNESCO, TUC (Trades Union Congress), NATO (North Atlantic Treaty Organization), AFL-CIO (American Federation of Labour – Congress of Industrial Organizations), PIB (Prices and Income Board)* atd. Z jiných oblastí pak *A-bomb, H-bomb, D-Day, Govt, Hq (Headquarters), TV, LP record, AM (amplitude modulation)*, tj. běžné rozhlasové vlny na rozdíl od *FM (frequency modulation)*, což odpovídá našemu VKV, atd.

Velmi rozšířené používání iniciál v novinářské řeči se přeneslo na jména významných osob veřejného života, která se pak označují jen *FDR (Franklin Delano Roosevelt), LBJ (Lyndon Benjamin Johnson), JFK (John Fitzgerald Kennedy)* apod.

Tisk také pomáhá šířit **neologismy**, a to i z vědeckého stylu, např. *laser, sputnik, lunik, missile, to stage* apod. V tvoření slov se tu projevuje velká invence, např. *peacenik* (bojovník za mír), *nixonomics* (Nixonova ekonomická politika), *highjacker* (únosce letadel) atd. Časté jsou **sémantické kondenzáty** (*British-appointed civil servants, anti-cut leaflets, semi-skilled rate*) a tzv. **čitátová kompozita** (*Flight-on pledge, Stop-tour plea*).

Překladatelsky je nutno většinu těchto případů řešit opisem, parafrází. Doslovný překlad je nemožný, čestina musí sémantické kondenzáty explicitně rozvést.

Stejně nemožný, případně neúčelný je doslovný překlad některých klíše. Švejecer uvádí ruský příklad *Problema otcy i dětí*, který obsahuje narážku na Turgeněvův román a těžko jej lze převádět do jiných jazyků. Česky bychom asi řekli *generační problém, generační rozdíly*, v anglickém tisku se používá syntagmatu *generation gap*. V současné angličtině vznikla řada stálých i příležitostných spojení se substantivem *gap*, vytvořených analogicky podle tohoto modelu. *Communication gap* bychom přeložili asi jako *nedostatek vzájemné informovanosti, credibility gap* jako *krizi důvěry*. Slovo *gap*, které je základem uvedených klíše, může tedy znamenat jak konflikt, rozpor, tak

krizi, ale také jen nepřítomnost, nedostatek něčeho, např. v kontextu *to bridge the communication gap* může jít jen o překlenutí pauzy v konverzaci. Další příklady: *financial gap, development gap, dollar gap, availability gap, nutrition gap, protein gap, technological gap*.

Při převádění klíše do sféry druhého jazyka je nutno mít na paměti nejen jeho význam denotační, ale i hodnotu konotační, uvážit obvyklost, pravidelnost analogického obratu v cílovém jazyce v daném kontextu. Hlavní je dosáhnout stejného perlokucčního efektu, tj. stejné reakce u čtenářstva. Je třeba mít na paměti, že různé jazyky mají různé konvenční prostředky pro vyjadřování stejných postojů. Tak např. pro vyjádření nejistého tvrzení používá francouzština kondicionálu, angličtina modálního slovesa (*may have ...*), vazby nominativu s infinitivem (*... is said to have ...*), uvedení nejmenovaného pramene (*according to well-informed sources ...*) apod.

V současné anglické publicistice je řada klíše a slovních spojení, které byly původně termíny společensko vědními. Jde vlastně o **determinologizaci**. Např. *power structure* má v novinářském textu význam pouze *vliv*, případně *moc: ... mass marches and demonstrations that have shaken Mayor Daley's power structure*. V jiném kontextu bychom totéž klíše přeložili asi spíše *rozložení politických sil. The state elections threatened to upset the existing power structure*.

Překladatel žurnalistických statí z češtiny do angličtiny musí modifikovat konotační význam i některých lexikálních jednotek tím, že mění **stylistickou modifikaci** příslušnost k jedné funkčně stylové rovině za příslušnost k rovině jiné.

A. D. Švejecer analyzoval překlady novinářských textů z ruštiny do angličtiny a sledoval zásahy anglického redaktora. Objevil přitom následující zákonitost: překladaatelé převážně zachovali v textu překladu specificky knižní zabarvení některých slov a výrazů výchozího jazyka, ale redaktor se vždy snažil modifikovat je stylisticky v tom smyslu, že je nahrazoval obraty stylisticky neutrálními. Např.

Viděl zemi v kleštích blokády. Dověděl se o hladu a strádání, které postihlo lidi. – He saw the country in the clutches of the blockade. He learned of the famine and hardships that had befallen the people.

Po redakčním zásahu:

He saw the country being strangled by the blockade, the famine and hardships the people were suffering. Při překladu z angličtiny je často nutná obrácená modifikace:

Secretary L. told the news conference that ... – Ministr prohlásil ...

Dále je užitečné vědět, že lexikální jednotky, které mají vysokou frekvenci v češtině, nemusejí odpovídat anglickým výrazům s touž frekvencí, např. *zaručit* nemusí být vždy *ensure* – to je sloveso, kterého se v angličtině nepoužívá příliš často – byla by to nesprávná analogie. V překladatelské literatuře (novinářské) vytlačilo toto sloveso synonyma *make sure*, *make certain*, *guarantee* a stalo se jedním z charakteristických příznaků umělého jazyka překladů, který vzniká pod interferujícím vlivem výchozího jazyka.

Také slovo *kruhy* má velkou frekvenci v žurnalistickém stylu (*oficiální kruhy*, *reakční kruhy*, *vládnoucí kruhy* apod.). Téměř všude lze toto slovo převést do angličtiny jako *circles*, ale přece se slovo *circles* nevyskytuje v angličtině tak často jako české *kruhy*. Místo toho spíše *certain quarters*, *the scientific community*, *broad sections of the world public*. *Sections* označuje širší pojem, *quarters* a *community* je konkrétnější. Při volbě těchto výrazů se přihlíží k zákonitosti v kolokacích cílového jazyka. Tak např. slovo *quarters* se používá především v kolokacích *certain quarters*, *high quarters*, *official quarters* jako spíše příslušné určení místa (*from high quarters*, *in official quarters*). V tom se projevuje vztah k základnímu významu *quarters* (*housing accommodations*, *place of residence*, *lodging*). *Community* se používá hlavně v takových kolokacích jako *scientific community*, *business community*, *academic community* apod. a označuje tedy společenskou skupinu nebo skupinu osob spojených stejnými profesionálními zájmy. *Britské vládnoucí kruhy* přeložíme raději jako *The British Establishment*, tedy ve významu *the institutional authority* místo spojení *ruling circles*, jehož časté používání dává textu charakter překladatelské hantýrky.

Praktické potíže při překladu anglického zpravodajského textu do češtiny způsobuje také *mnohoznačnost* slov, to, že anglický text používá více běžných slov ve speciálních významech, je méně terminologický, méně speciální, má familiérnější charakter a je vždy lakoničtější, často neoznačuje, ale jen naznačuje některá fakta.

Syntaktická struktura je tím složitější, čím kratší je zpráva. Věty nemají být příliš dlouhé. Se složitostí se nejde nikdy tak daleko, aby došlo k nejasnosti nebo nesrozumitelnosti. Kratším větám se líp rozumí a líp se čtou. Alžbětinská věta prý mívala až 45 slov a viktoriánská 21, kdežto dnešní prý nejvýš 20 (?) Zejména na začátku článků nebývají složitější věty. Dává se přednost polo-větným vazbám před vedlejšími větami a souřadným spojením před podřadnými. Časté jsou vsuvky. Je to asi důsledek snahy dostat co nejvíc informací do jednoduché gramatické struktury.

Jasná a dobře zorganizovaná je spojitost, *koheze* textu. Mezivětné spoje tvoří spojky na začátku, určité členy, ukazovací a osobní zájmena, opěrná slova, opakování slov jako odkazy na něco, o čem se mluvilo již dříve. Autor spoléhá na široký kontext. Navodí situaci, předpokládá porozumění a naváže tak s čtenářem důvěrný vztah, vtáhne ho do hry (při použití neurčitého členu by byl tón mnohem neosobnějším).

Zpravodajský styl je velmi lakonický, jak už bylo řečeno, stručný, hutný, úsečný. S tímto rysem souvisí rovněž volba kondenzovaných jazykových prostředků, ať jsou to polovětné vazby nebo složitě premodifikace a post-modifikace. Z polovětných vazeb se objevují zejména vazby nominativu s infinitivem kombinované s pasivními konstrukcemi, které signalizují odosobněný charakter zprávy, např. *The bomb, which is believed to have been put under a seat, could have been put on the train*. Pasivum dodává dojmu neutrálního, objektivního, faktového podání.

U vět obsahujících v angličtině *polovětné vazby* se při překladu do češtiny doporučuje rozdělení na dvě tři věty, např.:

In the world's worst aviation disaster, two airliners groping through a snowstorm toward International Airport and La Guardia Field collided over the city yesterday, killing at least 131 persons. : Včera se nad New Yorkem srazila dvě dopravní letadla, která se pokoušela prorazit sněhovou bouří na Mezinárodní letiště a na letiště La Guardia. V důsledku této těžké letecké katastrofy zahynulo 131 osob.

Angličtina má vcelku ekonomičtější způsob vyjadřování myšlenek, překlad textu obvykle rozšiřuje. Je známo, že jakýkoliv překlad je objemnější než text originálu. Nejen některé lexikální jednotky, ale i kondenzované struktury potřebují *rozšíření*, někdy až vysvětlení. Překladatelé všeobecně raději pro dosažení větší jasnosti něco přidají, než by v zájmu jednoduchosti něco vynechali. Velmi často však není zbylí a k rozšíření je nutno sáhnout už

vzhledem k tomu, že čeština nemá tendenci k tak hutnému vyjadřování, jaké je pro mnoho nominálnější angličtinu přirozené.

According to WHO statistics, heart diseases are the No. 1 killer. : Podle údajů Světové zdravotnické organizace první místo mezi všemi příčinami úmrtí zaujímají srdeční choroby.

Pro překlad z češtiny do angličtiny se doporučuje co největší **komprese** textu, používání polovětných vazeb místo vedlejších vět, vypouštění takových prvků sdělení, které lze snadno doplnit z kontextu (např. *car strike* je stávka pracujících v automobilovém průmyslu, jak vyplývá z textu zprávy), vymečání pleonasmů a uvozovací obrátů jako *je třeba poznamenat*, *je nutno ukázat, nelze přehlédnout, upozorňujeme, že* apod. Anglické ekvivalenty typu *it should be noted* apod. by byly zcela na místě ve vědeckém pojednání, ale v žurnalistickém stylu se dává přednost vyjadřování úspornějšímu.

Poměrně složitá je **premodifikace a postmodifikace**. Jen málo substantiv stojí samo o sobě, bez adjektivní nebo jiné modifikace. Adjektiva se zavádějí všude, kde je to možné, aby dodala textu barvu a detaily, i když je to v přiročce správné novinářské angličtině kritizováno. Přitom se s oblibou vytvářejí nové, někdy neobvyklé adjektivní útvary j. *weather-conscious, seven-to-ten hour, hoped-for, faster-arriving, computer-made*, mnoho je adjektivních sekvencí typu *big, black, humble, human, more and faster-arriving* a konstrukci jako *42-year-old Dr John Mason*, které se blíží často parodovanému stylu amerických časopisů jako *Time – said tall, grey-haired, blue-eyed, 32-year-old ship's carpenter Andrew Jones* (z *Crystala-Davyho*). V americkém tisku je běžné používání premodifikujícího saského genitivu *The University of London's James Smith said...* Sémantickým kondenzátem jsou řetězce substantivních přívlaků v prenominálním postavení, např. *...The Dundee full-time trade union officials' group ... – a £ 13 million pre-tax profit increase ...*, ale i dlouhé přívlakty postnominální a přistavky se objevují dosti běžně, např. *the fourth carriage of the train, the 7.49 a.m. from Sevenoaks to Cannon Street – Mr David Bassett, general secretary of the General and Municipal Workers' Unions, which represents nearly all Britain's glass workers ...* Přistavek bývá vysunut i do čela věty, před podmět, *One of the pickets yesterday, Mrs. Marian Weale ...*

Věty jsou převážně oznamovací s bezpříznakovým slovním pořádkem, jen tu a tam najdeme otázku (i tečnickou) či imperativ. Inverzní postavení

v žurnalistickém stylu je omezeno na slovesa dicendi (*declare, say, explain, laugh*), tedy např. *Said Dr Mason – nebylo by však možné např. Went Dr Mason*. V jednovětných odstavcích a v tzv. *Leads* nebo *intros* (prvních větách delších zpráv), které obsahují v podstatě resumé nejpodstatnějších nebo nejzajímavějších faktů zprávy, za nímž teprve obvykle následuje detailní výklad, je slovní pořádek víceméně stálý. Dlouho se řídil pravidlem, kterému se říká **five-w-and-h-pattern rule** (*who-what-why-how-where-when*), což v gramatické struktuře vypadalo takto: Podmět – Přísudek (Předmět) – Příslověčné určení příčiny (způsobu) – Příslověčné určení místa – Příslověčné určení času. Statistika však ukazuje, že ve většině případů není tento pořádek dodržován. Vyvinul se nový větný model, který se v jiných stylech nevyskytuje. Jde především o postavení okolnostního určení určitého času *S Adv/Time P*, např. *yesterday: EMI yesterday announced ...*, *McLennan yesterday said ...*, ale vedle toho také *it was decided at Liverpool Crown Court yesterday*, *... they appeared in court yesterday*. *Crystal and Davy* upozorňují, že dostane-li se postverbální okolnostní určení dopředu, nabude silné emfatické funkce. V novinářské angličtině je začáteční pozice pro adverbialní určení velmi běžná jako stylistický prostředek upoutání zájmu. (Adverbialních vedlejších vět se příliš neuzívá, více vět substantivních, adjektivních a polovětných vazeb.)

Přesunutí adverbialního určení z jeho obvyklého místa na konci nemusí nutně souviset s jeho vypíchnutím. Např. ve větě *Top Democrats disputed the President's optimistic view of the nation's economic position today* by časové určení na konci mohlo být chápáno jako bližší určení předchozího substantiva, tedy jako *dnešní ekonomická pozice*, proto raději *Top Democrats today disputed ...* nebo *... disputed today ...*

V češtině, častěji než v angličtině, se vzhledem k aktuálnímu členění dostávají příslověčná určení do čela věty a podmět na konec.

Dnes v Dillji začala 4. konference spisovatelů zemí Asie a Afriky. : Asian and African writers have met for their 4th Conference in Delhi today.

Aby réma zůstalo v své patřičné pozici, dochází k přestavbě větné struktury:

*Norway is playing host to a delegation of ... today. :
Dnes navštívila Norsko delegace ...*

Úvodní odstavec má obsahovat nejdůležitější informaci v první větě, a pokud je to souvětí, tak v hlavní větě, která má stát na prvním místě. Jelikož novinářská zpráva má obrácené pořadí nositelů informačního náboje než jiné styly, tj. maximum na začátku a postupný pokles, bývá poukázání na zdroj informace v anglických zprávách obvykle na konci. Nejprve stojí citát, ať už přímý nebo reportovaný, pak teprve uváděcí věty typu ...*the French interior ministry announced in Paris*. – ... *was announced yesterday*. – ... *West London court heard yesterday*. – ... *in court was told*. – ... *he added*. V češtině je pořadí opačné, mohli bychom dokonce zformulovat permutační pravidlo, podle něhož část věty uvádějící pramen informace se při překladu z češtiny do angličtiny přemísť na konec.

Jak řekl X, ... etc., X said.

Jak sdělil X, ... etc., X reported, announced.

Podle sdělení X ... etc., according to X.

Z X sdělují ... etc., it is reported from X.

J. Bečka uvádí, že je dnes u nás už dost častý úzus klást výrok a příslušnou větu uvozovací prostě vedle sebe, tedy jako v angličtině.

Př. *Výzkum měsíčních hornin má velký význam pro stanovení vzniku a vývoje celé naší soustavy a taky i Země – řekl ve svém odborném výkladu akademik V. Zoubek. – Cíle byly zasaženy a zničeny, ujistil mluvčí.*

Je to velmi mladá forma, kterou Bečka považuje za vhodnou pro začátek informativního příspěvku. Může to být i vliv anglického tisku u nás.

Citáty zdůrazňují dokumentární charakter a objektivitu podání informací. *Good quotes are the lifeblood of the news columns*, tvrdí odborníci, např. ...*is trying to „save its conscience“*. – *She shouted, I am innocent, I am innocent. My sons, my sons. Please God, I am an innocent woman*. Zpráva nabude patřičné bezprostřednosti a dramatickosti. Citované úryvky konverzace obsahují i neformální rysy hovorového jazyka, které se však omezují především na stažené tvary a na výběr slov z roviny kolokviální, resp. ze slangu. V češtině jsou přímé řeči pro styl novin až dosud velmi málo příznačné, ale zdá se, že záliba v používání tohoto prostředku vzrůstá (Bečka).

Za téměř funkční zvláštnost zpravodajského stylu se považuje občasné nedodržování susednosti časové a pravidel nepřímé řeči. K posouvání do minulosti nedochází zejména tehdy, když je z kontextu nebo z časových určení jasné, kdy se děj odehrál. Obvykle se ve zpravodajském stylu referuje o aktuálních událostech, o době nedávno minulé. Nebo považují za důležitější zprávu než to, že ji reprodukují. Př. *Socialist officials said that five demonstrators were killed in Vittoria* ... U budoucích dějů se neposouvá časová rovina patrně především tehdy, když jde současně o modální zabarvení nebo se má zdůraznit větší jistota realizace nezávisle na reprodukci něčeho názoru. Tato „porušení pravidel“ se objevují spíše v dlouhých souvětích, která se rozpadají na do jisté míry samostatné celky, a u toho vzdálenějšího jakoby se přestala cítit závislost na uvozovacím slovese. Př. *A communique said the committee welcomed President Machel's announcement that Mozambique was not fully implementing UN sanctions against Rhodesia, and the Commonwealth secretary-general is to consult about the form of aid Mozambique will most need*.

Jedním z odlišných aspektů struktury textu anglického a českého je identifikace účastníků. V angličtině se účastník označí ve vedlejší větě osobním zájmenem a teprve pak v hlavní větě se vyjádří jmenně. V češtině se účastník pojmenuje hned při prvním výskytu bez ohledu na to, je-li to v hlavní nebo vedlejší větě. Např.:

When he is seeing G., Brown could also discuss with him the nuclear non-proliferation draft treaty.

Když se Brown setkává s G., mohl by s ním také projednat návrh smlouvy o nerozšiřování jaderných zbraní.

Škála slovesných časů je dosti chudobná. Obvykle dominuje Past Tense, ale objevuje se i Present Tense.

Pokud jde o *interpunkci*, někdy scházejí čárky (např. za adverbialním určením na začátku, mezi souřadně připojenými větami nebo v řadě adjektiv. Vsuvky oddělené pomlčkami dostávají nezávislost, věta je přehlednější, souvislost zřetelnější. Pomlčka použítá místo čárky nebo středníku dodává textu neformálního charakteru (jako v soukromém dopise). Často se používá uvozovek, které dodávají větší věrohodnosti a bezprostřednosti citátům.

Nápadným vizuálním prvkem je dělení do *odstavců*. Čím kratší odstavec, tím snadnější čtení. U delších odstavců se musí čtenář děle soustředit.

Velmi důležitá je *grafická úprava* – uvnitř jednoho textu se používá písmo různého typu a velikosti, což člení text a usnadňuje jeho čtivost. Protože u žurnalistického stylu na rozdíl od stylů ostatních se postupuje od nejdůležitějšího sdělení k méně významným detailům, postupuje se obvykle také od největších typů k nejmenším. Nijak neobvyklé nejsou velké iniciály. Nejvýraznější bývá samozřejmě titulky, musí „chytit“. Bývá rozložen i do několika řádků a pak obsahuje vlastní celou zprávu v kostce. Velikost anglického titulu se řídí důležitostí zprávy – rozdílů jsou mnohem větší a nápadnější než v našem tisku.

Titulek (Headline)

má stručně informovat čtenáře o obsahu následující zprávy. Anglický titulek je hutný, obsažný a atraktivní, zhuštěný do několika slov, např. *Price sisters*, *Can't cope*, *Ludwig van and his era*. Těchto rysů dosahuje tím, že používá v hojně míře krátkých slov – třeba i hovorových nebo slangových – nebo slov zkrácených, nominálních konstrukcí, vynechává členy a pomocná slovesa, využívá číslic, zkravek, pomlček a dvojteček, např.:

Last hurdle! £ 868 needed by 3 pm today

Angličtina má ve srovnání s češtinou více prostředků ke zkrácení novového titulu. České tituly vyhovují požadavku stručnosti tím, že dvěma nebo třemi slova naznačují obsah zprávy, aniž by uváděly přesné údaje, např. *Ukazatel cesty, Všeho s mírou*

M. Jelínek konstatuje, že naše tituly mají tendenci k obecnosti, čímž ztrácejí orientační funkci a přehlednost. Anglický titulek obsahuje mnohem více informací než český:

Teachers get tough in „Don't cheat us“ pay talks warning Dnes však nejsou vzácností velmi konkrétní tituly i u nás, např.: NATO bombardovalo bosenské Srby, Vědro bude lidi trápit také během víkendu a příští týden, Na kamiónu cigarety vydělají pašeráci i šest milionů korun.

Leslie Sellers zformuloval princip sestavování anglických titulků takto: **Headlines should tell the story.** Tento princip se dosti striktně dodržuje a při překladu z češtiny do angličtiny je ho nutno respektovat. Jestliže titulek nedostatečně informuje, musí se upravit podle znění zprávy, např. český titulek *Příjezd delegace* je třeba doplnit na *Uganda delegation visits ...*, tj. jaké delegace a kam. Podobně nestačí pro Angličany titulek *Povstání vězňů*, je třeba doplnit aspoň místo: *Prisoners Revolt in Belfast*. Stejně tak přináší

nedostatečnou informaci nadpis *Rozhodný protest* – čtenář neví, kdo protestuje a proti čemu, proto

Japanese Rap Chinese Blast.

Anglický titulek je dějovější, používá častěji slovesných vět než často nominálnější titulek český. Nejběžnější typ anglického titulu vypadá asi takto:

Door closes on South Africa

Někdy je jakoby vytržen ze souvislého kontextu:

Lloyd confirms he won't stand

Děj, který se odehrál v minulosti, se vyjadřuje tvary přítomného času, čímž se celá událost aktualizuje, zvyšuje se dramaticčnost a napětí: *US boss in Chile changes to Africa* Minulý čas se používá tam, kde jde o událost starší, k níž se list ještě jednou vrací:

How Danang became free – Full story

Pro budoucí čas používá angličtina v novinových titulcích infinitivu (jakoby po vypuštění pomocných sloves *is to ...*, *is going to ...*, *will ...*):

Nuclear danger to be raised, Cargo ferry to close

Při překládání z češtiny do angličtiny by bylo dokonce možno použít transformačního pravidla. *Útěk uneseného generála – Unesený generál utekl* = *Kidnapped General Escaped – Kidnapped General Escapes*. Podobně se slovesem *to be*: *Přeprava anglických vojsk na Maltu – Anglická vojska se přepravují na Maltu* = *British Troops Are Airlifted to Malta – British Troops Airlifted to Malta*. U budoucích dějů: *Chystaná návštěva pana X ve Washingtonu – X is to visit Washington – X to visit Washington*. Sloveso *to be* se zpravidla vynechává:

Union leaders on the spot

Časté jsou kondenzované, nominální konstrukce, ať už ve tvaru polovětných vazeb:

Fishermen sailing home

Brasil lawyers kidnapped

nebo v podobě řetězců jmenných atributů:

Rail safety call

MP optimistic on North Sea oilfield terms

Někdy se převezme z textu důležitá nebo zajímavá informace v podobě slovesného tvaru a o podmětu se dočteme až ve zprávě samé:

TOOK OVER

Mr. Klein dienst was Mr. Mitchell's deputy when he was attorney-general.
He took over the top justice department post when Mr. Mitchell left ...

CANNOT RELAX ...

We cannot afford to relax our efforts now ...

Velmi často se vypouští člen, *Protest at US Embassy*. Zůstává tam, kde jde o jeho funkci odkazovací, např. *Narrow view of the crisis*. Jde o mimořádně aktuální otázku, jakou je členství Velké Británie v EHS. Někdy se vypouštějí i předložky:

Britain agrees loan to Chile

Jelikož titulek musí přinést *maximum informace na minimálním prostoru*, dostávají se do nadsuš i slova krátká. V příručce pro novináře najdeme soupis slov z tzv. *headline vocabulary*: *ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, pact, plea, probe, quit, quiz, rap, red, rush, slash*. Jsou to vesměs slova monosylabická, domáci, a tedy krátká a polysemní. Mají univerzální charakter. Jediný způsob překladu takových slov, jaký je možno doporučit, je konkretizace, přičemž je nutno počítat jak s kontextem nadpisu, tak s kontextem novinářské zprávy. Velmi rozšířené je slovo *BID*, které slouží jako opěrné slovo, jež není třeba často vůbec překládat. Signalizuje jen, že věta, která za ním následuje, označuje nějaký program činnosti (*TRIBUNE MP's PLAN BID TO REJECT CUTS STRATEGY – DELEGATES DEFEAT BID TO CALL OFF STRIKE – BID TO STOP NEW POLICE POWERS*). Jinak může *BID* tvořit také součást slovního spojení jako *PEACE BID* = mírová iniciativa. – Druhé často používané slovo v nadpisech novinářských článků je sloveso *QUIT*, kterého se pro jeho krátkost používá jako synonyma ke slovesům *leave, withdraw, resign*.

Zkratková slova a zkratky v následujícím textu zprávy vystupují obvykle v plné spisovné formě, např.

Cig ads accused

...a list of current advertisements for 11 brands of cigarettes...

NHS admin get £ 6

...administrative staff in the National Health Service...

NHS Lab- techs win pay claim

...National Health Service Laboratory technicians...

£ 2 bn Tec programme

Training and Enterprise Councils carry out the Government's

£ 2 billion training programmes

Často se záměrně používají ustálené obraty a speciální termíny různě deformované, čímž se dosáhne silného expresivního účinku. Oblíbená je *aliterace, slovní hříčky* i složitější rytmické efekty podtržené antithesí. Z příkladů, které uvádí **K. Bareš**, citujeme *Big spunkik may mean men next, Celebrating 50 years that have shaken the world, Barbecued – z jiných zdrojů Multilateral Fog, Conspirator-in-Chief, Bottle bottleneck, Picketed about Pickets, Trade-Union Unity, Testing temporary absence abroad, Steam and stress in the South*. V češtině se aliterace nepoužívá nebo jen velmi vzácně, zejména v uvedeném žánru, takže např. *Teaming is tops for training* přeložíme prostě *Týmová metoda – základ úspěchu*. J. Bečka uvádí příklady slovních hříček ze sportovní rubriky: *Veselý nás rozveselil, Kladně o Kladně*, ale i jinde najdeme např. *Zelená zpráva zamrzla*.

Angličtina používá na rozdíl od češtiny v novinových titulech velmi často *číslic*. Je to další v řadě prostředků, které zkracují informaci, aniž tím omezí její obsah: *Production fell 2%, Brazil arrests 100, 800 out at Manchester, Students hit £ 70 rise in tuition fees*. Málokdy však najdeme dvě číslice v jednom titulu: *Eight get 20 years for bomb plot*. Je-li titulek i číslovka krátká, vypíše se slovem: *Portugal bans three parties*.

Dalším nápadným rysem na anglických titulech je časté používání *interpunkčních znamének*, především uvozovek, dvojtečky a pomlčky. Uvozovky vydělují z řetězce atributů ty, které patří významově k sobě. Pomáhají tak rozluštit na první pohled nesrozumitelné titulky obsahující citátová kompozita:

„Defend unions“ rally grows

„Thieu out“ call in Saigon

„Expell these ten“ demand

„Better future“ peace festival

„Stop dumping in death pit“ bid launched

Jde vesměs o tlumočení názoru, požadavku, provolání. Zajímavé je časté použití záporky „No“ v důsledku sporů o členství Velké Británie v EHS: *Youth told: say „No“*

Big backing expected for „No“ ministers

Přímá řeč je označována *uvozovkami* i v případech typu:
Labour executive says: "Quit EEC"

Arms budget: "A version of Tory policy"

Dvojitka rozděluje titulek na dvě části a má funkci významové spony mezi nimi:

Sex bias: say how it hits you

Portugal: main parties agree to armed forces pact

Unity and discipline: Key to beating the fascists

Obdobnou funkci má **pomlčka**:

How Danang became free – We get full story

Psaní velkých či malých písmen po dvojtečce nebo pomlčce není jednotné.

I u nás se však váha stále více přenáší na titulek, a to nejen v novinách, ale vůbec v publicistických žánrech, jak uvádí mimo jiné J. Mistrík. Prodlužuje se, verbalizuje a expresivizuje. Je konkrétnější než titulek naučných žánrů, vždy trochu modifikuje obsah, téměř vždy trochu posouvá význam. Volba znaků, které charakterizují událost, je subjektivně usměrněna.

Na rozdíl od anglických titulků jsou však české titulky méně sevřené a podávají jen tu nejnutnější informaci, často jen symbolicky a v náznaku. Čtenář se doví více z nadtitulku nebo podtitulku, který doprovází hlavní titulek (to je v anglických novinách méně časté) a s kterým se titulky čím dál častěji kombinují. Titulky samy spíše předznamenávají celkový ráz textu a mají vzbudit zájem a pozornost čtenáře. Př.:

K československo-francouzským hospodářským vztahům

(nadtitulek)

Dva roky vzestupu

(hlavní titulek)

Titulky, které přinášejí hlavní zprávy a komentáře dne, jsou také tučněji výtiskány. Jiný charakter mají titulky ke zprávám méně závažným, to jest k běžným událostem doma i v zahraničí. Ty jsou dějové (obsahují sloveso) a podobají se strukturou titulkům anglickým:

Polský velvyslanec odcestoval do vlasit

Jako angličtina tak i čeština hledá pro své novinové titulky neotřelé výrazy a obrazy, které by přilákaly na první pohled pozornost čtenáře.

Peníze na smetišti

Povolební kocovina

Někdo to rád chladné

Je však nebezpečí, že se některá nová spojení ustálí a stanou se z nich klišé, i když to byla spíše součást socialistického tisku.

Příkladné výsledek iniciativy

Takové titulky jsou neživé a čtenář je často přejde bez povšimnutí. Většinou jsou české titulky jednočlenné věty neslovesné, statické, ale níjak výjimečné nejsou plně organizované dvočlenné věty slovesné, koncipované co nejstručněji, s elipsou podmětu, pomocného slovesa i s elipsou přísudkového slovesa (**Bečka**).

Podobně jako v anglických titulcích se i u nás objevují zkratky, pomlčky a dvojtečky s úspornou funkcí, ale s mnohem menší frekvencí. Sevřenost a hutnost tohoto typu není rysem českého vyjadřování:

USA: na osm milionů bez práce

Léto '94: Horký asfalt, rozkurážené vězenkyně i politici

Encyklopedie: projekty pro přelom tisíciletí

Číslovky čeština raději vypisuje:

Pětařicet statečných

Úspora sedmdesát milionů

Zkratky se také vyskytují v českých titulcích méně často než v anglických, a pokud je najdeme, jde téměř vždy o známou zkratku, běžně používanou i v ústním projevu.

NATO bombardovalo bosenské Srby

Inzeráty a oznámení (*Advertisements and Announcements*)

Na inzeráty jsme narazili již u obchodního dílčího stylu, který je odnoží stylu administrativního, a nyní k nim přicházíme jako k informativnímu útvaru stylu novinářského. **Geoffrey N. Leech**, jenž analyzuje předešlý jazyk televizních reklam a jehož kniha „*English in Advertising*“ je podle Quirkova hodnocení významným přínosem ke studiu lingvistických aspektů stylu, píše: „*Advertising covers a whole range of situations, which shade off vaguely into such neighbouring areas as public announcements, public relations, and public polemics.*“

V anglickém tisku se objevují jednak *tak* zvané *classified advertisements*, uspořádané tematicky pod stálými hlavičkami (*Bazaars, Demonstrations, Conferences, Events, Meetings, Holidays, Situations Vacant, Personal, Accommodation Offered, Socials*) a stylizované stereotypně, jednak volné, samostatné, *non-classified*. Ty první bývají zkratkovitě s eliptickou strukturou. Jejich hutnost je záležitostí čistě technickou, případně ekonomickou. Jde totiž o to, aby se ušetřilo místo. Text je telegrafický, věty krátké, kompaktní, vynechávají se čteny a většina interpunkčních znamének. Slovník je v podstatě neutrální, jen sporadicky emocionálně zabarvený, aby vzbudil pozornost čtenáře.

Demonstrations

ANTI-Fascist March and Rally. Show your hatred of National Front propaganda. Assemble 2.30 p.m. tomorrow (Sat.) Charing Cross Embankment for march to meeting in Conway Hall. LAC Liberation.

U netříděných inzerátů a oznámení není takové prostorové omezení, takže tu panuje víceméně všestranná volnost a objevuje se větší apel na čtenáře. Tím se tento útvar blíží zase stylu publicistickému.

Nejlíže publicistickému stylu je inzerát *reklamní*, který označuje sugestivním způsobem možnost jisté obchodní transakce. V USA se na něj klade mnohem větší důraz než u nás, velké firmy světlují stylizaci reklamních inzerátů zvláštním odborným kancelářím a vysokoškolsky vzdělaným tvůrcům.

Od publicistických žánrů se výrazně liší tím, že při svém minimálním textu využívá nápadné grafické úpravy, prostoru a ilustračního materiálu. Jeho účelem je upoutat pozornost potenciálních kupců jak vnější úpravou, tak i slovní stylizací. Jazyk je silně metaforický, časté jsou slovní hříčky a různé zvláštnosti hláskové (aliterace), rytmické, syntaktické, lexikální a frazeologické.

Winston tastes good like a cigarette should

There's a lot of GOOD between, Winston ... and should'

Reklama

je taková forma přesvědčování, která je prostřednictvím masmedií směřována na široké vrstvy obyvatelstva. Zahnuje dva vzájemně propojené procesy – komunikativní a přesvědčovací, a ty mají oba ještě mnoho různých tváří. Reklamy jsou obvykle rafinované, promyšleně strukturované. Je však pravděpodobně jen málo občanů, kterým by se nepodařilo reklamní hesla velkých společností rozluštit, ať jsou to reklamní vložky v rozhlasě, komerční šoty v televizi, plakáty na zdech podzemní dráhy, na ulici i v autobusech. Nejvíce přispěl ke vzniku moderních reklam tisk, rok co rok se však prosazují další sdělovací prostředky.

Cíl reklamy je zcela specifický. Má připoutat pozornost masy publika a krátkým sdělením je přesvědčit o tom, aby si koupily nějaký výrobek. Jazyk všech reklam je zdánlivě jednoduchý a často používá hovorové mluvy, např.

Switch to Michelin and make it for life

Toto heslo obsahuje hříčku *make it for life*, která implikuje jak *make the switch a permanent one*, tak *the switch for the sake of your safety and your life*.

Jazyk reklam má vůbec v oblíbě krátké věty:

Think once. Think twice. Think bike

Dává přednost koordinaci před subordinací:

Save time and temper. Use Schiphol.

A Mars a day helps you work, rest and play.

Nepoužívá se příliš trpných forem a slovní zásoba je převážně každodenní, běžná. Jednoslabičná slova vesměs převládají nad víceslabičnými. I nová pojmenování, obchodní značky jsou často pouze jednoslabičné: *Bold, Breeze, Shield*. Ani záporných konstrukcí se příliš nevyužívá, a pokud se objevují, jsou obvykle v důrazné pozici, aby upozornily na mimořádné vlastnosti výrobku:

Nothing acts faster than Anadin

Minulý čas není příliš častý. Často jsou reklamy neslovesné:

Hermesetas – little thing to make life sweeter

nebo se sáhne k imperativní konstrukci:

Drink a pinta milk a day

Go well. Go Shell.

Téměř stejně běžné je používání přítomného času, který jakoby implikoval nadčasovost, univerzální platnost:

Persil washes whiter and it shows

Jestliže se někdy přece jen použije minulého času, zdůrazňuje se tím dlouhá tradice, která se na daný výrobek váže:

We've taken our whisky in many ways, but always seriously

Jindy se odkazuje na nějakou autoritu:

*Seven out of ten children preferred these beans
to the ones you probably give them*

U reklamních hesel podobně jako u nadpisů v novinách se jeví sklon k sdělování pokud možno krátkému a jednoduchému, téměř telegrafickému. Používá se poměrně málo sloves, a když, tak těch nejfrekventovanějších, jako *be, make, get, take, come, go, have, need, see, use, buy*. Hodnotičích adjektiv je také poměrně nevelký uzavřený okruh. Mezi nejoblíbenější patří *new, clean, white, real, fresh, right, natural, big, great, bright, slim, soft, wholesome, improved*.

Snad nejnápadnější na slovníku reklam je hra s jazykem, modifikace známých výrazů a struktur. Nejjednodušším případem je pozměněný pravopis jako

Hedex for Headaches nebo *Kleenex*

Někdy se vytvářejí nová slova:

Cookability – *that's the wonder of Gas*

Často se používá křížení, jako např.:

There's no Comparison (Campari + comparison)

Absolutely Marleyvous (Marley + marvellous)

Schweppeverescence (Schweppes + effervescence)

Aby autoři reklam připoutali pozornost adresátů a aby jejich hesla byla zapamatovatelná, často hrají na víceznačnost mnoha anglických slov:

Ask for More (*More* je značka cigaret)

Give your hair a touch of spring

It woodn't be the weekend without Wouldpecker wood it?

(reklama na mošt značky Woodpecker)

Nejběžnější formou hříčky je modifikace známé fráze, rčení, citátu:

Say it with flour

We take no pride in prejudice

Krajní modifikace zacházejí až do formy rébusu:

NEI44DD? (= *Anyone for a Double Diamond?*)

Reklamy se vyjadřují stručně, a tedy velmi hutně. K tomu často napomáhají složená adjektiva typu *country-fresh, lip-smackin', finger-lickin', quick-acting* stejně jako dlouhé řady jmenových premodifikátorů:

The new four-wheel servo-assisted disc brakes

Reklamy často používají prostředků básnických či řečnických jako rýmu, aliterace či syntaktického paralelismu:

Mild. But not Meek (reklama na cigarety)

Designed with a computer

Silenced by a laser

Built by a robot (reklama automobilu)

Uvedený přehled čerpající informace z monografie W. R. O'Donella a L. Todda předkládá některé charakteristické rysy anglických a amerických reklam. S reklamami se lze setkat na plakátech, v rozhlasu, televizi, v novinách, časopisech i v kině. Všechny tyto prostředky se vzájemně ovlivňují. Plakát musí být působivý, protože na něj obvykle jen zběžně pohlédneme, když ho můjme, jeho sdělení musí tedy být barvitě, čitelné, srozumitelné a zapamatovatelné. Rozhlasové a televizní reklamy bývají kritizovány jako citově vydirání a zneužívání lidských slabostí, bývají však vtipné. K citovému působení jazyka reklam přispívá volba slov a jejich pořádku, syntaktické uspořádání, časté odkazy na autority a osobnost spíkra. Ve filmu mají dnes menší vliv. V novinách a časopisech mají reklamy možnost rozsáhlejšího textu.

Na závěr kapitoly si shrme alespoň příznačné rysy anglického žurnalistického stylu. Jsou to mj.: výrazná *organizace textu* – předpoklad *znalosti širokého kontextu a situace* – *stručnost, hutnost, úsečnost* – *objektivita* – *zvláštní gramatická úprava* – *sverázrný titul*ek přinášející maximum informací na minimálním prostoru.

Při překládání je třeba dbát především těchto zásad: Často je nezbytně nutné dodat *doplňkové informace*, bez nichž by text byl českému čtenáři těžko srozumitelný nebo nesrozumitelný. Na druhé straně při převádění obsahově nabýlých titulůk se doporučuje v české verzi část informací *vypuští*. Přílišnou hutnost a úsečnost anglického novinářského textu nelze v češtině zachovat, je nutné *rozvedení sémantických kondenzátů* do přijatelné formy. Četné zkrat-

ky je třeba *vyšvělit*. Rovněž dlouhá souvětí je možno dělit na kratší větne celky v zájmu čtivosti a v intencích české novinářské normy, která směřuje k větší nadlehčenosti a životnosti projevu. Zde lze uplatnit Griceovu maximu kvantitativní jak při přidávání informací, tak při elipsách. Je to pragmatická proměnná závislá na kognitivním prostředí uživatele Vj a Cj a na principu relevance. Záleží na překladateli, aby posoudil míru relevance, jakou vyžaduje uživatel Vj a Cj.

STYL PUBLICISTICKÝ

U publicistického stylu je situace zčásti obdobná jako u stylu administrativního v tom, že kořeny jedné jeho větve sahají značně hluboko (např. řečnické projevy doby antické, nápisy), ale veelku je to styl velmi mladý, jsme svědky jeho rozvíjení a proměny. U nás se osamostatnil teprve v r. 1957 vydáním knihy **M. Jelínka**, *O jazyce a stylu novin*, kde byl obsáhlé charakterizován a bohatě doložen materiálem. Máme na mysli publicistický styl v širším slova smyslu, tj. ten, který zahrnuje v české klasifikaci i styl zpravodajský informační.

Uplatňuje se nejen v novinách a časopisech, ale i v rozhlasu, televizi a filmu. Jako výrazný prostředek doby, společenské situace a zřízení mění svou podobu i proporce, přizpůsobuje se potřebám a stále více se diferencuje. Je tedy nesmírně různorodý a při bouřlivém vývoji hromadných sdělovacích prostředků nelze hranice mezi jednotlivými žánry ani nijak zřetelně definovat – dochází stále k přesunům a interferencím.

Publicistický styl se vlastně odštěpil od stylu vědeckého, s nímž ho ještě spojuje řada charakteristických rysů, a na druhé straně má styčné body se stylem administrativním (zejména v inzerátech) a v řadě útvarů si podává ruku se stylem uměleckým. (Galperin specifikuje tuto příbuznost a konstatuje, že stylu vědeckému se **publicistický styl** podobá skloubenou a logickou výstavbou i rozvinutým systémem konektorů a pečlivým dělením na odstavce, kdežto stylu uměleckému se blíží emocionálním apelem, tj. používáním slov emocionálně zabarvených, používáním obrazných prvků a jiných stylistických prostředků, jenže používá obrazů méně vynalézavých a méně neotřelých).

Ze stylu vědeckého publicistický styl vyšel, když od objektivního konstatování fakt bylo nutno přejít k subjektivnímu, poutavému a přesvědčivému podávání informací. Tak vznikly žánry úvahové, rozborové, jako komentář,

úvodník apod. Ale současně byly požadovány také kratší, hutné, faktografické zpravodajské útvary, které měly být také živé, poutavé, a tak začaly přebírat prostředky z uměleckého stylu, pokud byly pro publicistiku únosné. Tím došlo ke vzniku stále zřetelněji se diferencující trojice dílčích stylů, k níž se při klasifikaci publicistických žánrů přiklání naše odborná literatura:

- 1) zpravodajské, informativní, žurnalistické,
- 2) publicistické (v užším slova smyslu) – analytické,
- 3) literární – beletristické.

Naproti tomu Galperin v angličtině rozlišuje, jak jsme již ukázali, samotný styl zpravodajsko-informační, žurnalistický (*Newspaper Style*) a zvlášť styl publicistický, do něhož zahrnuje řečnické projevy, eseje a články v časopisech a novinách. Úvodníky považuje za přechodný útvar. V anglosaské literatuře se vůbec používá dichotomické klasifikace na žánry, jejichž jádrem jsou „news“, a na žánry, jejichž jádrem jsou „views“.

Po řadě publikací, konferencí a diskusí se za publicistický styl u nás celkem jednoznačně považuje „cílevodný výběr a uspořádání těch jazykových prostředků, kterých se používá k pohotovému, přesnému a přesvědčivému informaci veřejnosti o neaktuálnějších otázkách“ (Mistrík). Obecně je funkcí tohoto stylu informovat a přesvědčovat, ale právě v těchto aspektech se styl zpravodajský, žurnalistický od stylu publicistického liší. Žurnalistika (zpravodajská) má čtenáře **informovat**, kdežto publicistika také **formovat**. Zahrnuje tedy **apel** na čtenáře, působí nejen intelektuálně, ale i na vůli, někdy i na cit. **Ziskávací, přesvědčovací funkce** je pro publicistické projevy specifická. J. Bečka upozorňuje na posun od funkce informativní k formativní.

Vzhledem k tomu, že se publicistika obrací na nejširší veřejnost, je dalším důležitým požadavkem na publicistický projev obecná **přístupnost a srozumitelnost**. Odbornost není tak vyhraněná, odborné termíny se nahrazují opisy, pojmově jsou publicistické texty méně náročné.

Podíváme se, jak se i základní rysy publicistického stylu odrážejí ve volbě jazykových prostředků. Omezíme se přitom nejprve na publicistický styl v užším slova smyslu, tedy na styl novinových článků, komentářů a úvodníků, a pak si všimneme stručně žánrů smíšených, které stojí buď na hranici mezi publicistikou a literaturou odbornou (recenze) nebo mezi publicistikou a literaturou uměleckou (esej, reportáž).

J. Mistrík konstatuje u našeho publicistického stylu neosobní vyjadřování – zpravodaj zůstává skrytý, váha je na faktu. Ve snaze o užší styl s čtenářem se však občas používá první osoby plurálu (např. *Zároven však chápeme, že ...*). Typický je dále malý výskyt spojovacích výrazů, v čele vět stávají substantiva,

ne spojky, které by svědčily o skloubenosti textu. Typická věta publicistického stylu je jednoduchá, ale s bohatě rozvinutými větnými členy. – J. Becka dodává, že se začíná upatňovat tendence k výrazu živějšímu, plynulejšímu a nadlehčenému, že vzrůstá výskyt souřadného spojení vět hlavních na úkor vět vedlejších a pod vlivem současné beletristické normy pronikají do novin případy, kdy je uvolněna sama gramatická stavba věty (vsuvky).

Lexikální prostředky pojmenovávají přesně, ale přitom všeobecně srozumitelně, nepoužívá se ani úzce specifických termínů ani všeobecných slov hovorových. Z termínů převládají politické, obecně srozumitelné (*studená válka, kolektivní bezpečnost* apod.), hovorová slova jsou převážně v citátech, pokud se vůbec vyskytují. Index opakovatelnosti slov je nízký, podle frekvenčního slovníku je publicistický styl co do bohatosti slovní zásoby na druhém místě za poezii. Projevu se to v kupení souřadně spojených slov a výrazů a zejména v bohatém využití rozmanitých prostředků *hodnotících* (*významné okolnosti, závažné principy, pozoruhodné výsledky, hluboké uspokojení, neobyčejně silný impuls, výrazně lepší vztahy, skvělé úspěchy, důsledně podporujeme, směle orientují, se vši naléhavostí ukazují*). Hodnotící prostředky styl oživují. Také využití hovorové frazeologie dodává stylu bezprostřednosti a jakéhosi nadlehčení (*táhnou za jeden provaz, porucha mimo redakci, vyměnit vám starou, někdo to rád chladné*). Vedle toho se ovšem objevují košatá novinářská klišé (*naše vztahy pokrýl led, důležité a nezbytné kroky, tam a tam pulsuje mnohostranný život*). Expresivní slova se vyskytují celkem ojediněle a vedle nich se objevují v publicistickém stylu dosti běžné číslovky, zkratky, značky, vlastní jména a názvy.

Vcelku má náš publicistický styl ráz konstatující a jen střídavě užívá prostředků, které jej oživují. Je popisný, konstatuje fakta, vyjadřuje okolnosti, využívá výřtů. Nepojmová slova se eliminují – zvláště v nadpisech je to nápadné.

Všechny tyto poznatky ovšem jakoby vycházely z publicistického stylu jednotného, nerozlišeného, jenže je velký rozdíl v tom, o jaký typ novin jde.

To platí stejně dobře pro publicistiku českou jako anglickou. U anglického tisku navíc se uplatňuje maximální využívání kontextu a situace, takže je pak často pro cizince, který širší kontext nezná, těžko srozumitelný.

J. Vachek vypořádal u anglického publicistického stylu záměr přesvědčit čtenáře o správnosti hlediska článku, který se projevuje ve volbě *hodnotících adjektiv* – v pozitivním i negativním smyslu – hlavně v atributivní funkci. Př.: *the strongest pressure, the growing menace, elementary blunder* apod.

Kromě adjektiv se objevují i jiné hodnotící výrazové prostředky: *made as big a mess of their economy as, his ignorance, his stupidity*. Používání první osoby plurálu chce stejně jako v češtině naznačit, že mezi čtenářem a autorem je názorová jednota (*We say*).

Používá se abstraktních slov francouzského a řeckolatinského původu, ale vedle toho také familiárního tónu, apeluje se na emoce, objevují se i metafory: *the plan is a smokescreen ..., the sacking of Mr. X. He returns to the backbenches*. Emocionální zabarvení a stylistická originalita je typická především pro populární listy.

V politické publicistice, tj. v terminologii politické, diplomatické, vojenských kruhů, hospodářských expertů a žurnalistů se často objevují *eufemismy*, zejména ideologické, ať už v oblasti vojenské a politické, v hospodářské sféře či v bydlení, kultuře, v obchodním životě, v sociálním rozvrstvení nebo v povolání.

R. Gläserová z univerzity v Lipsku zkoumala podrobně tuto otázku a dospěla k názoru, že britský a americký tisk používá eufemistických výrazů jako *deterreni, defence, special purpose weapons, escalation, recession* apod., aby zmínil jejich politický obsah. Všeobecně se používá *defence* místo *war*. Méně industrializované části Skotska a Irsko se označují jako *development areas*. Velmi časté je slovo *emergency*, např. *emergency defence funds* (branné fondy pro případ krizové situace). Pro pobyt ozbrojených sil na cizích teritoriích se používá eufemistických výrazů *military security, military assistance, military support, security forces, pacification, peace-keeping machinery, peace-keeping operations*. Místo *mass destruction weapons* se říká *special purpose weapons* nebo *strategic weapons*. K názvům stávek amerických radikálů *sit-ins, kneel-ins, wade-ins* přibýlo r. 1965 na univerzitě v Michiganu *teach-ins*, když se zapojily tisíce studentů na fakultě do diskuse o vietnamské válce, která trvala celou noc.

V politických člancích se objevují i málo používaná a knižní slova, neologismy, tradiční slovní kombinace a vsuvky. Nijak neobvyklé nejsou slovní hříčky.

V **řečnických projevech** zaznamenaných v denním tisku je snaha přesvědčit čtenáře nejpádnější. Řečník se přímo obrací na posluchačstvo, užívá i staženin, hovorových slov. Klišé nejsou nijak neobvyklá, často se sahá k opakování, anaforám, podobnostvím, přirovnáním a metaforám, ale obvykle tradičním.

Podle české klasifikace jsou to všechno vlastně publicistické útvary úvahové, tzv. analytické, u nichž se projevuje ve větší nebo menší míře postoj autora. Jsou tedy více nebo méně subjektivní a expresivní.

Patří sem řada útvarů: zajímavý je **úvodník**. Mistrík charakterizuje úvodník jako první a nejdůležitější článek, v němž se analyzuje nejaktuálnější problém dne a který končí praktickými a konkrétními závěry. Obsahuje mnoho hodnotících slov. V anglickém tisku má k němu nejbliž tzv. *editorial*, který má něco z našeho úvodníku, něco z komentáře, fejetonu i skeče. **Column** je útvár mezi naší glosou a komentářem a *article* přináší atraktivní informace s komentářem. Gal'perin považuje úvodník za pomezí útvár, který apeluje nejen na rozum, ale i na city čtenáře, proto používá emocionálně zabarvených výrazových prostředků jak po stránce lexikální, tak po stránce stavebné. Vyskytují se v něm tedy i hovorová slova, slang, professionalismy, kombinace různých jazykových rovin, ořelé metaforly a epiteta, tradiční opisy, ironie, narážky, rozbíjení ustálených frází i rozmanité stylistické prostředky – paralelní konstrukce, různé typy opakování, řečnické otázky apod. I slovo tvoření je využito stylisticky.

Rozmanitost stylistických prostředků lze považovat za jeden z výrazných rysů novinářské publicistiky. Pro překladatele je široká škála těchto prostředků velmi těžkým úkolem, má-li udržet stejnou expresivnost a stejnou stylistickou rovinu. Velmi často je třeba sáhnout k adaptaci, stylistické modifikaci či kompenzaci. Není vůbec nutné zachovávat při překladu tyto stylistické prostředky, které se vyskytovaly v originálu. Podstatné je dosažení adekvátní reakce u adresáta, a to prostředky, které jsou obvyklé v příslušném stylu cílového jazyka.

Tak např. jedním z nápadných stylistických prostředků anglického publicistického stylu je *aliterace*, která zaujímá v angličtině značně výraznější místo mezi stylistickými prostředky než v češtině. Proto v řadě případů snahy zachovat aliteraci při převodu z angličtiny mohou vést k tomu, že expresivní stylistické ladění originálu nebude správně přivedeno. Neznamená to však, že by měl překladatel aliterovaná sousloví zcela ignorovat. Např. *the gap between promise and performance* je možno přeložit jako *rozdíl mezi sliby a skutky*. *Skutky* sice neodpovídají docela anglickému *performance*, ale smysl výroku je zachován. Navíc rytmizované sousloví pomáhá zachovat expresivně-stylistický efekt sdělení a zaručit tím tzv. dynamickou ekvivalentnost překladu.

Druhým stylistickým prostředkem, kterého používá publicistický styl k vyjádření expresivní funkce, je *metafora*, nejčastěji metafora stereotypní, kterou čtenář přijímá jako něco pro daný styl charakteristického. Přitom je zase třeba mít na paměti, že obraz obvyklý a dokonce poněkud ořelý v očích nositele jednoho jazyka může být u nositele druhého jazyka originální. V překladu metafor se objevují kulturní rozdíly mezi Vj a Cj. Např. *the swelling tide of their opinion* přeložíme nejhodněji do češtiny analogickou a současně dosti stereotypní metaforou *narůstající vlna protestů*. V češtině by obvyklý anglický obraz *swelling tide* zněl krajně neobvykle. Širší kontext ukazuje dále, že *opinion* zde znamená rozhodné odmítnutí vstupu Anglie do EHS, proto si můžeme dovolit při překladu specifikovat *opinion* jako *protest*.

Kromě metafor a přirovnání se v publicistických materiálech objevují samozřejmě i jiné expresivní prostředky. Zmíníme se o použití *expresivně zabarveného slovníku*. Zvláštní problém v tom tvoří překlad slangových výrazů, které nejsou v anglických, a zejména amerických publicistických textech (některých listů) nijak výjimečné. Překladatelské řešení závisí na tom, jakou funkční roli hrají tyto výrazy v textu. Příklad Švejcerv: *And he knows that community control of police is where it's at*.

– *On dobře ví, že jde o to, aby, veřejnost hleděla policii na prsty*.

Jedním z expresivních prostředků jsou termíny ztrácející svůj terminologický význam v metaforickém použití: *Journalists overkill with jargon*... Tady je použito termínu z jaderné strategie, který znamená kapacitu nějakého státu zničit nukleárními zbraněmi větší množství nepřátel, než by bylo třeba k vojenskému vítězství. Tento termín se velmi rozšířil na stránkách amerického a anglického tisku a začal se používat v přeneseném smyslu. Aby se zachovala denotační složka významu, ale i expresivně statistická složka, použil překladatel obrazu *Novináři chrlí na čtenáře záplavy* (Švejcerv).

Slovní hříčky, kterých se používá v publicistickém stylu, jsou zaměřeny především na formu. Podstatou slovní hříčky je humorná záměna různých významů patřících k téže formě nebo ke dvěma stejným formám. Chceme-li tedy převést komický účinek slovní hříčky, lze toho dosáhnout jen volbou odpovídajících tvarů v cílovém jazyce, což není možné bez modifikace denotačního významu. Příklad: *Pie in the sky is too colourless a phrase to describe Mr. X's closing speech... It was more like caviar in the stratosphere*. – *Ríci, že pan X sliboval ve své závěrečné řeči hory doh, je příliš slabé. Byly to přímo velehory a veleody*. To však nevadí, protože denotační funkce v takových případech nehraje hlavní roli. Převádění slovních hříček vyžaduje od překladatele velkou obratnost. Neexistují recepty, je možno jen upozornit na některé

obecné principy, jejichž úspěšná realizace do značné míry závisí na individuální schopnosti překladaatele.

Po pokusu o charakterizaci čistého publicistického stylu včetně problémů spojených s jeho překládáním přejdeme k žánrům *smíšeným*. Na pomezí mezi stylem publicistickým a naučným je *recenze*. Recenze kulturní rubriky novin se liší od recenze v odborných časopisech právě svým publicistickým zaměřením, které se tu kombinuje s odborným cílem. Na jedné straně se projevuje např. v tom, že tyto publicistické recenze nemohou být přetíženy odbornými výrazy a nemohou užívat složité odborné syntaxe. Na druhé straně vede publicistické zaměření k požadavku živosti, naléhavosti a působivosti. Běžné je zahrnutí čtenáře do promluvy pomocí první osoby plurálu, dalším běžným prostředkem je druhá osoba plurálu – tím je jaksi naznačen „rozhovor“ se čtenářem (... *uvědomujeme si, poznáváme ...; přečtete si, doporučujeme vaši přízní, rádi bychom vás upozornili ...*). Jindy se autor recenze nechává „zastupovat“ čtenářem a podává jakoby jeho hodnocení: *Při čtení knihy si čtenář s radostí uvědomuje ...* Pro výběr slov je příznačné hojně užívání hodnotících adjektiv a adverbii (*půvabná novelka, zajímavá milostná příběh, reprezentativní soubor nejvýznamnějších prací, pozoruhodná literární vědná kniha, významné osobnosti našeho umění*). Recenze je trochu subjektivnější než vědecký text. Slovník není terminologicky vyhraněný natolik, aby byl nesrozumitelný, úzce odborné termíny se nahrazují mnohomluvnějšími výrazy. Od vědeckého stylu odlišuje publicistickou recenzi také výskyt expresivních syntaktických konstrukcí (vytčený nebo osamostatněný větný člen, subjektivní členění věty s rématem na začátku, tázací věty), málo polovětných vazeb, spíše kratší věty a souřadně spojované věty hlavní. I nadpis bývá delší a syntakticky dynamičtější, ne substantivní, ale slovesný, mívá formu otázky nebo zvolání, využívá expresivních prostředků. Záleží samozřejmě na tom, jaká je úroveň časopisu či publika, jemuž je recenze určena, jaký osobní styl má recenzent apod.

Galperin anglickou recenzi přitazuje k esejům a charakterizuje ji používáním většího množství abstraktních slov, častými prostředky emocionálního jazyka a méně častými ustálenými tradičními obraty. V některých ukázkách, které jsme analyzovali, byla nápadná velká sémantická kondenzace, mnoho přenesených významů, neobvyklé syntaktické konstrukce, vsuvky, výšinuť z vazeb, neobvyklé fráze a výrazy, neobvyklé použití obvyklých slov, slova konkrétní, domácí i cizí, abstraktní i slangová. Př.: *His true emotions have closed up shop and retreated to the back room.*

Na pomezí právníckého a publicistického stylu jsou politické historicko-právníké *eseje*, jako americké „*Federalist Papers*“, z nichž uvedeme pro posouzení alespoň drobnou ukádku:

The objection to the plan of the convention, which has met with most success in this state, and perhaps in several of the other states, is that relative to the want of a constitutional provision for the trial by jury in civil cases. The disingenuous form in which this objection is usually stated, has been repeatedly adverted to and exposed; but continues to be pursued in all the conversations and writings of the plan. The mere silence of the constitution in regard to civil causes, is represented as an abolition of the trial by jury; and the declamations to which it has afforded a pretext, are artfully calculated to induce a persuasion that his pretended abolition is complete and universal; extending not only to every species of civil, but even to criminal causes.

The Federalist, p. 83

Tyto Listy byly napsány před více než dvěma sty lety ve Spojených státech v době boje o státní uspořádání a ústavu. Jejich jazyk pracuje s aparátem pojmů dobové politické teorie, s citáty a parafrázemi známými americké vzdělané třídě, ale i méně vzdělaným čtenářům, kteří se naučili pohybovat a orientovat se v teoreticky dosti náročném terminologii, frazeologii a argumentaci. Vedle myšlenkově náročného stylu výkladu, vyzádujícího od čtenáře plnou koncentraci, se však v jazyce setkáváme i s druhou, „propagandistickou“ vrstvou, která mří k diskreditaci protivníka a má znaky jasné politické agitace. I tato terminologie a frazeologie má tradici v boji nejprve proti britskému parlamentu a pak proti zlořádům začínajícího a republikanismu. Ustálené výrazy a spojení apelují na čtenářovy asociace v kontextu jiných, již známých situací. Bez znalosti ostatní dobové publicistické produkce vyvolávají dojem přemrštěnosti, fráзовitosti a ukřvátní skutečných motivů za barvitá schémata a stereotypy. Pro politickou a sociální realitu jsou užívány symbolické termíny, které čtenářstvo chápe v určitém emocionálním kontextu: označování slovem *tyranie* stavu, kde zřejmě nebyl skutečný útlak, časté užívání výrazů jako *ctnost, korupce, luxus, svoboda, rovnost* v roli zástupných znaků mravního a emocionálního postoje, které na rozdíl od ostatní právníky přesné terminologie nereprezentují precizně definované skutečnosti.

Pokud jde o hledisko zachování dobové autenticity textu při překládání, a chceme-li porozumět Listům v jejich skutečném, původně zamýšleném významu, je nutno respektovat alespoň tyto zásady:

1) Uvědomit si rozdílný význam i nejběžnějších slov (tak například „natural“ znamená „discoverable by reason“ oproti „revealed by God“, „discover“ není „uncover“, nýbrž „reveal“, „nervous“ je „strong“, nikoli „worried“ atd.). Význam slov, jež pocházejí z latinské vrstvy, byl bližší původnímu latinskému originálu než nyní.

2) Uvědomit si význam přesného překladu *kódových*, často opakovaných slov, spojených s určitou ideologií či myšlenkovým systémem a užívaných a chápaných v jejich kontextu. Slova jsou pak otevírací narážkou či klíčem k celé řadě asociovaných myšlenek a hodnot.

3) Vyhnout se aplikaci pozdějších vědních poznatků a teorií (zejména v ústavní a právní historii) a naroubování novější politologické terminologie na dobový styl.

Tyto zásady jsou už součástí tzv. strategických rozhodnutí, která na základě zevrubně vyloženého dobového pozadí vedou k volbě patřičných jazykových prostředků v překladovém textu.

Pro aktuálnost obsahu je třeba, aby text nezůstal mrtvou literou a aby mohl motivovat i naše současné publikum. Překlad musí být tedy stylizován tak, aby se nenarušila jeho historicko-právnícká hodnota, nicméně měl by být do té míry přiblížen současnosti, aby byl srozumitelný a čtivý. Zachovat si tedy rysy právníckého stylu, dlouhé větné periody, přesné formulace, v případě potřeby přidat vysvětlení v podobě definice, aby byl obsah jednoznačně interpretovatelný, ale po lexikální stránce se do jisté míry přizpůsobit pragmatickému kontextu našeho čtenáře. Přitom se samozřejmě musí vstříhat modernizace, tedy „pravomocí“ ano, ale „supervelmocí“ ne. Ústupky českému úzu jsou nutné zejména v oblasti metafor, kolokaci, frází a přepisu obecně přijatých forem cizích zeměpisných názvů.

Zřetel na adresáta je na místě, i když překladatel může vlastně jen odhadovat, jaký účinek měl původní text na čtenáře tehdejší a tamější. Původní kulturní význam výchozího textu by mohl být také pro moderní čtenáře cizího jazyka občas dokonce nesrozumitelný a dosažení ekvivalence by byl požadavek příliš absolutistický. Při překladu nutné dochází k jistým ztrátám, tj. cílový text bude vždy postrádat některé kulturně relevantní rysy, které jsou obsaženy ve výchozím textu, překladatel se musí jen snažit tyto ztráty minimalizovat. Při takovém přístupu se kulturně relevantní rysy seřadí podle priorit. Text „Listů“ je zřetelně posazený do odlišné doby, místa a společnosti a jako takový jej přijímáme. Cizí atmosféra je u tohoto typu textu nezbytná. Takovým postupem se dosáhne adekvátnosti překladu vůči originálu, zachová-

vání jeho hodnoty po všech stránkách. O ekvivalenci se už nemluví, na místě je skromnější adekvátnost.

Esej

je ne snadno a ne jasně definovatelný útvar. J. Mistrík považuje esej za útvar stylu vědeckého, kratší úvahový, duchaplně, vtípně a živě napsaný žánr o vědeckém předmětu nebo aktuální společenské otázce, kde autor uplatňuje osobní postoj. Něco mezi úvahou a fejetonem. Zejména slovník, který zahrnuje sice exaktní jednovýznamové výrazy, ale také výrazy mnohovýznamové, ukazuje, že ani u nás nejde u tohoto útvaru o čistě vědecký styl. Ale všimli jsme si v průběhu našeho výkladu už několikrát, že hranice mezi jednotlivými styly nejsou nijak zřetelné a že řada útvarů je pomezitních.

Angličané rozlišují esej umělecký a vedle něj esej čistě informativní nebo propagandistický. Přitom obě formy dost splývají. Základním kritériem, podle něhož lze tyto dva typy lišit, je přítomnost autora a posluchačstva u eseje uměleckého, který je sdělením, jež jde přímo od autora ke čtenáři, kdežto esej neumělecký, neliterární neprozrazuje přítomnost ani autora, ani publika. Jeho funkce je čistě komunikativní, kdežto esej umělecký je kromě osobního přístupu (velmi často je psán v první osobě singuláru) charakterizován hojným výskytem emocionálně zabarvených slov, používáním podobenství a rozvinutých metafor a stručností až epigramatickou.

Jinou skupinu smíšených žánrů, kterou autoři rozboru anglického publicistického stylu vůbec neuvádějí, tvoří útvary *beltristické*, jako reportáž, fejeton apod. Od umělecké prózy se liší novinářská beletrie podle Mistríka tím, že je explikativní, jednoznačná, řeší konkrétní věc, a to adresně. Umělecká próza nevysvětluje přímo, jen naznačuje, signalizuje, dořešení nechává na čtenáři. Publicistická beletrie informuje čtenáře, analyzuje a objasňuje společensky závažné otázky. Využívá i prvků uměleckého stylu, a to hlavně lexikálních (používá exkluzivnějších výrazů), syntaktických méně. Příznačná je pojmová nasycenost, nízká faktografičnost, uvolněnost výrazu, popisnost.

Reportáž

Nejfrekventovanějším beletristickým útvarem, který se vyskytuje v publicistickém stylu, je **reportáž**. Je informativně popisná, nebere zřetel na vztahy věcí. Uvádí fakta, údajně, klouže po povrchu, kauzalita jeví se odsouvá do druhého plánu. Uplatňují se estetizující výrazové prvky, vybírá se neotřelé pojmenování, aby se dosáhlo výraznosti projevu, ale metafory ne (ty ztěžují vnímání), slovní zásoba není příliš bohatá. Reportáž je autentická a dokumentačně přesná. Je to jeden z nejmladších publicistických útvarů, který je opět typem pomezím. Od uměleckého stylu ji vzdaluje příliš dokumentární, faktografický charakter, od zpravodajského pak autentičnost a synchronnost pozorovanou realitou a od naučného popisnosti a smyslové vjemy. Reportáže mohou být ovšem různého typu, od víceméně zpravodajských až po umělecké.

U publicistického stylu, který je svou blízkostí ke stylu uměleckému nejbohatším stylem věcné literatury co do množství vyjadřovacích prostředků, hraje při překládání nejdůležitější roli vystižení pravé **míry expresivity a nutnosti stylistické modifikace a adaptace**. Rozhodující je tu opět respektování normy cílového jazyka.

Styl hromadných sdělovacích prostředků

Rozhlas

Pro rozhlasové zprávy se vyvinul styl odpovídající okolnostem - informace musejí být podávány jasně a srozumitelně v přesně vymezeném časovém úseku. Adresát nemá možnost zeptat se autora, pokud mu nerozumí, ani nemůže jeho projev zpomalit. Čtenáři novin si mohou složitě pasáže přečíst vícekrát, dokud nepochopí jejich význam, posluchači rozhlasu takovou šanci nemají. Jestliže neporozumějí ihned, je malá pravděpodobnost, že porozumějí vůbec, nejvýš odhadnou na základě širšího kontextu. Proto rozhlasové bulletiny obsahují obvykle jen nevelký počet informací a každé z nich je věnováno několik strukturně nekomplikovaných vět. Stylistické prostředky se obvykle nevymykají z mezí standardního jazyka.

Krátké, jednoduché věty jsou oblíbené zejména ve **sportovních komentářích/reportážích**:

That's not a good header. It comes to Clarke, Jordan. He's offside. It arrives at Alan Clarke. It means a chance but Jordan is definitely offside.

Pokud jde o slovník, zejména ve fotbalových reportážích se setkáváme s řadou synonym. Vedle *scoring a goal* slyšíme *ramming the ball home, heading, hammering, tucking, drilling, slamming, slotting, nipping the ball in*. Řada metafor pochází z bojových, válečných situací, jako např. název týmu *Arsenal Gunners* nebo výrazy jako *battling, clash, heroes, ranks, ram, smash*.

Rozhlasová angličtina se ráda ujímá nových pojmenování a dokonce je propaguje, především v oblasti populární hudby, např. *funky* = mající jednoduchý, drsný styl, *groovy* = přitažlivý nebo zajímavý podle dobové módy (slang), *way out* = neobvykle dobrý, zvláštní, moderní (slang), *disc jockey, record-player, stereo, pop music, pop*. Posledně uvedené zkrácené slovo je v jazyce velmi produktivní, vytváří spojení jako *pop art, pop charts, pop opera, pop star*, dokonce i *pop culture*.

Puristé si často stěžují, že první program (Radio One) popularizuje amerikanismy, jako *to ad-lib* = tvořit a provozovat hudbu spontánně, bez přípravy. Rovněž výraz *hopefully* ve větách jako *Hopefully, the fire is now out* se považuje za nešvar. Názory na vztah mezi americkou a britskou variantou v moderní době se různí.

Hlavní editor velkého anglického slovníku OED měl r. 1978 v Chicagu přednášku, kde uvedl, že britská a americká varianta se od sebe stále více vzdalují a že se budou vzájemně stále více lišit přes snahu hromadných sdělovacích prostředků, které rozdělily do jisté míry vyrovnávají alespoň tím, že obě strany seznamují se specifickými obou variant. Podle jiných odborníků se zdá, že žádné podstatné ohrožení nehrozí.

Ve Spojených státech se objevila v rámci rozhlasové angličtiny modifikace označovaná CB, tj. **Citizen Band**. Asi 5 % všech automobilů v USA je vybaveno přístroji, které umožňují vzájemnou výměnu informací o stavu silnic, počasí, dopravních zácpách, nástrahách dopravní policie, nebo se jejich prostřednictvím řidiči prostě baví, aby se udrželi v bdělém stavu. Jazyk, který je v těchto rádích možno slyšet, odpovídá potřebám a zájmům uživatelů. Někdy je taková zpráva zašifrovaná nebo pro nezásvěcence nesrozumitelná. Řidič nákladního vozu třeba varuje své kolegy řidiče takto:

Pull your hammer back short of X. Smokey's on rubber and there's Kojak with a kodak. Znamená to: Před X snižte rychlost. Policie je v terénu a má radar.

Zejména slovník je v této mluvě kuriózní, např. *go-go juice* = benzin, „šňáva“, *meat-wagon* = ambulance atd. Touto cestou se šíří hovorový slovník a slang, podobně jako k tomu v nedávné minulosti přispívala angličtina amerických černochů.

Televize a film

Pokud jde o jazykovou stránku, není mezi rozhlasem a televizí velký rozdíl. Televize snad více než rozhlas sehrála důležitou roli při seznamování veřejnosti s různými variantami angličtiny. Děti neslyší už jen mluvu svého okolí doma, na ulici či ve škole. Rozhlas a televize jim dodávají další zkušenosti, jazykové i neязыkové. Lidé si vůbec díky televizi a rozhlasu více uvědomují, jak se mluví.

Film je podobně jako televize médium vizuální i auditivní, ale není tak důvěrný a nemá tak bezprostřední účinek, i když i ve filmu se objevují různé varianty a variety jazyka, které mohou být dokonce funkční. Říká se například, že v amerických filmech skotský akcent obvykle signalizuje nedostatek humoru, francouzský akcent je romantický, mexický je buď komický nebo zlověstný atd. Dokonce i gramatika je možno využít pro dokreslení typu postavy. Obecně se ve filmech u hlavních postav používá spisovné, standardní mluvy, jakoby režiséri chtěli jazykový projev svých hrdinů idealizovat. Nestandardní tvary jako *She ain't* nebo porušení pravidla o záporu ve větách jako *He never said nothin' to me* jsou vyhrazeny víceméně pro služebnictvo nebo postavy okrajové či záporné typy. Dokonce i Tarzan mluvil většinou standardní angličtinou. Vzhledem k svému zvláštnímu původu a prostředí nesměl používat redukovaných tvarů jako *I'm, you're, isn't, didn't*. Návštěvníci z vesmíru dopadají obdobně.

V rámci slovní zásoby americké filmy zpopularizovaly mnoho výrazů typicky amerických jako *clip-joint, creep, dough* (= money), *dude, going straight, tough guys, heel, hick, hick-billy, hoodlum, hooked on drugs, joint, ragtime, rock* (= jewels), *on the run, smashed, stoned, yellow* apod.

Role hromadných sdělovacích prostředků a jazykové prostředky, kterých používají, jsou nestabilní, v ustavičném pohybu, takže definitivní charakteris-

niku lze jen těžko podat. Uvedli jsme jen stručný nárys pro načrtnutí představy o jazyce a stylu těchto masmedií, případně o přístupu k jejich překládání.

Do překladačtí nutně vnášíme vlastní názory, postoje a vědomosti, takže do jisté míry odráží překladačtí duševní a kulturní rozhled. U vědeckotechnického, právníckého a administrativního překladačtí je toto riziko minimální, u literárních a zvláště básnických textů je hlavním úskalím překladačtí vyřešit polyvalenci, ale nenavrhotvat jednoznačný výklad textu, pokud to není záměrem autora, pokud výchozí text nemá jednoznačný výklad. Např. styl záměrně neprůhledný nesmí překladačtí zprůhlednit běžnými kolokacemi a metaforami, došlo by ke zploštění, ke ztrátě stylistického zbarvení. Styl je výsledkem motivované, záměrné volby autorovy, je ho třeba oddělit od konvenčního způsobu vyjadřování, který charakterizuje jednotlivé jazyky. Není vlastností jazyka jako celku, ale záležitostí uživatelů jen v jistých podmínkách.

VÝZNAM TEORETICKÝCH STUDIÍ

Žádná z nových studií o překladu jistě nenaučí překladatele překládat, ani ze špatných překladatelů neudělá dobré, ale umožní jim, aby racionálně volili postup a promyšleně si vybrali závěrečné řešení. Účelem teorie překladu není sestavit soubor norem a pravidel pro dosažení dokonalého překladu, ve hře je ostatně příliš mnoho proměnných, ale teorie by měla pomoci pochopit procesy, k nimž při překladatelském aktu dochází. Zajímavý vývoj v řadě různých, ale příbuzných disciplín vede přirozeně k otázce, co se vlastně při překládání děje. Kromě analýzy výchozího i cílového textu může mít smysl model, na jehož základě by bylo možno popsat, zdůvodnit a vysvětlit, jak se při překládání postupovalo. Někteří autoři se pokoušejí odpovědět na tuto otázku aplikací spíše psychologického pohledu, jiní z hlediska sociolingvistického, hlavně však na základě textové analýzy.

Můžeme se ovšem ptát, do jaké míry přesun centra překladatelského bádání k systémovým textovým faktorům, které jsou pro všechny jazyky společné, jako je registr, pragmatická dimenze kontextu, sémiotická dimenze kontextu, intertextovost a intencionalnost, posunou teorii překladu kupředu. Ale chápeme-li překladatelství jako větev aplikované lingvistiky, považuje se téměř za povinnost teoretiků překladu posunout dále alespoň to, že dovedeme překladatelský proces popsat a vysvětlit. Je ovšem třeba *rozšířících deskriptivních analýz široké škály textových typů, do nichž budou zapojeny všechny ukazatele*, o kterých jsme hovořili. A vzhledem k tomu, že v popisech textů pracujeme s konkrétními realizacemi, je jejich význam i v tom, že doplňují konfrontační systémové analýzy sémantické i stylistické a přispívají i k typologii a lingvistické charakteristice jazyků i ke zdokonalení překladových slovníků a nakonec i k objektivní kritice.

KRITIKA PŘEKladu

Dalším úkolem teorie překladu by totiž měly být podklady pro erudovanou *kritiku*, která by měla brát v úvahu především funkční dimenzi a být objektivní, zakládat se na analýze překladatelských operací, které umožňují účinné převedení všech parametrů textu. Typ překladatelských operací a jejich častost a místo výskytu jsou konkrétně popsatele stylistové příznaky, které pomáhají rozlišit mezi jednotlivými texty, autory i díly. Již Jiří Levý byl přesvědčen, že objektivní kritika vyplývá z „jemného srovnávání převodu

s předlohou a takřka statistického hromadění detailních odchylek ... Jisté procento odchylek bude náhodné, ale část jich bude příznačná pro poměr překladatelova osobního i dobového stylu ke stylu předlohy“ (Umění překlada, 147). Tuto deskriptivní metodu doplňuje ještě sémantická interpretace. Kombinuje se zde výtěžek sémantické analýzy, konfrontační stylistiky a pragmatického aspektu.

Tradiční kritika překladu se nezakládala na konkrétním souboru pojmů a metod, jak je tomu dnes díky zapojení různých disciplín. Kritikovi překladu přispěl popis systematických vlastností diskursu, řečových aktů a komunikativních kontextů. To všechno vede ke konsolidaci teoretického rámce pro posuzování překladů. Logickým vyústěním textové analýzy překladů je pak charakteristika překladatelova stylu. To, že jsou překlady různé, je důsledkem faktu, že se u překladatele spojuje využití překladatelských principů s jeho stylistickou kompetencí a invencí a s rozsahem jeho znalosti zkušennostního kontextu.

Zdá se, že v současnosti optimální metodou posouzení překladu, případně vysvětlení jeho postupu, je složková analýza, nikoliv atomistická, ale zaměřená na výpověďové celky a beroucí v úvahu široký kontext díla, odlišného jazykového společenství, tj. sociokulturní kontext čili vlastně pragmatický aspekt se všemi jeho náležitostmi a textové parametry včetně problematických stylové. Na základě tohoto postupu jsme posuzovali několik současných překladů americké prózy a dospěli jsme k poznání, že překlad dnes často vytváří impresi velmi působivou, přitažlivou, dokonce působivější než originál. Souvisí to patrně s tím, že někteří překladatelé jsou mj. velmi dobřími znalci českého jazyka, velmi obratně stylizují a textu přidávají po této stránce víc, než je snad nutno. Možná to souvisí i s otázkou komerční, barvitější text jde více na odbyt. Možná je to prostě módní vlna. Možná, že český čtenář vyžaduje více expresivity než čtenář anglosaský a je to tedy otázka kulturní transpozice. Necháváme tuto otázku otevřenou.

Pokud bychom chtěli stanovit jakýsi model kritérií pro hodnocení překladu, mohlo by nám posloužit schéma textových filtrů, jak je navrhuje Hervey s Higginsem (viz str. 22) pro posouzení správnosti strategických rozhodnutí, na které se dnes klade primární důraz. Spolu s popisnou složkovou analýzou výpovědních celků přihlížející ke kontextu v nejšířím slova smyslu, by mělo k objektivní kritice přispět.

V další části uvedeme vzorek analýzy sémantických a stylistických kore-
spondencí v textu Kerouacova románu *On the Road* a ve dvou překladových
verzích, reprezentujících generační rozdíl (Válkův překlad z 60. let, Joskův
z let 80.).

UKÁZKA ANALÝZY PŘEKLADOVÉHO TEXTU

Kerouac, str. 224, 1. věta: **At the travel bureau there was a tremendous offer for someone to drive a '47 Cadillac limousine to Chicago.**

J. Válek, str. 111: V cestovní kanceláři byla fantastická nabídka, někdo měl odvézt cadillaca ze sedmačtyřicátého, limuzínu, do Chicago. – J. Josek, str. 284: V cestovní kanceláři byla fantastická nabídka, sháněli někoho, kdo by odvezl cadillaka, limuzínu z roku 1947 do Chicago.

KEROUAC

VÁLEK

JOSEK

travel bureau = cestovní kancelář = cestovní kancelář
be = být = být
tremendous : fantastická : fantastická
 (kladné hodnotící intenzifikátor, denotace potlačena, konotace odpovídá, funkční ekvivalence)
offer = nabídka = nabídka
for someone to : někdo měl : sháněli někoho, kdo by
 (anglický infinitivní kondenzor je v obou případech převeden větně, Válek (dále jen V) transponuje modalitu infinitivu na modalitu vyjádřenou lexikálně, Josek (dále jen J) přidává navíc informaci, která byla obsažena jen v situaci)
drive : odvézt : odvézt
 (přidána explicitně směrová složka vyjadřující spolu se základem význam „vezením dopravit jinam“)
'47 : sedmačtyřicátý : rok 1947
 (pragmatický aspekt vedl oba překladatele k převedení u nás neobvyklého značení. V použil slovního převedení na řadovou číslovku s přidáním určitosti, J doplnil celý letopočet a přidal klasifikátor „rok“, určitost zvýšil na explicitní vyjádření)
Cadillac : cadillac : cadillac
 (v obou případech jde o převzetí firemního názvu s různou mírou úpravy grafické podoby, s částečným počesťením formy)
limousine : limuzína : limuzína
 (počesťený pravopis u přejatého pojmenování)
a '47 Cadillac limousine : cadillac ze sedmačtyřicátého, limuzína : cadillac, limuzína z roku 1947

(v obou případech zvýšena určitost, explicitnost pojmenováním s přidáním předložky, češtině cizí struktura se substantivním premodifikátorem je řešena na přístavkem – syntaktická přestavba)

Chicago = Chicago = Chicago

2. věta: **The owner had been driving up from Mexico with his family and got tired and put them all on a train.** – V: Majitel jel z Mexika s rodinou, unavil se a posadil je všechny na dráhu. – J: Majitel jel až odkudsi z Mexika s celou rodinou a tak ho to zmohlo, že se rozhodl pokračovat dál vlakem.

owner = majitel = majitel
 drive : jet : jet
 (složka aktivnosti subjektu je jen implikována)
 up 0 : až odkudsi

(J intenzitu děje vyjádřenou průběhovou formou přísudkového slovesa a částící „up“ kompenzuje vyjádřením míry „až“, ale přidáním zájmena neurčitého „odkudsi“ dodává textu nádech negativně hodnotícího postoje, V intenzitu nevyjádřil)

Mexico : Mexiko : Mexiko
 (přejatý název s počestným pravopisem)
 with his family = s rodinou : s celou rodinou
 (J přidáním uvedení míry kompenzuje snad dále uvedené zájmeno „all“, které přímo nepřevádí)

got tired = unavil se : tak ho to zmohlo
 (J přidává expresivitu a intenzitu užitím fráze)

and = a : tak, že
 (J těsněji spojuje myšlenky, přidává určitost, explicitnost)

put someone on : posadit koho kam : rozhodl se pokračovat dál

(V přidává určitosti připojením sémantické složky způsobu a implikace výsledné polohy k sémému slovesa, J používá explikativního popisu s přidáním informace)

train : dráha = vlak
 (V používá poněkud zastaralého synonyma)

3. věta: **All he wanted was identification and for the car to get there.** – V: Chtěl jenom zjistit totožnost a aby se tam vůz dostal. – J: Stačilo mu, když uvidí doklady a s tím svým bourákem se zase shledá v Chicagu.

all he wanted was: chtěl jenom : stačilo mu, když
 (restriktivní zdůrazňovací uvedení převádějí oba kondenzovaněji, V s použitím přímého slovesného ekvivalentu a s vektorovou změnou přístupu, J omezení vkládá do sémému zvoleného slovesa, používá tedy redistribuce sémantických složek)

identification : zjistit totožnost : vidět doklady

(oba doplnili informaci implikovanou v anglické verzi a s přihlédnutím ke spojitelnosti V přidává sloveso „zjistit“, J substantivum konkretizuje a volí příslušně kombinovatelné sloveso „vidět“)

car : vůz : ten svůj bourák
 (J zvýšil expresivitu slangovým výrazem provázeným expresivním odkazem)
 get somewhere = dostat se někam : zase se shledat s něčím
 (V jen nezbytně uvolňuje větnou stavbu, J přidává explikativnost a personálnost)

there = tam : v Chicagu
 (J substituuje zájmeno jmenným výrazem, přidává explicitnost informace)

12. věta: **He talked up an acquaintance with a waitress in a luncheonette, made a date to take her driving in his Cadillac that afternoon, and came back to wake me with the news.** – V: Namluvil si servírku z jednoho bufetu a smluvil si s ní rande, že ji odpoledne svezde svým cadillacem, a vrátil se ke mně, aby mě vzbudil tou novinou. – J. Klofnul číšnici z malé restauračky a smluvil si s ní rande, že si s ní vyjede cadillacem, a přišel mě pak vzbudit a hlásil poslední novinky.

talk up = namluvit si : klofnout
 an acquaintance

(J přidává expresivitu a snižuje rejstřík)

waitress : servírka = číšnice

luncheonette : bufet : malá restauračka

(V pragmaticky substituuje výraz, který nemá v češtině protějšek, výrazem „bufet“, funkční analogií. J dal přednost hovorověji laděnému popisu)

make a date : smluvit si rande : smluvit si rande

(sloveso je nutně specifitější a kombinovatelné s doplněním, které je hovorovější)

take s.o. driving: svézt někoho : vyjet si s někým

(u obou mizí analytičnost výrazu, J posunuje role účastníků a přidává složku osobního zájmu)

Cadillac : **cadillac** : **cadillac**

(viz výše)

come back = **vrátit se** : **přijít**

(**J** vynechal sémantickou složku směru zpět, přidal však časové adverbium „pak“ zdůrazňující sukcesivnost)

wake s.o. = **vzbudit** = **vzbudit**

news = **novina** = **novinky**

(rozdíl v kvantitě i běžnosti výrazu, **J** přidává souřadně připojenou větu se spojkou „a“ a slovesem „hlásit“ a s určitostí modifikátoru)

To byla malá ukázka analýzy dvou překladových řešení téhož textu. Z celkového hodnocení vyplývá jednak nestejný poměr přímých a částečných ekvivalentů, jednak prolínání prvků lexikálních a syntaktických. U Joska lze zjistit dvojnásobný počet posunů než u Válka, a to přidávání informací, ať už se zvýšenou specifikací a konkretizací v důsledku přidání sémantických složek, nebo explikativním opisem. Stejně tak je zesílena u Joska hovorovost (včetně výrazů slangových a obecně českých) a expresivita. Respektování zkušenostního pragmatického aspektu je u obou stejné. U Joska se projevuje také zvýšená koheze textu v přidávání souřadných spojek a časových adverbíí i ve změně souřadně připojených vět na podřadně připojené, čímž vyjadřuje větší určitost, myšlenkovou závislost. Vzhledem k tomu, že Joskův překlad je čtivější a celkově více odpovídá autorovu stylu, je možno tento subjektivní, impresionistický soud na základě podrobného proniknutí do problematiky ekvivalentů a ekvivalence podpořit objektivními argumenty. Analýza je zaměřena hlavně na zkoumání rozdílů denotačních a konotačních významových složek, i když jsou zasazeny do ostatních vztahů ekvivalence.

GLOSÁŘ

Affective meaning – the emotive effect worked on the addressee by the choice of particular linguistic expression, a type of connotative meaning.

Alliteration – the recurrence of the same sound/letter or sound/letter cluster at the beginning of two or more words occurring near or next to one another in a text, as *from stem to stern*.

Anaphora – The use of an item to refer back to another item in the same sentence of text, as *I know it and he does too*.

Assonance – the recurrence of a sound/letter or sound/letter cluster in the middle of words occurring near or next to one another in a text.

Calque – a form of cultural transposition whereby a TT (Target Text) expression is modelled on the grammatical structure of the corresponding ST (Source Text) expression, as *skyscraper*: *mrakodrap*.

Cataphoric – Refers to the use of a linguistic item to refer forward to subsequent elements in a text. Cf. *Anaphora*.

Cognitive environment – The set of assumptions, beliefs, knowledge, etc. which language users share and refer to.

Coherence – The requirement that texts hang together conceptually.

Cohesion – The requirement that texts cohere grammatically and lexically.

Communicative dynamism – The phenomenon whereby sentences are made up of *Themes* followed by *Rhemes* and that, in the unmarked case, rhemes are the more communicatively important.

Communicative translation – a style of free translation involving the substitution for ST expressions of their contextually/situationally appropriate cultural equivalents in the TL (Target Language); that is, the TT uses situationally apt target culture equivalents in preference to literal translation.

Compensation – In translating, the making good of some communicative loss by substituting equivalent effects.

Compensation in place – compensating for the loss of a particular textual effect occurring at a given place in the ST by creating a corresponding effect at a different place in the TT.

Compensation by splitting – distributing the features carried in a relatively shorter stretch of the ST (Source Text) over a relatively longer stretch of the TT.

Connotation – Additional meanings which a lexical item acquires beyond its primary, referential meaning. (The overall meaning of an expression in

context is compounded of the literal meaning of the expression plus its connotative overtones.)

Context – The extra-textual environment which exerts a determining influence on the language used.

Context of situation – All aspects of the situation in which a language event takes place which are relevant to the interpretation of that event.

Cooperative principle – The assumption that interlocutors cooperate with each other by observing certain conversational *Maxims*.

Co-text – The textual environment of a linguistic item.

Cultural borrowing – the process of taking over a SL expression verbatim from the ST into the TT (and, ultimately, into the TL as a whole). The borrowed term may remain unaltered in form or may undergo minor alteration or transliteration.

Cultural transplantation – the highest degree of cultural transposition, involving the replacement of source-cultural details mentioned in the ST with cultural details drawn from the target culture in the TT – that is, cultural transplantation deletes from the T items specific to the source culture, replacing them with items specific to the target culture.

Cultural transposition – any degree of departure from a maximally literal translation – that is, the replacement in a TT of SL-specific features with TL-specific ones; cultural transposition implies a certain degree of TL orientation.

Decisions of detail – in translating a given text, the decisions taken in respect of specific problems of grammar, lexis, and so on; decisions of detail are ideally taken in the light of previously taken strategic decisions.

Denotation – The primary meaning of a lexical item, involving its relationship to the non-linguistic entities which it represents.

Dialect (Geographical/Temporal/Social/Standard) – Variation in language performance depending on characteristics of the user.

Discourse – Modes of speaking and writing which involve participants in adopting a particular attitude towards areas of socio-cultural activity (e.g. racist discourse, officialese, etc.).

Discourse level – the textual level on which whole texts are considered as self-contained, coherent and cohesive entities. The ultimate discourse structure of texts consists in a number of interrelated sentences, these being the lowest analytic units on the discourse level.

Dynamic equivalence – Equivalence of effect; the attempt to achieve a similar effect on the TT (Target Text) receiver as the ST (Source Text) is deemed to have on ST receivers.

Ellipsis – The omission (for reasons of economy) of linguistic items whose sense is recoverable from context.

Exoticism – the lowest degree of cultural transposition of a ST feature, whereby that feature (having its roots exclusively in the SL and source culture) is taken over verbatim into the TT; that is, the transposed term is recognizably and deliberately, 'foreign' element in the TT.

Felicity conditions – the conditions which have to be fulfilled in order for an utterance to be successful in achieving its intended function.

Field – Variation in language according to the use to which it is put in various professional and social settings, e.g. scientific discourse, legal discourse.

Free translation – a style of translation in which there is only a global correspondence between units of the ST and units of the TT – for example, a rough sentence-to-sentence correspondence, or an even looser correspondence in terms of even larger sections of text.

Generalizing translation – rendering a ST expression by a TL hyperonym – that is, the literal meaning of the TT expression is wider and less specific than that of the corresponding ST expression. A generalizing translation omits details that are explicitly present in the literal meaning of the ST.

Gist translation – a style of translation in which the TT expresses a condensed version of the contents of the ST, that is, the TT is, at the same time, a synopsis of the ST.

Genre – Conventional forms of texts associated with particular types of social occasion (e.g. the sonnet, the cooking recipe, etc.).

Grammatical transposition – the technique of translating a ST expression with a given grammatical structure by a TT expression with a different grammatical structure containing different parts of speech in a different arrangement.

Hyperonym – a linguistic expression whose literal meaning is inclusive of, but wider and less specific than, the range of literal meaning of another expression, for example *flower* is a hyperonym of *tulip*.

Hyponym – a linguistic expression whose literal meaning is included in, but is narrower and more specific than, the range of literal meaning of another expression, for example *tulip* is a hyponym of *flower*.

Idiolect – Features of language variation characteristic of an individual language user.

Illocutionary – Having to do with the intentions of the speaker of an utterance.

Illocutionary particle – a discrete element which, when added to the syntactic material of a sentence, tells the listener/reader what affective force the utterance is intended to have – for example, *alas*, *dammit*, *eh?*

Implicature – An implied meaning derived from an utterance on the basis of certain conversational maxims.

Intentionality – A feature of human language which determines the appropriateness of a linguistic form to the achievement of a communicative goal.

Intersemiotic translation – translating from one semiotic system into another.

Intertextuality – A precondition for the intelligibility of texts, involving the dependence of one text upon another.

Lexis – The vocabulary of a language, the stock of words available to language users.

Literal meaning – the conventional range of referential meaning attributed to a linguistic expression (as abstracted from its connotative overtones and contextual nuances).

Literal translation – a word-for-word translation, giving maximally literal rendering to all the words in the ST as far as the grammatical conventions of the TL will allow; that is, literal translation is SL-oriented, and departs from the ST sequence of words only where the TL grammar makes it inevitable.

Locutionary – Having to do with the act of uttering.

Maxims – Sets of norms which language users adhere to, in order to uphold the effectiveness and efficiency of communication, e.g. the maxim of quantity: „*Be brief*.“

Metalinguage – the use of language to comment on language.

Mode – The medium selected for language activity; essentially the choice between speech and writing but such distinctions as monologue, dialogue are also seen as variables of mode.

Partially overlapping translation – rendering a ST expression by a TL expression on whose range of literal meaning partially overlaps with that of the ST expression – that is, the literal meaning of the TT expression both adds some detail not explicit in the literal meaning of the ST expression, and omits some other detail that is explicit in the literal meaning of the ST expression. In this sense, partially overlapping translation simultaneously combines elements of particularizing and of generalizing translation.

Particularizing translation – rendering a ST expression by a TL hyponym – that is, the literal meaning of the TT expression is narrower and more specific than that of the corresponding ST expression. A particularizing translation adds details to the TT that are not explicitly expressed in the ST.

Performative – A type of sentence in which an act is performed by its very utterance, e.g. *I declare the meeting open*.

Perlocutionary – Having to do with the effect intended in uttering a sentence.

Prosodic level – the level of linguistic structure concerned with metrically patterned stretches of speech.

Redundancy – Saying more than is necessary; often for a particular reason.

Register – The tendency to pattern language behaviour in relation to a particular type of activity, level of formality, etc.

Relevance – One of the aspects of the cooperative principle, whereby interlocutors seek to relate their utterance to the current situation.

Rheme – That part of a sentence which occurs last and which has most communicative importance.

Sign – A unit of signifier + signified, in which the linguistic form (signifier) stands for a concrete object or concept (signified).

Social register – a style of speaking/writing that gives grounds for inferring relatively detailed stereotypical information about the social identity of the speaker/writer.

Sociolect – a language variety with features of accent, vocabulary, syntax and sentence-formation (for example, intonation, illocutionary particles) characteristic, and therefore indicative, of the class affiliation of its users.

Source language (SL) – the language in which the text requiring translation is expressed.

Speech Acts – The action which is intended in the utterance of a sentence. Speech acts may be direct (e.g. *Get out!*) or indirect (e.g. *It's hot in here* = *Open a window*).

Strategic decisions – the initial decision taken, in the light of the nature of the ST and the requirements of the TT, as to what ST properties should have priority in translation. Decisions of detail are ideally taken in the light of these strategic decisions.

Style – Variation in language use, occasioned by conscious choice from the range of phonological, grammatical and lexical resources of language in order to achieve some effect.

Syntagmatic – The relationship of an item in a text to those items which occur in its immediate co-text.

Target language (TL) – the language into which a given text is to be translated.

Tenor – The relationship between addresser and addressee, as reflected in use of language (e.g. level of formality, relative distance).

Text – A set of mutually relevant communicative functions, structured in such a way as to achieve an overall rhetorical purpose. Any given stretch of speech or writing produced in a given language and assumed to make a coherent whole on the discourse level.

Text linguistics – That branch of linguistics which concerns itself with the analysis of spoken and written texts above the level of individual sentences. It involves, for example, the description of the way sentences link together to form coherent and cohesive texts.

Texture – Aspects of text organization, including cohesion, theme and rheme, which reflect the compositional plan of a text and its context.

Theme – That part of a sentence which occurs first and which normally has less communicative importance than the rheme.

Top-down – Predicting the meaning of a text on the basis of the information gathered from textual and contextual evidence.

Transformational grammar – A type of grammatical description in which a set of rules is used to derive one linguistic structure from another, more basic structure. The rules should be capable of generating all and only the grammatically well formed sentences of a language.

Translation loss – any feature of inexact correspondence between ST and TT.

Transliteration – the use of TL orthographic conventions for the written representation of SL expressions; for example, the English *sputnik* is transliteration from Russian.

Unmarked – The state of certain lexical or grammatical items or structures which are considered to be more basic or common than other structures, marked for particular effects. The cleft sentence *It was John who did it* is a marked form for *John did it*.

Use – Aspects of language variation relating to what a user is doing with language.

User – Any participant in language activity; the term embraces speakers, writers, hearers and readers.

(From Hatim and Mason and from Hervey and Higgins)

LITERATURA

Práce z teorie překladau

Baker, M.: In Other Words. A coursebook on translation. Routledge, London–New York 1992.

Baker, M. (ed.): Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Routledge, London–New York 1998.

Bareš, K.: Modulace mezi angličtinou a češtinou. Sborník statí o jazyce a překládání II. Praha 1974, 3–35.

Barchudarov, L. S.: Jazyk i perevod. Moskva 1962, 1975.

Bassnett-McGuire, Susan: Translation Studies. Methuen London, 1980.

Bell, Roger T.: Translation and Translating. Longman London and New York, 1991.

Catford, J. C.: A Linguistic Theory of Translation. Oxford University, Oxford, 1965.

Charleston, B. N.: Studies in the Emotional and Affective Means of Expression in Modern English. Bern 1960.

Crystal, David – Davy, Derek: Investigating English Style. Longman London, 1969.

Daneš, Fr.: O identifikaci známé (kontextově zapojené) informace v textu, SaS, 40, 1979, s. 257–70.

Filipec, J.: Některé otázky konfrontace slovní zásoby dvou jazyků. Slavica Slovaca 1976, 1.

Filipec, J.: Problematika konfrontace v lexikální zásobě. SaS, 46, 1985, s. 201–10.

Firth, J. R.: Papers in Linguistics. Oxford University Press, 1951.

Fjodorov, A. V.: Osnovy obščej teorii perevoda, Moskva 1969.

Gak, V. G.: The Semantic Structure of the Word as a Component of the Semantic Structure of the Utterance, Linguistics 180, 1976, s. 27–41.

García Yebra, V.: Teoría y práctica de la traducción. Madrid, Gredos, 1982.

Gentzler, E.: Contemporary Translation Theories. Routledge, London–New York 1993.

Halliday, M. A. K.: Linguistic function and literary style: an inquiry into the language of William Golding's *The Inheritors*. In: S. Chatman (ed.), *Literary Style: a Symposium*. New York, Oxford University Press, 1971.

Halliday, M. A. K. – Hasan, R.: Cohesion in English. London, Longman, 1976.

- Hatim, Basil – Mason, Ian: *Discourse and the Translator*. Longman, London and New York, 1990.
- Hervey, Sándor – Higgins, Ian: *Thinking Translation*. Routledge, London and New York 1992.
- Hochel, B.: *Preklad ako komunikácia*. Bratislava 1990.
- Horálek, K.: *Příspěvky k teorii překladu*. Praha 1966, 1974.
- Jakobson, Roman: *On linguistic aspects of translation*. In Brower, R. A. (ed.) 1966, 232–9.
- Hrdlička, Milan: *Translatologický slovník*. JTP Praha 1998.
- Jäger, Gert: *Translation und Translationslinguistik*. Halle, 1975.
- Jarab, Josef: *Překlad jako převod informace*. Česká literatura 14, 1966, 141–149.
- Joos, M. *The Five Clocks*. Harcourt Brace, New York, 1969.
- Kade, Otto: *Grundprobleme der Übersetzungstheorie*. Bern–München 1972.
- Knittlová, D.: *K pragmatickému aspektu překladu*. Acta Univ. Car., Philologica 4–5, Slav. Prag. 24, 1981, 59–65.
- Knittlová, D.: *Konfrontační analýza dílčích problémů textově užitých lexikálních jednotek a jejich překladových protějšků*. Kandidátská disertace, Bratislava 1983.
- Knittlová, D.: *On the English-Czech Contrastive Linguistic Situation*. AUPO Philologica 48 – Germanica 1983, 95–104.
- Knittlová, D.: *Connotation Transfer: One of the Central Problems of Translation Linguistics*, AUPO, Philologica 54, 1986, 11–19.
- Knittlová, D.: *An Approach to Translation Linguistics*, Phil. Prag., 1988, 3, 145–152.
- Knittlová, D.: *Funkční ekvivalence – předpoklad adekvátnosti překladu*, Acta Univ. Car., Philologica 2–3, 1989, 169–181.
- Knittlová, D.: *Role konotační složky textu v překladové ekvivalenci*, Studie z textové lingvistiky, UP Olomouc 1990, 124–134.
- Koller, Werner: *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg, Quelle und Meyer, 1979.
- Krijtová, O.: *Pozvání k překladatelské praxi*. Karolinum Praha 1996.
- Kufnerová, Z. aj.: *Překládání a čeština*. Praha 1995.
- Larson, Mildred L.: *Meaning-based Translation: A Guide to Cross-language Equivalence*, University Press of America, 1984.
- Leech, G.: *Semantics*. Harmondsworth 1974.
- Leech, G. N. and Short, M.: *Style in Fiction*. Longman Harlow 1981.
- Leuven-Zwart, Kitty M. van: *The Methodology of Translation Description and its Relevance for the Practice of Translation*. Babel 31, 1985, 77–86.
- Levinson, S.: *Pragmatics*. Cambridge University Press 1983.
- Levý, Jiří: *Umění překladu*. Praha 1963, 1983.
- Malone, Joseph L.: *The Science of Linguistics in the Art of Translation*. State University of New York, Albany, 1988.
- Mounin, G.: *Les problèmes théorétiques de la traduction*. Gallimard, Paris, 1963.
- Mounin, G.: *Teoretické problémy překladu*. – Překlad M. Hanáková – Karolinum Praha 1990.
- Neubert A. – Shrove, Gregory M.: *Translation as Text*. Kent, Ohio, 1992.
- Newmark, P.: *Approaches to Translation*. Pergamon Oxford 1982.
- Newmark, P.: *A Textbook on Translation*. London 1988.
- Nida, E. A.: *Componential Analysis of Meaning*. The Hague-Paris 1975.
- Nida, E. A. and Taber, Ch.: *The Theory and Practice of Translation*. Brill, Leyden 1974.
- O'Donnell, W. R. – L. Todd: *Variety in Contemporary English*. London, Allen & Unwin, 1980.
- Palmer, F. R.: *Semantics*. Cambridge 1976.
- Piša, Josef: *Problematika anglického překladu*. Sborník Domu techniky ČVTS Pardubice 1972, 1–16.
- Piša, Josef: *Implicitnost a explicitnost vyjádření obsahových vztahů v překladovém procesu*, Jazykovědné aktuality 1975, 3, 121–126.
- Popovič, Anton: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava 1975.
- Preklad včera a dnes. Bratislava 1985.
- Recker, I. J.: *Teorija perevoda i perevodčeskaja praktika*. Moskva 1974.
- Reiss, L.: *Texttyp und Übersetzungsmethode*. Kronberg, Scriptor, 1976.
- Ružičková, E.: *Slovesá pohybu v slovenčine a angličtine*. Bratislava 1982.
- Saussure, F. de: *Course in General Linguistics*. New York, Philosophical Library, 1959.
- Savory, T.: *The Art of Translation*. Cape, London, 1957.
- Sborník statí o jazyce a překládání, Praha 1974.
- Schmidt, H.: *Probleme der konfrontativen Beschreibung stilistischer Selektionsbeschränkungen*, In: *Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation*, 1981, 111–121.
- Searle, J. R.: *Speech Acts*. Cambridge University Press, 1969.
- Sebeok, T. A. (ed.): *Style in Language*. MIT, Cambridge, Mass. 1960.

- Snell-Hornby, Mary: *Translation Studies: An Integrated Approach*. John Benjamins Publishing Co., Amsterdam – Philadelphia, 1988.
- Soudek, L.: *Structure of Substandard Word in British and American English*. Bratislava 1967.
- Steiner, G.: *After Babel : Aspects of Language and Translation*. Oxford University Press, 1975.
- Stubbs, M.: *Discourse Analysis*. Blackwell, Oxford, 1983.
- Svobodová-Chmelová, J.: *Problèmes de la traduction*. Praha 1982.
- Šachovskij, V. I.: *O sposobach emotivnoj nominacii. Semantiko-sistemnyje otnošenija v leksike germanskich i romanskich jazykov*. Volgograd 1981, 113–121.
- Švejcet, A. D.: *Perevod i lingvistika*, Moskva 1973.
- Teória odborného prekladu (soubor statí), *Slavica Slovaca* 1973, 3.
- Translatologica Pragensia – Acta Univ. Carolinae – Philologica 1–5.
- Vinay, J. P. – Darbelnet, J.: *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Didier Paris, 1976.
- Vinay, J. P. – Darbelnet, J.: *Comparative Stylistics of French and English*. – Překlad. – John Benjamins Publ. Co. Amsterdam–Philadelphia 1995.
- Práce v oblasti kontrastivní lingvistiky (A–Č)**
- Dušková, L.: *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Academia Praha 1988.
- Klégr, A.: *The Noun in Translation. A Czech-English Contrastive Study*. Charles Univ. Press. Prague 1996.
- Mathesius, V.: *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém*. Praha 1961.
- Poldauf, I.: *The Third Syntactical Plan*. TLP 1, 241–255.
- Tárnyiková, J.: *Chapters from Modern English Syntax I*. UP Olomouc 1985, II. 1992.
- Práce českých a slovenských lingvistů v oblasti obecných otázek stylu**
- Bečka, Josef: *Výbrané kapitoly z české stylistiky*. Praha 1966.
- Bečka, Josef: *Stylistická syntax a kompozice projevu*. Praha 1970.
- Bečka, Josef: *Lekce z pomezí gramatiky a stylistiky*. Praha 1978.
- Daneš, Fr. – Doležel, L. aj.: *Kapitoly z praktické stylistiky*, Praha 1955.
- Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha 1972.
- Havránek, Bohuslav: *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*, In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha 1932.
- Havránek, Bohuslav: *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka* In: *Studie o spisovném jazyce*, Praha 1963.
- Hubáček, J.: *Učebnice stylistiky*. Praha 1987.
- Hubáček, J.: *O českých slanzích*. Ostrava 1981.
- Chloupek, Jan: *Stylistické minimum*. Brno 1987.
- Jedlička, Alois: *Základy české stylistiky*. Praha 1970.
- Jedlička, Alois: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha 1974.
- Jelínek, Milan: *Stylistické aspekty gramatického systému*. In: *Stylistické studie II*, Praha 1974.
- Jelínek, Milan: *Postavení hovorového stylu mezi styly funkčními*, SaS 35, 3, 1974, 198–202.
- Mathesius, Vilém: *Řeč a sloh*, In: *Čtení o jazyce a poesii 1942, nově samostatně v edici Otázky a názory*, 1966.
- Miko, Fr.: *Stýlové konfrontácie*. Bratislava, 1976.
- Mistrík, Jozef: *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava 1976.
- Mistrík, Jozef: *Štylistika slovenského jazyka*. Bratislava, 1976.
- Mistrík, Jozef: *Kapitolky zo štylistiky*. Bratislava 1977.
- Mistrík, Jozef: *Štylistika*. Bratislava 1985, 2. vyd. 1988.
- Müllerová, Eva: *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci*, Praha 1986. *Současný český jazyk*. Stylistika. Praha 1989.
- *Problémy stylistiky*. Slavica Pragensia 26, 1983.
- Říhová, Jana: *Úvod do stylistické systematiky*. Ostrava 1972.
- Uličný, O.: *Jazyk a styl v práci s textem*. Praha 1980.
- Práce věnované stylistice angličtiny**
- Akhmanova, O. (ed.): *Linguostylistics. Theory and Method*. Moscow 1972.
- Akhmanova, O. – Izdelis, R. F.: *What is the English We Use? A Course in Practical Stylistics*. Moscow University Press 1978.
- Arnold, I. V.: *Stilistika sovremennogo anglijskogo jazyka*. Leningrad 1981.
- Crystal, David – Derek Davy: *Investigating English Style*. London 1969.
- Enquist, N. E. – Spencer, J. aj.: *Linguistics and Style*. London 1971.
- Galperin, I. R.: *Stylistics*. Moscow 1971.

- Joos, M.: *The Five Clocks*. New York 1967.
- Jordan, M. P.: *Rhetoric of Everyday English Texts*. London 1984.
- Martin, M. C. (ed.): *Style in Prose Fiction*. New York 1989.
- Nosek, Jirí: *Linguistic Style and Utterance – Devices and text* In: *Poetics* 6, Tokyo 1976, 64–80.
- O'Donnell, W. R. – Todd, L.: *Variety in Contemporary English*. London 1980.
- Quirk, Randolph: *The Use of English*. London 1962.
- Sebeok, Thomas, A. (ed.): *Style in Language*. New York–London 1960.
- Short, H. M. – Leech, G. N.: *Style in Fiction*. Longman 1981.
- Trudgill, P.: *Sociolinguistics*. Penguin, Harmondsworth, 1974.
- Trudgill, Peter: *Dialects. Language Workbooks*, Routledge 1994.
- Turner, G. W.: *Stylistics*. Penguin Books 1973.
- Váček, J.: *Chapters from Modern English Lexicology and Stylistics*. Praha 1974.
- Urbanova, Ludmila/Billingham, Andrew: *A Reader in English Stylistics*. Koice 1985.
- Vinay, J. P. – Darbelnet, J.: *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris 1966.
- Warner, A.: *A Short Guide to English Style*. London 1961.

Práce z oblasti žurnalistického a publicistického stylu

- Bečka, Josef: *Jazyk a styl novin*, Praha 1967. 1973.
- Bečka, Josef: *Stylistika zpravodajství*. Praha 1980.
- Bečka, Josef: *Sloh žurnalistiky*. Praha 1986.
- Dolanská, N. – Kalina, V.: *Žánry umělecké publicistiky*. Praha 1984.
- Evans, Harold: *Newman's English*. London 1972.
- Flesh, Rudolf: *The Art of Readable Writing*. New York, 1959.
- Gläser, Rosemarie: *Euphemismen in der englischen und amerikanischen Publizistik*. ZAA 14, 1966, 3, 229–258.
- Jelinek, Milan: *O jazyku a stylu novin*. Praha 1957.
- Leech, Geoffrey N.: *English in Advertising*. London 1966.
- Sellers, Leslie: *Doing it in style. A manual for journalists*, P. R. men and copywriters. Oxford 1968.
- Toms, S. – Osvaldová, B.: *Informační žánry*. Praha 1984.

Práce z oblasti stylu vědeckotechnického a administrativního

- Baroš, Karel: *English Seminar Texts for Translation of Technical Literature*. Praha 1972.
- Barnet, Vladimír: *Odborný styl z hlediska vztahu teorie překladu ke konfrontační stylistice a konfrontační lingvistice* In: *Slavica Slovaca* 8, 1973, 3, 292–301.
- Caso, Arthur L.: *The Production of New Scientific Terms*, *American Speech* 55, Summer 1980, 2, 101–111.
- Collcott, T. C. (ed.): *Dictionary of Science and Technology*. Edinburgh 1971.
- Čechová, M.: *Charakteristika administrativního stylu*. NŘ, 72, 1, 1989, 1–10.
- Dušková, Libuše: *On some functional and stylistic aspects of the passive voice in present day English*, *Phil. Prag.* 14, 1971, 3.
- Herbert, A. J.: *The Structure of Technical English*. London 1971.
- Hoffmann, Lothar: *K vertikálnímu rozvrstvení odborných jazyků*, *SaS* 35, 2, 107–112.
- Hogben, Lancelot: *The Vocabulary of Science*. New York 1970.
- Huddleston, R. D. – Hudson, I. A. aj.: *Sentence and Clause in Scientific English*, *Report of the Research Project „The Linguistic Properties of Scientific English“*, University College London 1968, 45–80.
- Ilek, Bohuslav: *Značeníje teoriije preveda specialnogo teksta dla nauki o perevode* In: *Slavica Slovaca* 8, 1973, 3.
- Ischreyt, H.: *Studien zum Verhältnnis von Sprache und Technik*. Düsseldorf 1965.
- Knittlová, Dagmar: *Problém české odborné terminologie na pozadí anglosaské vědeckotechnické literatury*. In: *Hlavní tendence ve vývoji odborného, zvláště hospodářského jazyka*. Praha 1981. 196–202.
- Knittlová, Dagmar: *K problematice převodu anglických fyzikálních textů do češtiny*. In: *Nové impulzy*, Brno, 41–58.
- Koukal, Miroslav: *Technická terminologie v angličtině*. Praha 1960.
- Miko, Fr.: *Šylistika odborného překladu*. Bratislava 1977.
- *Osobnosti jazyka naučnej literatury*, Moskva 1965.
- Rejtharová, Vlasta: *Letter-Writer*. Praha 1972.
- Rejtharová, V. – Skalová, E.: *Příručka anglického odborného stylu*. Praha 1981.
- Sochor, Karel: *Příručka o českém odborném názvosloví*. Praha 1955.

Seznam excerpané literatury

- Anderson, S.: I'm a Fool. In: Horses and Men. London 1927.
Anderson, S.: Já vůl. V: Smrt v lese. Praha 1964. – Přeložila E. Kondrysová.
Kerouac, J.: On the Road. New York 1960.
Kerouac, J.: Na cestě. Praha 1980. – Přeložil J. Josek.
Kerouac, J.: Na cestě. V: Říjen v železniční zemi. Praha 1963. – Přeložil J. Válek.
Kerouac, J.: Pic. New York 1971.
Kerouac, J.: Mag. Svět. lit. 23, 1978, 4, s. 2–46. Přeložila O. Špilarová.
Kesev, K.: One Flew Over the Cuckoo's Nest. New York 1962.
Kesev, K.: Vyhod' me ho z kola ven. Praha 1960. – Přeložil J. Kořán.
Salinger, J. D.: The Catcher in the Rye. Suffolk 1960.
Salinger, J. D.: Kdo chytá v žitě. Praha 1960. – Přeložili R. a L. Pilarovi.

Obsah

Předmluva	3
Obecné poznatky	5
Základní princip překlada	5
Tradiční překladačské postupy	14
Současná teorie překladačského procesu	21
Schéma textových filtrů	22
Sociolingvistický model překladačského procesu	25
Psycholingvistický model překladačského procesu	26
Textové typy a aspekty překlada	27
Diskurs a překlada	28
Překlada jako text	30
Umělá inteligence	32
Ekvivalence na rovině lexikální	33
České překladačové protějšky anglických kontextově zapojených lexikálních i výpověďových jednotek	33
Úplné protějšky	33
Částečné protějšky	35
Rozdíly formální	36
Víceřslovnost – jednoslovnost	36
Explicitnost – implicitnost	38
Jmenné řetězce a předložkové vazby	39
Rozdíly významové denotační	41
Specifikace	41
Generalizace	53
Sémantická spojitost – kontiguita	53
Rozdíly významové konotační	55
Převádění konotačních složek při překlada	57
Expresivní konotace	58
Vulgarismy	65
Intenzifikace	65
Stylistické konotace	77

Rozdíly významové pragmatické	81	Styl publicistický	178
Ekvivalenty nulové	84	Styl hromadných sdělovacích prostředků	188
Více ekvivalentů	85	Význam teoretických studií	192
Ekvivalence na rovině gramatické	92	Kritika překladu	192
Morfologické	92	Ukázka analýzy překladového textu	195
Syntaktické	94	Glosář termínů	199
Ekvivalence textová	96	Literatura	205
Informační struktura textu	96		
Koherence	99		
Koheze	101		
A ještě k pragmatické ekvivalenci	104		
Netradiční užití jazyka	105		
Jazyková situace	107		
Angličtina amerických černochů	109		
Slang	110		
Převádění substandardismů v překladu	111		
Konoface	113		
Metoda převádění stylistických příznaků	114		
Cizí jazyk v textu	114		
Deformace spisovné řeči	118		
Vnitrojazykový pragmatický aspekt	120		
Funkční styly a překlad	121		
Styl administrativní	127		
Styl právnických dokumentů	129		
Styl patentové literatury	131		
Oznamovací žánry – styl obchodní	134		
Styl vědy a techniky	136		
Charakteristické rysy	136		
Terminologie	152		
Styl žurnalistický	158		
Titulek	168		
Reklama	175		